

સુલતાન સિંહ

@snehnusarnamu

મને ઓળખ... હું...
કૃષ્ણા છું.

VISIT...

LANZAROTE
Caliente.COM

Mane olakh... hu... krushn chhu.

(Conversation between us)

© Sultan Singh

**(All rights reserved. No portion of this
book may be reproduced in any form
without permission from the Author)**

Published On: 2018

@snehnusarnamu

Price – \$ 2.99

Publisher

(Self-Published)

Sultan Singh & Sarjak.org

Book Design Work

Sultan Singh & Sarjak.org

-:- Disclaimer -:-

This is a work of fiction. Names, characters, businesses, places, events, locales, and incidents are either the products of the author's imagination or used in a fictitious manner. Any resemblance to actual persons, living or dead, or actual events is purely coincidental.

Dedication

❖ અર્પણ ❖
@snehnusarnam

કણ કણમાં રહેલા કૃષ્ણને...
જેણે મને જીવતા અને અનુભવતા શીખવાડ્યું છે...

CONTENTS

1. સત્ય અને ઈશ્વરની શોધ
2. કૃષ્ણ ઓટલે...? (અઇંદસ)
3. તમે કૃષ્ણને કેટલા ઓળખો છો...?
4. હું કૃષ્ણ તારો મિત્ર
5. ઓચિંતી મુલાકાત – કૃષ્ણ ઓળખાય છે...?
6. કૃષ્ણ સાથે કીટલી પર – જમાષ્ટમીની પાર્ટી
7. કૃષ્ણ સાથે કીટલી પર – ધર્મ શું છે...?
8. કૃષ્ણ સાથે રેલ્વે સ્ટેશને – કૃષ્ણ સમજાય છે...
9. કૃષ્ણ સાથે ચક્રવાતી મુંઝવાણમાં
10. કૃષ્ણ સાથે ચોકમાં – આઠમના દિવસે
11. અર્જુન કૃષ્ણ સંવાદ
12. કૃષ્ણ સાથે ઓટલે – અંતર મનનો બળાપો
13. કૃષ્ણ સાથે અગાશીએ – સુરક્ષા મુદ્દે ચર્ચા
14. કૃષ્ણ સાથે નદી નાળે અને કિનારે...
15. કૃષ્ણ સાથે અગાસીએ – રાધા અને પ્રેમ
16. કૃષ્ણ સાથે ચર્ચા – ગીતા જ કેમ શ્રેષ્ઠ
17. વોટ્સએપ ગ્રુપ (જમાષ્ટમી વિશેષ – હળવાશના અહેસાસમાં)

કૃષ્ણ એટલે શું...?

(એક અઘંદસ કવિતા...)

કૃષ્ણ એટલે
રાધા અને ગોપીઓનો પ્રેમ પણ ખરો
અને
કૃષ્ણ એટલે
મેવાડની મહારાણી મીરા દ્વારા થયેલ,
ઝેર ભરેલા કટોરાનો સ્વીકાર પણ ખરો...

કૃષ્ણ એટલે
કાળ કોઠડીમાં જમેલો બાળ પણ ખરો,
અને,
કંસથી માથુરાનો તારણહાર પણ ખરો,

કૃષ્ણ એટલે
સમુદ્રતટે દારિકાનો સર્જનહાર પણ ખરો..
અને,
ઈન્દ્રપ્રસ્થ વસાવવાનું કહેનાર પણ ખરો...

કૃષ્ણ એટલે,
આ સંપૂર્ણ સૃષ્ટિના કણકણમાં,
વ્યાપ્ત થયેલો પ્રેમ તો ખરો જ,
સાથે જ એ આ પ્રેમને પમ્યા,
અને...
મેળવ્યા પછીની અનુભૂતિ પણ ખરો...

કૃષ્ણ એટલે કે નિષ્કર્ષ,
કૃષ્ણ એટલે માત્ર હકીકત પ્રત્યેનો,
અરીસો જ નહીં,
પણ...

એ અરીસામાં જોઈને,
પોતાની જાતનો સહર્ષ સ્વીકાર પણ...

કૃષ્ણ એટલે,
વાસ્તવિકતાનો સ્વીકાર તો ખરો જ,
પણ,
સાથે જ એ સ્વીકાર બાદ,
લાંબા સમય માટે,
મળેલા આનંદનો સાચો અહેસાસ પણ...

કૃષ્ણ એટલે...
તું પણ નહીં,
અને..
હું પણ નહીં,
પણ તું અને હું નું મધ્ય બિંદુ,
જેમ સિક્કાની બંને બાજુઓ મળીને જ,
એક સંપૂર્ણ સિક્કો બને,
એ જ પ્રકારે તું અને હું મળીને,
બનતું વ્યક્તિત્વ અને એનો આત્મા પણ...

કૃષ્ણ એટલે,
રૂકમણીનો ભરથાર જ નહિ,
અને ન કે,
યમુના તટે રાહ જોતી રાધાનો,
ફક્ત પ્રીયતમ પણ નહીં,
કૃષ્ણ એટલે તો બસ સર્વેનો સ્વીકાર,
અને દરેકના દિલમાં સળવળાતા,
પ્રેમનો મઝબૂત આધાર સ્તંભ પણ ખરો...

~ સુલતાન સિંહ 'જીવન'

સત્ય અને ઈશ્વરની શોધ

(આકાશના અગાધ ઊંડાણમાં પડઘાતો ઈશ્વર)

ત્રણેક દિવસ પહેલા હું અગાશી પર સાવ મૌન અવસ્થામાં બેઠો હતો. મારા મનમાં ત્યારે કોઈ જ નક્કર વિચાર કદાચ નહિ જ હોય. હા, જીવનમાં ચાલતી સ્થિતિઓના ભૂખરા ઝાંખા ક્ષણિક ચિત્રો સતત ઉપસીને ભૂંસાઈ રહ્યા હતા. પણ, સહેજ સળવળાટ થતા જ હું સહેજ સતેજ થયો.

કોણ એનો પ્રશ્ન ન હતો, આ તો કાયમી આવે છે એ જ...

'શુ કરે છે...?' એણે પૂછ્યું.

'કંઈ જ નહીં. સમજવાની કોશિશ...'

'શુ...?'

'સત્ય, ઈશ્વર અને એથી પહેલા હું...'

'એક વાત પૂછું...?' @snehnusarnamu

'હા બોલ...'

'ઈશ્વર અને સત્યને શોધવાનો સૌથી સરળ માર્ગ કયો...?'

'એવા બાળકોના આસપાસ રહો જેમની બુદ્ધિ પર જરાય સંસારનો પ્રભાવ હાવી નથી થયો. જે સતત નિર્દોષ ભાવે સવાલ કરી શકે છે. હર ક્ષણ જેમનામાં કંઈક નવું જાણવાનું કૌતુક છે અને પછી એમના દ્વારા પૂછાતાં દરેક નિર્દોષ સવાલો પર ગહન ચિંતન કરો...'

'એનાથી શુ થશે...?'

'સત્ય અને ઈશ્વર પ્રત્યેના અદમ્ય રહસ્યો જાતે જ ખુલશે...'

'પણ બાળકો...?'

'હા... બાળકો... સૃષ્ટિ પરનો ઈશ્વરત્વ દેહ...'

'કેવી રીતે...?'

'જવાબ સદાય એને જ મળે છે, જે પૂછે છે.'

'કાંઈ સમજાય એમ સમજવો.'

'તને કોઈ એવો પ્રશ્ન યાદ છે, જે કોઈ નાનકડા બાળકે તને પૂછ્યો હોય...?'

'હા...'

'તે એના ઉપર ચિંતન કરવામાં કેટલી ક્ષણ ખર્ચી...?'

'એક પણ નહીં.'

'કેમ...?'

'કારણ કે એ પ્રશ્ન જ નિર્થક હતો.'

'કોઈ જ પ્રશ્ન નિર્થક નથી હોતો. આપણી સમજ એનો જવાબ ખોજવામાં ટૂંકી પડે એટલે આપણને એ નિર્થક લાગે છે. જેમ દૂધ વેચનારાને પૂછવામાં આવે કે આમાં તે કેટલું પાણી મિલાવ્યું છે...? એને તો આ પ્રશ્ન સાવ નિર્થક જ લાગશે... પણ શું વાસ્તવમાં એ પ્રશ્નનું કોઈ અસ્તિત્વ નથી...?'

'બહુ મહત્વ છે.'

'તો પછી એ પ્રશ્નનું કેમ નહિ...?'

'પણ, એ પ્રસંગ જરા એમ છે કે મારા ભાણા સાથે હું એક દિવસ મંદિર ગયેલો. એણે મને પૂછ્યું કે અહીં શું છે...? મેં કહ્યું કે આ મંદિર છે. એણે કહ્યું એ શું હોય...? મેં કહ્યું મંદિરમાં ભગવાન હોય... અને એના પછી એણે કહ્યું કે ભગવાન ક્યાં હોય...?'

'વાહ... જો આ પ્રશ્નનો જવાબ ખોજવા તમે એક દિવસ પણ ચિંતન કર્યું હોત, તો તમને જવાબ પણ જરૂર મળી શક્યો હોત. પણ તમે એને નિર્થક કહીને પોતાની જાતને પણ સત્યથી અજાણ જ રાખી અને બાળકને પણ એ સત્ય સુધી પહોંચવા દેવાના માર્ગ બંધ કરી દીધા.'

'પણ, ઈશ્વર વિશે સવાલ...'

'ઈશ્વર સ્વયં જ એક રહસ્ય હોય, તો પછી એના પર કોઈ સવાલ કેમ ન હોય... મારો પણ કાયમી પોતાની જાતને આસ્તિક ગણાવતા લોકોને આ જ સવાલ હોય છે, ઈશ્વર છે તો એમ પણ કહો કે ઈશ્વર છે ક્યાં...? અને આ જ પ્રશ્ન મને અનંત સુધી પહોંચવામાં સહાય કરે છે. હું કદાચ શોધવા માટે નથી પ્રયત્ન કરતો, હું અનુભવવા માટે કાર્યરત રહું છું...'

'ઓહ...'

'તો તમે આ પ્રશ્નનો જવાબ જાણો છો.'

'કદાચ... હા... જેટલું મને સમજાયું છે એટલું કહું, તો ઈશ્વર કણે કણમાં છે. પણ લોકો એને મણમાં શોધવા માટે અનાદિકાળથી ટેવાયેલા છે. એટલે પછી એમની સામે કણમાં ઈશ્વરના અસ્તિત્વને શોધવા અંગેના સવાલો પણ નિર્થક લાગે છે.'

'એવું નથી.'

'ત્યારે તમે મંદિરમાં હતા... જો કે ઈશ્વર તો હરક્ષણ તમારી આસપાસ જ

હોય છે. એને મહેસુસ કરો... શોધવાની ભૂલ ન કરો. કારણ કે એ કોઈ પ્રશ્ન નથી,
કારણ કે દરેક પ્રશ્નનો જવાબ ન પણ મળે...'

@snehnusarnamu

તમે કૃષ્ણને કેટલા ઓળખો છો...?

(સવાલોના આવડતા જવાબો...)

સૌપ્રથમ તો તમારે એ જાણવું જોઈએ કે આ પ્રશ્ન વ્યાજબી છે પણ કે નહીં. ખરેખર આ પ્રશ્ન પોતે જ વ્યાજબી અર્થ ધરાવતો નથી. કારણ કે જ્યારે માપ હોય ત્યારે વાત માત્ર અને માત્ર વાસ્તુનિષ્ઠ બનીને રહી જાય છે. જ્યારે આધ્યાત્મિકતા, ભક્તિ અને શ્રદ્ધા એ ભાવ છે, અને કૃષ્ણ કોઈ વસ્તુ નથી. કે તમને અડધો અધૂરો અને ૪૦, ૫૦, કે ૬૦% જેટલો સમજાઈ જાય.

કેટલી વિચિત્ર વાત લાગે છે, જ્યારે કોઈ તમને આવીને કહે છે કે હું કૃષ્ણને ઓળખાવા લાગ્યો છું, સમજવા લાગ્યો છું, મને કૃષ્ણ ગમવા લાગ્યો છે, હું એના પ્રેમમાં છું, અહા કેટલા વાક્યો હોય એની પાસે કૃષ્ણની માયાને દર્શાવવા માટે. પણ, વાત અહીં તો માત્ર શરૂ થાય છે. વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ તો એને પૂછ્યા પછી જ સમજાય કે એણે કેટલો ઓળખ્યો છે કૃષ્ણ ને...? જો માપસર એનો જવાબ કોઈ પ્રમાણમાં હોય, તો એ હજુ કોઈ ભવ્ય મહેલના છેક બહારના દરવાજે (દ્વારિકાના બારણે જ સમજો ને... કૃષ્ણની વાતમાં દ્વારીકાનું રૂપક સમજવામાં અને લોજીક બેયમાં ફીટ થશે) આવીને ઉભો છે. અંદરની માયા તો હજુ એણે જોઈ કે સમજી અથવા કલ્પના સુધ્ધાં પણ નથી કરી. એને સમજવાના માપ ક્યાં કોઈ વૈજ્ઞાનિક બનાવી શક્યું છે, એતો અનંત છે, શબ્દોની પાર છે, વ્યાખ્યાની પણ પેલે પાર, વિચાર શક્તિની આરપાર, અને દુનિયાથી દુર છે છતાં એનો અહેસાસ સૃષ્ટિના કણકણમાં થતો પસાર છે. એ આકાશ છે, એ પાતાળ છે, એ પ્રેમ છે, એ નફરત છે, એ ચોર છે, એ લુચ્ચો છે, એ લફંગો છે, છતાં એ જ આધાર છે. અને પ્રેમના ખજાના રૂપી વરસતો અનરાધાર છે.

મારા અનુભવ મુજબ જ હું આ વિષે પણ વાત કરવા માંગું છું. કારણ કે દરેકની સમજ, દરેકની આકાંક્ષા અલગ હોય છે. અને કૃષ્ણ તો એવો અહેસાસ છે, જેને જે રૂપે ઈચ્છો એ રીતે પામો. કૃષ્ણની મારા મતે બે જ વ્યાખ્યા છે. અને બંને વ્યાખ્યા માત્ર બે શબ્દોમાં હું અહીં જો આપી શકું. તો એ બે શબ્દો છે, પ્રેમ અને સ્વીકાર.

૧. શા માટે કૃષ્ણ સ્વયં જ સ્વીકાર છે...?

કૃષ્ણ એ સ્વીકાર છે. અને સ્વીકાર ક્યારેય અડધો અધૂરો ન હોઈ શકે. સ્વીકાર હંમેશા પૂર્ણ જ હોય છે. સ્વીકારની કોઈ માત્રા હોઈ જ ન શકે. સ્વીકાર પોતે જ કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં પૂર્ણતમ હોવાનું આદર્શ માપ છે. મેં તારો સ્વીકાર કર્યો. આ વાક્ય ક્યારેય ટકાવારીમાં ન હોય એ વાક્ય માત્ર અને માત્ર સંપૂર્ણ સ્વીકાર હોય અને જ્યારે એમાં ટકાવારી આવે ત્યારે એ સંધી અથવા કરાર બની જાય છે. રહી વાત પ્રમાણ માપોની. તો શુ, રામે પિતાના વચનનો અડધો સ્વીકાર કરી વનવાસ ૭ વર્ષ કરાવ્યો હતો, શુ કૃષ્ણ ૫૦% રાધાને છોડી શક્યા હતા...?, શુ મહાભારતના યુદ્ધમાં કોઈના પક્ષમાં લડવા માટે કૃષ્ણે ટકાવારીમાં વાતને સ્વીકારી હતી, શુ કૃષ્ણે કંસને મારવાની જવાબદારી ટકાવારીમાં સ્વીકારી હતી કે ૭ ગડદા હું મારુંને ૭ બલરામ, શુ રુક્મણીનો સ્વીકાર ટકાવારીમાં કર્યો હતો, શુ માતા ગંધારીનો શ્રાપ કાનાએ ટકાવારીમાં સ્વીકારીને પછી તથાસ્તુ કહ્યું હતું...? દરેક પ્રશ્નનો એક જ જવાબ છે, માત્ર અને માત્ર ના.. બધા જ પ્રશ્નો સંપૂર્ણ અવાસ્તવિક છે. છતાં લોકો આજના યુગમાં આ જ કરે છે, એટલે પ્રશ્ન હોવો પણ સ્વાભાવિક છે. સ્વીકાર અધૂરો હોઈ જ ન શકે, પછી ઉપરમાંથી કોઈ પણ હાલત કેમ ન હોય. એટલે કૃષ્ણ પણ ટકાવારીમાં સમજવા જઈએ તો અવાસ્તવિક જ સમજાય બાકી એની માયા તો અનંત છે, એટલે કે તમારી ભાષામાં એ પોતે જ એક એવી મોહમાયા છે, જેમાંથી છટકવા કોઈ છટકબારી જ નથી.

૨. શા માટે કૃષ્ણ જ પ્રેમ છે...?

કૃષ્ણ એ પ્રેમ છે. અને પ્રેમ તત્વ એ પોતે જ સંપૂર્ણતાનું પ્રતીક છે. જેમ સ્ત્રી પુરુષ વગર પૂર્ણ નથી, અને પુરુષ સ્ત્રી વગર પૂર્ણ નથી. એજ પ્રકારે પૃથ્વી પરનું જીવન પ્રેમ વગર પણ શક્ય નથી. પ્રેમ જ શરૂઆત છે જીવનની, અને પ્રેમ જ અંત છે. છતાં પણ જીવનની દડમઝલ પણ પ્રેમનો જ પથ છે. પ્રેમ વગર કોઈ જ અસ્તિત્વ શક્ય નથી. કુદરતનો માનવતા સાથે પ્રેમ એજ અન્ય ગ્રહોની તુલનામાં પૃથ્વીને જીવાવરણ પૂરું પાડે છે. અને આ પ્રેમ અધૂરો નથી હોતો, એની અધૂરામાં કલ્પના કરી જ નથી શકાતી. રાધા કૃષ્ણ વચ્ચે ક્યારેય પ્રેમમાં ટકાવારી ન હતી, જશોદા અને કૃષ્ણ વચ્ચે, ગોપીઓ અને કૃષ્ણ વચ્ચે, પટરાણીઓ અને કૃષ્ણ વચ્ચે, સુદામા અને કૃષ્ણ વચ્ચે, દ્રૌપદી અને કૃષ્ણ વચ્ચે, અર્જુન અને કૃષ્ણ વચ્ચે, કુંતી અને કૃષ્ણ વચ્ચે, દેવકી અને કૃષ્ણ વચ્ચે, વાસુદેવ અને કૃષ્ણ વચ્ચે, બલરામ અને કૃષ્ણ વચ્ચે, રુક્મિણી અને કૃષ્ણ વચ્ચે, યમુના અને કૃષ્ણ વચ્ચે, વાંસળી અને કૃષ્ણ વચ્ચે, તથા સચરાચર વિશ્વ અને કૃષ્ણ વચ્ચે ક્યારેય પ્રેમ ટકાવારીમાં નથી માપી શકાયો. કૃષ્ણનો પ્રેમ સદાય પૂર્ણ હતો. અને પ્રેમ હતો એટલે જ કૃષ્ણ પણ પૂર્ણ હતા, એમ પણ કહી શકાય. કૃષ્ણ પોતે જ પ્રેમ છે, તો પછી કૃષ્ણનો પ્રેમ માપમાં કેવી રીતે હોઈ

જ શકે...?

આટલું બધું સમજ્યા પછી તમને સમજાઈ ગયું હશે, કે માપમાં સમજાયેલો કૃષ્ણ ખરેખર સમજાયો જ નથી. પણ આ તો બસ શરૂઆત છે અને શરૂઆત માટે કોશિશ સારી છે. હવે આ માપ પટ્ટીઓ અને ત્રાજવા કિનારે કરી દો, અને ગણિતમાંથી બહાર નીકળીને પ્રકૃતિમાં એને શોધો, પ્રેમમાં શોધો, માટીમાં શોધો, માટીના બનેલા શરીરોમાં શોધો, માનવતામાં શોધો... કૃષ્ણ મળશે અને જરૂર મળશે. મને મળ્યો છે તો તમને પણ મળશે... અપૂર્ણ કે સંપૂર્ણની ચિંતા મેં કદી કરી નથી, એટલે મને મળ્યો છે. એ ભલેને વહેમ રૂપે જ કેમ ન હોય, પણ મને એ વહેમમાં પણ અનંત મળ્યો છે.

હવે તમારા મનમાં આવતો બીજો સવાલ કે જો પ્રશ્ન વ્યાજબી નથી તો પુછાયો જ કેમ...? તો આનો જવાબ છે કે મને પણ કોઈકે આવો વિચાર સૂચવ્યો હશે, એટલે જ મને પણ વિચાર આવ્યો કે બીજા પણ આવા નમૂના જરૂર હશે. જેમણે કદાચ ટકાવારીમાં કૃષ્ણને ઓળખ્યો હશે. ખેર જવાબો ઓછા જ મળ્યા ટકાવારીના, એટલે ઠીક. પણ સવાલનું વાજબી હોવું જરૂરી નથી, વાજબી હોવું તો જવાબનું જરૂરી છે. બિનજરૂરી વ્યક્તિ ચુનાવ લડે તો એ વાજબી પગલું જ હોય, પણ સર્વાનુમતે એ ચૂંટાઈ પણ જાય ત્યારે પ્રજાનો જનાદેશ એ સમયે અવ્યાજબી ગણાય છે. ચૂનાવ લડનારી વ્યક્તિ નહીં.

કેટલાક યોગ્ય લક્ષણો કે જ્યારે તમને કૃષ્ણ સમજાઈ રહ્યો છે એવું લાગે. (હજુ શરૂઆત છે.)

તમે મોહમાયા માંથી છટકી રહ્યા છો કા'તો એમાં પટકાઈ રહ્યા છો.

તમે પ્રેમમાં છો. (પ્રેમ માટે ઉપર દર્શાવ્યું એ સ્થિતિ હોય તો જ પ્રેમ બાકી મતલબમાં કૃષ્ણ ન હોય)

તમે અધર્મી બની રહ્યા છો. (અધર્મી એટલે કે કોઈ એક ધર્મમાં ન બંધાતા વ્યક્તિ. જેનો માણસાઈ સિવાય કોઈ ધર્મ નથી રહી જતો હોતો.)

તમે દરેક વસ્તુ સ્વીકારી શકો છો (માપસર નહિ પણ ઉપરની સ્પષ્ટતા મુજબ)

તમે પ્રવર્તમાન ધર્મને સ્વીકારવાની હા પણ નથી પડતા કે ના પણ નથી પડતા, એટલે કે તમે તટસ્થ છો.

તમે જો પોતાને હિંદુ માનવાની અહમવાદીતા ધરાવો છો, તો કૃષ્ણને નથી જ ઓળખાતા. કારણ કે કાનાએ કોઈ ધર્મને સ્વીકાર્યો પણ નથી કે બનાવ્યો પણ નથી.

તમે સ્ત્રી તત્વનું પણ સન્માન કરવા લાગ્યા છો. (તમારી એક GF છે કે ૧૬૦૦૦ એનાથી મતલબ નથી, પણ દરેક તમારા માટે પૂજનીય કક્ષાની હોવી જોઈએ.)

તમે નિષ્પક્ષ છો. (જાતિવાદ, ધર્મવાદ, જ્ઞાતિવાદ, કોમવાદ, પક્ષવાદ, સંગઠનવાદ, ભાષાવાદ, વાતવિવાદ જેવા બધાજ પૂર્વગ્રહોથી મુક્ત છો.)

તમારે માટે વૈરાગ્યનો અર્થ ભાગી છૂટવું નથી તો જ, કારણ કે ભાગવાનો અર્થ ભાગવત ગીતામાં ક્યારેય સંસાર ત્યાગી દેવાનો નથી. કારણકે જીવનનું કોઈ ચોક્કસ પ્રમાણમાપ હોઈ જ ન શકે. (નોંધ - અહીં પંથની વાત થાય છે, એટલે બધા સન્યાસી કૃષ્ણને નથી ઓળખતા એવું વિચારવાની જરૂર નથી. કારણ કે સ્વેચ્છા અને દેખાડવા માટે કે મજબૂરીમાં છોડવું એ અલગ બાબત છે. જૂનાગઢ અને ત્યાંની અગોચર દુનિયા એની સાબિતી છે.)

તમને એવું લાગતું હોય કે તમે હજુ કૃષ્ણને પામી જ નથી શક્યા. (કારણ કે જીવનની શરૂઆત જન્મ અને અંત મૃત્યુ છે. એટલે

મધ્યાનતર જેવો મજાનો કોઈ સમય જ નથી. તો ઓળખી ગયા છો એ અંતની માયા છોડી હજુ સમજુ છું એ મધ્યમાં રહો તો જ મઝા છે.)

●● -ઃ Fast Facts :- ●●

હવે તમને લાગશે કે હું કૃષ્ણને સમજ્યો જ નથી. તો હા કૃષ્ણ પોતે જ એક મોહમાયા છે. એ ન રાધાનો છે, ના રુકમણીનો, ન જાસોદાનો છે, ન નંદલાલનો, ન દેવકીનો, ન વસુદેવનો... એ કોઈનો નથી છતાં બધાનો છે.

લાસ્ટ વાક્ય કદાચ કૃષ્ણ વિશે જે હું સમજ્યો છું. 'હું કોઈનો નથી, પણ છતાં હું સૌનો છું.'

બીજું વાક્ય જે હું પર્શનલ રીતે મારા અસ્તિત્વ માટે સ્વીકારી શક્યો છું. 'હું ખુલ્લો માણસ છું. જે છું એ હાલ તમારી સામે છું. આગળ કે પાછળ મારુ કોઈ અલગ અસ્તિત્વ નથી હોતું."

Δ Δ Δ
@snehdusamamu

જર્ની વિથ ઈન

(હું કૃષ્ણ તારો મિત્ર...)

આખાય દિવસના કંટાળ્યા બાદ આજ ફરી આંટો મારવા ઘરની બહાર નીકળી પડવાની અલ્લડ અને અવિચારેલી ઈચ્છા મનમાં કોણ જાણે ક્યાથી ખેંચાઈ આવી હશે. બસ મન કઈક આવીજ ચંચળ વસ્તુનું નામ છે, જે બેઠું દુનિયાના કોઈક છેડે હોય અને અનંત આભની શેર કરી આવે. કદાચ જાપાનમાં દોડતી માનવ કરામત એવી બુલેટ ટ્રેનોને પણ હંફાવી દેવા જેવી અત્દ્યુત ગતિનું વરદાન માત્ર માનવ મનને જ સર્જનહારે આપ્યું છે. આપણે પણ સ્વભાવે એવા જ છીએ કે નીકળી પડવાનું, બસ એમજ મનની ગતિમાં અને દિલની મંજૂરી સાથે લઈને. છેકથી આપણે જાણવાના જાણકાર સ્વભાવના એટલે જ તો કે મનમાં અર્જુન અને દિલમાં કૃષ્ણને જરૂર એક રૂમ ભાડે પણ આપી દીધેલ છે, એ પણ સાવ ફીમાં. કારણ કે શીખવા માટે સવાલ કરતા રહેવાનું કામ મનમાં બેઠેલો અર્જુન કરતો રહે, અને સમસ્યાના સમાધાન દિલના એટલે બેઠેલો કૃષ્ણ ગીતાની જેમ તર્ક વગર સમજાવતો રહે.

લોકોની આજની હાલત કેવી છે, કે જ્યાં પેલો અર્જુન વારંવાર સવાલ પર સવાલ કરતો હોય અને કાનો બિચારો એના ઉપદેશોના ઘાંટા પડવાની કોશિશો તો કરે પણ તેમ છતાય નકામી જ જાય. કારણ કે કૃષ્ણની વાતો અર્જુનને સમજાય, પણ કોણ સમજાવે આ માણસને કે અર્જુન બનવું એ પણ કઈ જેવા તેવાના કામ નથી. એના માટે પણ નિસ્વાર્થ ભાવે કૃષ્ણની મૈત્રી સ્વીકારવી પડે, એના આદેશોનું પાલન કરવું પડે, પહેલા દિલના ખુણે વસતા દુર્ગુણોને કાઢીને ફેંકી દેવા પડે, મનને સાફ રાખવું પડે અને કૃષ્ણની છત્રછાયામાં સ્થાન મેળવવું પડે, તો જ કદાચ પેલો કૃષ્ણ આપણા મનમાં બેઠેલા અર્જુનની મૈત્રી સ્વીકારે અને એ દોસ્તીનો ઉપહાર એને પ્રાપ્ત થાય. આવા જ વિચારો હમેશની જેમ આજે પણ મનમાં વારેઘડીયે ટંકોરા મારતા હતા, જાણે હું એકલો જ અને આ બધું વિચારવા માટે જ મને મોકલ્યો હોય એવું લાગવા લાગ્યું હતું. હવે તો... મન કેમ આવા ચકડોળે ઉલજીને ખોવાઈ જતું હશે...? મારે કઈક નવું પણ વિચારવું જોઈએ, ભરી બપોરના બાર વાગે મને આવો જ વિચાર સ્ફૂર્યો. એટલે મેં પાસેના ગલ્લા પર જઈને એક પાણીનું પાઉચ માંગ્યું, અત્યારે તો આજ પાઉચે મારા માટે કૃષ્ણરૂપી કાર્યને પૂરું પાડવાનું હતું. કેવી રીતે એમ જ ને...? અરે હા, આ સૃષ્ટિ અને ગીતાના સપનામાં ખોવાયેલા મનને પાણીના

રેલા વડે વર્તમાનમાં લાવવાનું કાર્ય એણે જ તો પાર પડવાનું હતું. એમ કહેવા કે, એ ભાઈ ઉઠ... આ વાસ્તવિકતા છે... તું કઈ કૃષ્ણ નથી, તું અર્જુન પણ નથી, તું કોઈ પાંડવ પણ નથી, માત્ર વિચારક ગણાય, તું એક માનવી છે અને આ દુનિયા છે. એમાના કરોડો અન્ય લોકો જેવો જ... અને સાચે જ, પાણીએ આ કાર્ય કર્યું. આ ૨૧મી સદીની બપોર ફરી પાછી આંખો સામે ઉભરાઈ આવી. જેવી વાસ્તવિક સંસારમાં નઝર પડી, ત્યાંજ સામે પેલો બાઈક વાળો જુવાનીઓ કોઈ વટેમાર્ગને ગાળો ભાંડતો હતો. ગાળ પણ કેવી શબ્દભેદી અને અભેદ, ના સાંભળી શકાય એવી અપશબ્દોની વણઝાર. દુર્યોધન જાણે કે સામે આવીને ઉભો હોય એવું જ લાગ્યું, જાણે કે લલકાર ન ફેંકતો હોય. ઘડમાથા વગરના વિચારો ખંખેરવા ફરી પાણીની છાલક ચહેરા પર મારી અને અચાનક જ આંખો સંપૂર્ણ વાસ્તવિકતામાં ઉતરી આવી. વાહનોનો કલરવ સંભળાયો અને અત્યાર સુધી સતાવતો કૃષ્ણ જાણે કે દોડીને ક્યાંક છુપાઈ ગયો. આ કળીયુગના ડરથી જ કદાચ રણછોડીને એ ભાગી ગયો હોય.

‘ભાઈ એક ચા બનાવશો...?’ જાણે મારે આ બધા વિચારોને કારણે પેલા ગલ્લાવાળાને વિનંતી કરવી પડી. થયું કે, કદાચ આ ભૂત મુશ્કિલે ઉતરશે...? ખરેખર આ ગીતા વાંચીને જાણે સંસાર તો બદલાયો, પણ આમ.... ‘કદાચ હજુય અધુરી જ સમજ હશે.’ હું સહસા બબડ્યો.

‘હા બેસો આપું...’ પેલો છોકરો દોડીને ચાના ટેબલ પાસે જઈને ચા બનાવા લાગ્યો. મને થોડીક હાશ થઈ, થોડીક આંખો હવે સ્વસ્થ હતી. નશો ઉતરી ગયેલો પાછો ચડશે હવે, ગીતાનો નહી હો પણ ચા નો.

‘તમે ચા પીવા આવ્યા છો...’ બાજુમાં બેઠેલા ભાઈએ અચાનક જ પૂછ્યું, પણ એ ભાઈ ક્યાંથી આવ્યો હશે એ ત્યારે તો સમજાયું જ નહિ. અત્યાર સુધી તો અહીં બાજુમાં કોઈ જ ના હતું.

‘ના ભાઈ ગીતા સાંભળવા...’ કદાચ મારાથી ગુસ્સામાં બબડાટ થયો કે કાલે પતાવેલી ત્રીસમી વખતની ગીતા પાઠનો નશો હજુ માથે ચડીને ધૂણતો હતો.

‘તમે અર્જુન છો...?’ એણે વિચિત્ર પ્રકારનો સવાલ કર્યો. એના ચહેરા પર નિર્દોષ હાસ્ય ખળખળ વહેતું હતું. વાહ... જાણે સ્વર્ગમાં બેઠો હોય એવી અનુભૂતિ ત્યારે થઈ રહી હતી. એ ચહેરો, નવયુવાન વ્યક્તિ કે જે અત્યારે મારી સામે હતો. કદાચ મારું મન એના તરફ અજાણે જ આકર્ષાઈ રહ્યું હતું.

‘હું તો દુર્યોધન છું ભાઈ.’ આ વખતે એના હાસ્યને પચાવ્યા બાદ હું ગુસ્સો

ન કરી શક્યો, પણ મારા અવાઝમાં નમ્રતા ભારે ભરખમ થઈને ઢળી પડી હતી. મને તો હવે મારા પર જ ગુસ્સો આવ્યો, કે શા માટે મેં એને ગીતા સાંભળવા આવ્યો છું એમ કહ્યું જ હશે.

વાતાવરણ ગરમ હતું, આસપાસમાં કાળઝાળ ગરમી હતી અને મને ચા પીવાનું કેમ સુઝ્યું...? મારૂં મન કદાચ આ જ વિચારમાં સળવાળાટ કરતું હતું. પણ જાણે મને અદ્ભુત શીતળતા અનુભવાતી હતી, અને પાસે બેઠેલો યુવાન મારામાં કઈક શોધતો હોય એમ વારે ઘડીએ મને જ જોઈ રહ્યો હતો.

‘શું શોધો છો...’ મેં થોડુંક આશ્ચર્ય અનુભવતા પૂછ્યું.

‘સત્ય...’ એણે જવાબ આપ્યો ત્યારે પણ એના ચહેરા પર નિરંતર પ્રશન્નતા જ દેખાતી હતી. કદાચ એ પાગલ હોય એવું મની લેવામાં સરળતા રહે એવા એના હાવભાવ પણ હતા આ ગરમીમાં.

‘હે...’ મને જાણે સમજાયું જ નહીં, હા સંભળાયું તો હતું જ સ્પષ્ટ કે એ માણસ ‘સત્ય’ બોલ્યો હતો. કદાચ ખરેખર આ પાગલ જ છે, એવું મને સ્પષ્ટ દેખાતું હતું અને એના હાવભાવ પણ એક દમ એવા જ હતા જેવા મારે એને પાગલ વ્યક્તિ સમજવા માટે એનામાં જોવા હતા.

@snehnusarnamu

‘તમે દુર્યોધન છો ને...?’ એણે સહજતાથી પ્રશ્ન પૂછ્યો.

‘ના હો...!!’ મેં અચાનક જ જવાબ આપ્યો.

‘તમે જ તો કહ્યું....’ એણે મને ફરી વાર પૂછી લીધું.

‘અરે એ તો એમ જ...’ મારે કદાચ સ્પષ્ટતા કરવાની જરૂર તો ન હતી, પણ કોઈ આપણને દુર્યોધન કહે એટલે હું કઈ દુરાચારી નથી હો. કદાચ એટલે મેં મારા મનમાં ઉછળતા વિચારોને ઠાલવી દીધા.

‘અર્જુનને ઓળખો છો...?’ એણે પોતાની સાચી સમસ્યા કદાચ હવે જ કહેવાની શરૂ કરી હોય એવું મને લાગ્યું. એ કદાચ કોઈ અર્જુન ભાઈને શોધતો હશે, પણ... હું એને કેમ મદદ કરું, ત્યારે મને એ સમજાયું નહિ.

‘હું પણ અહીં નવો છું...’ મેં જવાબ આપ્યો, કદાચ અજાણી જગ્યાએ આપણે કોઈને રસ્તા ન બતાવવા જોઈએ એવું જ મેં ક્યું.

‘હું પણ નવો જ છું... અને મારી માને, તો આ દુનિયામાં બધા જ નવા છે.’ એણે સ્પષ્ટતા કરી અને એના સવાલમાં કે હાવભાવમાં કોઈ જ ફેરફાર થયો નહીં.

‘એમ નહીં મિત્ર, હું ત્યાં રહું છું...’ મેં મારા ઘર તરફની દિશામાં આંગળી

ઉંચી કરીને દિશા બતાવતા જવાબ આપ્યો, મને આશા હતી કે કદાચ એ દિશા તો જરૂર સમજશે.

‘હું પણ ત્યાનો છું...’ એ થોડોક વધુ નઝીક સરક્યો. એક ચા મને પણ આપજો, પેલા ચા આપનારા છોકરા સામે હાથની આંગળી વડે ઈશારો કરીને એણે પણ ઓડર આપ્યો.

‘ઓહ ત્યાં...? ક્યા વિભાગમાં રહો છો તમે...?’ મેં સામાન્ય પ્રશ્ન જ પૂછ્યો.

‘હું દરેક જગ્યાએ રહું છું...’ એ થોડોક મુસ્કુરાયો અને મારી સામે જોતા જોતા બોલ્યો.

‘ઓહ... શું વાત કરો છો...?’ મને હવે સંપૂર્ણ ખાતરી થઈ ગઈ કે આ વ્યક્તિ પાગલ જ છે. કદાચ હું જ પાગલ છું કે આ કળિયુગી બહેરી, મૂંગી અને આંધળી દુનિયામાં ગીતાપાઠ કરીને લોકોને સમજવાની ગાંડી કોશિશોમાં લાગેલો છું.

‘તું ભલે આજે મને ન ઓળખે, પણ...’ એ ફરી વખત વિચિત્ર પણે બબડ્યો.

‘પણ શું...?’ મને સમજાતું નથી, કે આખર હું કેમ એની સાથે વાત કરી રહ્યો હતો. મારામાં કટિબદ્ધતા હવે જાણે મરી પરિવારી હતી. હું ન ઈચ્છવા છતાં પણ ત્યારે એની સાથે વાત કરી રહ્યો હતો.

‘તારો જ મિત્ર છું...’ એની આંખોમાં હજુય આત્મવિશ્વાસ ઉભરાતો હતો. કોઈ વ્યક્તિ કેમ કરીને આટલા આત્મવિશ્વાસ સાથે આ પ્રકારે વાત કરી શકે, એ પ્રશ્ન જાણે મને અત્યારે મૂંઝવતો હતો. એક પળ માટે તો હું પણ મानी બેઠો હતો કે એ ખરેખર મને ઓળખતો જ હશે, એનું હાસ્ય એટલું તો મોહી લે એવું માયાળુ હતું.

‘ઓહ, તો આપણે પહેલા ક્યાં મળ્યા હતા...?’ મેં આખરી શસ્ત્ર પણ ચલાવી દીધું, બ્રહ્માશ્ત્ર. એણે મને લાંબુ વિચારવા પર મઝબૂર કરી નાખ્યો હતો. એ મારો મિત્ર હોય અને હું એને ઓળખું પણ નહિ, કેટલું વિચિત્ર કહી શકાય...? મને સોસીયલ નેટવર્ક યાદ આવ્યું, કે કદાચ એફબીમાં એ મારામાં ફેન્ડ હોઈ શકે.

‘પણ, તમે તો હમણાં અર્જુનને શોધતા હતા ને...?’ મેં યાદ કરતા કરતા ફરી કહ્યું.

પેલો હોટલ વાળો છોકરો ચા લઈને આવ્યો, અને બંને જણને એક એક

ખ્યાલી યા આપી ગયો. મને સખતનું માથું ચડી રહ્યું હતું, એટલે મેં ચાનો કપ હોઠે લગાવી તરત જ એક ચૂસકી મારી. મને હજુય કંઈ જ સમજાતું ન હતું, કે આજે મારી સાથે શું નવું ઘટી રહ્યું છે. જે કંઈ પણ થઈ રહ્યું હતું, હાલ તો એ પણ મારા માટે નવું જ હતું. ચાની ગરમાશથી મારી જીભ દાઝી ત્યારે જ અચાનક મને ખ્યાલ આવ્યો કે યા હજુ ગરમ છે.

‘તું મૂંઝાય છે...? એ પણ ગીતા વાંચીને...?’ એણે મને કહ્યું અને યા એક ઘૂંટડા સાથે ઉતારી દીધી. આટલી ગરમ યા કંઈ રીતે કોઈ વ્યક્તિ પી શકે, હૂ તો એ જોઈને જ હતપ્રત થઈ ચુક્યો હતો. એણે પૂછેલો પ્રશ્ન તો આ જોઈને જ અદ્રશ્ય થઈ ગયો જાણે...

‘હા તો આપણે પેલા ક્યાં હતા...?’ મેં ગીતાની વાત સાંભળી તો હતી, પણ એ વિષય પર વધુ ન ઉતારવા માટે વાતને પલટો આપ્યો. કદાચ આવા વિચિત્ર માણસ સાથે ગીતાની વાત મને જરાય યોગ્ય નથી જ લાગતું.

‘તમે તો કહેતા હતા, કે હું અર્જુનને શોધું છું.’ એણે હળવા સ્મિત સાથે ફરી મને યાદ કરાવ્યું.

‘હા તો તમે એમને શોધતા હો તો...’ મારે હજુય બોલવું હતું.

‘તો શું...?’

@snehnusarnamu

‘તમારે આ ગલ્લાવાળાને પૂછવું જોઈએ ને...? કદાચ તમને એમનું સરનામું એ બતાવી શકશે...?’ મેં હાલ જ મનમાં આવેલો વિચાર કહી દીધો. મારી ઈચ્છા તો ત્યારે બસ એને જલ્દી સરનામું મળી જાય અને મને એનાથી છુટકારો મળે એટલી જ હતી.

‘તું પણ મને ઓળખે છે ને, તો જઈને ગલ્લાવાળાને કેમ પૂછું...?’ એ ચહેરા પર હજુ પણ શાંતિ સાથે સ્મિત હતું.

‘હું...!?’ મેં મારા હાથની આંગળી મારા દિલ પર મુકને ખાતરી કરી, કે શું એ ખરેખર મારી જ વાત કરે છે.

‘હા મિત્ર...’ હજુય એના હાવભાવ હળવા હતા. સ્મિતબંધોના દરવાજા જાણે એ ચહેરા પર ખુલા મુકાયા હતા.

‘પણ કંઈ રીતે...?’

‘યાદ કરાવું...?’

‘હા કહો તો...’

‘સવારે જ તો તે મારા ઉપદેશ વાંચ્યા છે...’

‘મેં...’

‘હા આજ સુધીમાં ત્રીસેક વાર...’

‘મેં અને તમારા ઉપદેશ...?’

‘હજુ નથી ઓળખાતો...?’

‘સ્પષ્ટ વાત ચિત કરોને ચાર.’ મારો પિત્તો હવે જઈ રહ્યો હતો. સામાન્ય રીતે આવી વાતે આપણને ગુસ્સો આવી જ જાય છે. ત્યારે તો જાણે મારે એને કહી જ દેવું હતું કે, એ ભાઈ હાલતીની પકડને ઉપદેશ વાળી. પણ હું ચુપ રહ્યો, યાદ કરવાની પણ બધી જ કોશીશો કરી જોઈ. મને યાદ છે ત્યાં સુધી મેં આજે ગીતાના કર્મયોગ સીવાય કંઈજ વાંચ્યું ન હતું, તો પછી એમાં એના ઉપદેશ ક્યાંથી આવે...?

‘સ્પષ્ટ તો કહું છું. તારો મિત્ર.’ એના હાવભાવ હજુય હળવા હતા. સામાન્ય રીતે આટલી બેતુકી વાતો કેવી રીતે કોઈ કરી શકે, હું તો ત્યારે એજ સમજી શકતો ન હતો.

‘એક સવાલ પૂછું...?’ મેં પ્રથમ વાર આગ્રહ કર્યો.

‘તારા જવાબો આપવા માટે તો હું આવ્યો છું.’

‘ઓહ, મારા માટે જ...?’ મને આશ્ચર્ય થઈ રહ્યું હતું અથવા તો આ વ્યક્તિ કોઈ પાગલ ખાનાનો ભાગેલો પેશન્ટ હતો.

એના ચહેરા પર પડતો પ્રકાશ સતત ઝળહળતો હતો અને સ્મિતની ધારાઓ સતત વહેતી હતી. એના વાળ થોડાક લાંબા હતા અને મારી જેમ જ વાંકડિયા પણ, એનું રૂપ અદ્ભુત હતું એના નાકથી કપાળ શુધી લાંબુ તિલક હતું. એણે કમરમાં કંઈક બાંધેલું હતું એ ત્યારે તો બિલકુલ પાગલ જેવો જ લાગતો હતો. જોકે એના કપડા વિચિત્ર હતા પણ છતાય એનો દેખાવ અને વસ્ત્રો વ્યવસ્થિત ભાતના જ હતા. એની વાતચીતની રીત મને એ પાગલ છે, એવું વિચારવા પર મઝબુર કરતી હતી. માનવ સહજ મને મેં એવો તર્ક પણ મઝબુત કરી લીધો હતો. આમ પણ વ્યક્તિ તરીકે આપણે એવા જ હોઈએ છીએ. સામેના વ્યક્તિના હાવભાવ અને વાતચીત પરથી જ આપણે હાલાતનો તાગ શોધતા રહીએ છીએ.

‘અર્જુનને શોધતા તો હતા ને, તમે...?’ મેં ફરી પૂછ્યું અને એની સામે જોઈ રહ્યો.

‘તારામા નહી મળે...?’

‘મારામાં...?’

‘હા... તારા મા.’

‘પણ તમે કોણ છો...?’

‘તારો મિત્ર... હાલ તો કહ્યું...’

‘હા તમે કહ્યું, પણ...’

‘પણ શું બોલને...?’ એણે મારા વધુ નિકટ આવીને મારા ખભે હાથ ટેકવી પૂછ્યું. એની આંખોમાં વહેતી ભાવના અકલ્પ્ય અને એનો અર્થ કાઢી શકવો મુશ્કેલ બને એવો હતો. એક અત્દુત મોહિની અને આકર્ષણ એની નઝરોમાં હતી, જે મને એની સાથે વાત કરવા મઝબુર કરતા હતા.

‘તોય તમારી ઓળખાણ તો હોય જ ને...?’ થોડી વાર વિચાર્યા પછી મેં કહ્યું.

‘મને નથી ઓળખતો...?’

‘કદાચ ના...’

‘હું તો બધે જ છું, મારામાં પણ અને...’

‘અને શું...’ અચાનક અધૂરું છુટેલું વાક્ય મને આગળ પૂછવા મઝબુર કરતું હતું.

‘તારામાં પણ...’

‘મારામાં...?’

‘હા... યાદ કરી જો.’

‘યાદ... પણ હું તમને નથી ઓળખાતો, તો યાદ શું કરું...?’

‘તે ગીતા કેટલી વાર વાંચી છે...?’

‘હું.. હ...’ હું અચાનક ભડક્યો. કદાચ આ પ્રમાણમાં એક વિચિત્ર સવાલ ગણી શકાય. પણ જ્યારે કોઈ તમારી સામે બેઠું હોય, એ પણ એવી વ્યક્તિ જેને તમે ઓળખાતા પણ નથી. અને જેને આજ પેલા કદી જોયો પણ નથી, અને એ આવી તમારા આંતરિક જીવનની વાતો કરે છે, એટલે...? તમારું મન સાહજિક રીતે જ આશ્ચર્યમાં પટકાઈ જાય. મારી હાલત પણ અત્યારે તો એવી જ હતી.

‘ત્રીસેક વાર વાંચી નાખી ને...’ એણે સામેથી પૂછી લીધું.

‘કદાચ હા...’ મેં ધીમો અને અસ્પષ્ટ જવાબ આપ્યો.

‘વિચિત્ર છે ને...?’ એણે આટલું કહીને કદાચ મારા પ્રતિભાવ માટે સામે જોયું. એની નઝરો એટલી બારીકાઈથી મારા પર ફરતી હતી, જાણે એ મારા ચહેરા પરથી મારું આંતરિક પાસું વાંચી રહ્યો હોય.

‘શું વિચિત્ર...’ મેં કહ્યું. મારે કહેવું હતું કે શું વિચિત્ર છે, મને કેજે ભાઈ ગીતા કે પછી તમે પોતે જ વિચિત્ર છો...? પણ ત્યારે હું ચુપ રહ્યો. મારા શબ્દો એની વિરુદ્ધ બોલવામાં ઉઠતા જ ન હતા.

‘કદાચ બંને...’ એ મારા સામે મંદ મંદ હસ્યો, એણે મારા મનની વાત કેવી રીતે જાણી લીધી હશે એ મને ત્યારે ન જ સમજાયું.

‘તમને કેવી લાગી...’ મેં જ પૂછી લીધું.

‘સત્ય છે, પણ...’ એ સહેજ અટક્યો. એના અટકવામા પણ જાણે કેટલાય ઊંડા ભાવ હતા.

‘પણ શું...?’ મેં પૂછ્યું. સામાન્ય રીતે પહેલા તો મને ગુસ્સો આવ્યો, આપણી વિચારધારા પર કોઈ ઘા કરે એ સામાન્ય વ્યક્તિ તરીકે આપણને ક્યારેય પોસાતું નથી.

‘એ તારા કામની તો નથી. એટલે છોડી દે એને.’ એણે કહ્યું અને ગલ્લા તરફ નઝર કરીને બીજી ચા માટેનો ઓર્ડર પણ આપ્યો.

‘પણ, એ મારા કામની કેમ નથી...?’ મેં કહ્યું અને એનો જવાબ સંભાળવા લાગ્યો.

‘જો તું મને નથી ઓળખી શકતો, તો એ કેમ કરીને સમજીશ...?’

‘સમજ્યો નહીં...!’ મારા ચહેરા પરના ભાવ સાવ શૂન્ય જ થઈ ગયા. જાણે કે પરીક્ષા આપતા વિદ્યાર્થીને કોઈ યુનિવર્સિટીનો કુલપતિ જ કહી દે છે કે તમે તો નાપાસ જ થશો એ નક્કી છે, અને પેલા વિદ્યાર્થીની જે હાલત થાય, એવી જ હાલત અત્યારે મારી હતી. મને પરીક્ષા પહેલા જ જાણે ચર્ચામાંથી રસ્ટીકેટ કરી દેવાયો.

‘કૃષ્ણ કોણ છે...?’ એણે ફરીથી અઘરો સવાલ કર્યો.

‘ભગવાન... કેમ...’

‘અને તું...?’ એણે મારા સામે આંગળી ચીંધી.

‘હું સુલતાન, પણ...’

‘તો શું એ તારા અંદર નથી...?’

‘મારામાં, એ કોણ...?’ ફરી એક સવાલ થઈ આવ્યો. હવે મને પણ એની વાતોમાં રસ પડ્યો.

‘કૃષ્ણ... પ્રેમ...’ એણે જવાબ આપ્યો.

‘શોધું છું. કદાચ ગીતામાં કઈ સમજાય તો...’ મેં કહ્યું.

‘તું તને તો ઓળખ પેલા, અથવા મને...’

‘ગીતા વાંચવાથી પણ નહીં મળે...?’ મેં સવાલ કર્યો.

મારું મન મૂંઝવણમાં હતું. કદાચ એ કેમ વાતોને અધુરી છોડે છે, એજ વાત મારા મનમાં સતત ખુંચી રહી હતી. મારે તો બસ એ જ જાણવું હતું કે એણે મને ગીતા વાંચવાની ના કેમ પાડી...? એ પણ આવા વિચિત્ર પ્રકારે જવાબો આપીને. હું

કઈક વધુ પૂછવા પણ ઈચ્છતો હતો.

‘ના...’

‘તો ક્યાં મળશે...’

‘તારા અંદર જ, અથવા મારામાં.’

‘તમે આત્માની વાત કરો છો...?’ મારી થોડી ઘણી વાંચેલી યાદોમાંથી મેં થોડું કઈક શોધી કાઢ્યું અને પૂછી પણ લીધું.

‘ના હું પરમાત્માની વાત કરું છું.’

‘ઓહ...’ હું કઈના બોલ્યો, હું તો હજુય આશ્ચર્યમાં હતો.

‘તું હજુય નથી સમજ્યો એમજને...?’ એણે ફરી એના મધુર અવાજે પૂછ્યું. ખરેખર એ અવાઝ એટલો મધુર હતો કે બસ એના જવાબો આપવા કરતા હું એમ જ ખોવાઈ જાઉં.

‘ના... પણ...’ મેં ઉચ્ચાર્યું અને અટક્યો.

‘હજુય કોઈ “પણ” છે...?’

‘હા સવાલ છે.’ મેં કહ્યું.

‘તર્ક છે એમ કે...?’ એની આંખોમાં આત્મવિશ્વાસ હજુ પણ એજ ગતિએ વહેતો હતો, એના દરેક વાક્યમાં સચોટતા અને સ્વરમાં મધુરતા હતી. સીધો અવાઝ દિલમાં સ્પર્શી જાય એવી અદ્ભુત અનુભૂતિઓ થઈ રહી હતી. કદાચ એટલે જ એટલા કંટાળ્યા હોવા છતાં અને તડકામાં બેસીને પણ હું એની સાથે વાત કરતો હતો.

‘કદાચ હા, પણ તમને...’ હું વધુ બોલું એ પહેલાજ મને અટકાવ્યો.

‘પૂછી નાખ...’

‘તમારું નામ શું છે...?’ મેં પૂછ્યું.

‘મારું કોઈ નામ જ નથી. પણ હા હું એજ છું, જેને તું શોધે છે.’

‘પણ નામ તો હોય જ ને...?’

‘તું મને ગમે તે નામે બોલાવી શકે.’

‘જવાદો યાર... પણ હા, સારું લાગ્યું વાત કરીને. તમારી ચા ના પૈસા પણ હું આપી દઈશ. બેસો હું આવું.’ હું એમ કહી ત્યાંથી ઉભો થયો અને ગલ્લા તરફ વળ્યો. આપણને સારા લાગે એવા વ્યક્તિને આપણે માન આપતા હોઈએ છીએ, અને મેહમાન માટે ચા પાણી આજ તો આપણા રીતભાત અને સંસ્કાર છે.

‘એક વાત કહું...’

‘બોલો...’ હું અટક્યો.

‘હું તો બધે જ છું, તારામાં પણ, તારા દિલને સવાલ કરજે ક્યારેક તને જવાબો જરૂર મળશે. હું હવે ક્યારે મળીશ એની પણ કોઈ ખાતરી નથી. પણ હું મળીશ, અને મને ખાતરી છે કે ત્યારે તું મને ઓળખી પણ જઈશ.’ એણે કહ્યું અને હું તરત ગલ્લા તરફ બીલ આપવા માટે નીકળ્યો. મારું મન હજુ પણ ગણા વિચારોમાં ભ્રમતું હતું, એમાં એક વિચાર આ વ્યક્તિ વિશેનો જ હતો. એક તો આ વિચિત્ર વ્યક્તિ પાગલ જેવો હતો. પણ એની વાતો જાણે સીધા દિલને સ્પર્શી જાય એવી હતી.

‘ચાના પૈસા બોલો.’ મેં ગલ્લા પર જઈને પૂછ્યું.

‘સાત રૂપિયા, અડધી ચા અને બે પાઉચ.’ એણે જવાબ આપ્યો.

‘ના લગભગ દોઢ ચા હશે. એક મારી અને બે પેલા ભાઈની.’ મેં એ પાટલી તરફ નમ્ર કરી અને એ મારી સામે મુસ્કુરાઈ રહ્યો. એનો હાથ ત્યારે હવામાં હતો.

‘કોણ ભાઈ...?’ એના ચહેરા પર કેટલીયે મૂંઝવણ ઉભરાઈ આવી.

‘પેલો ભાઈ.’ મેં આટલું કહીને પેલા યુવાન સાથે હું જ્યાં બેઠો હતો ત્યાં આંગળી ચીંધી. પણ, મારા આશ્ચર્ય વચ્ચે એ ટેબલ ખાલી હતું. મારી આંખો હજુય પણ ત્યાજ ચોટી ગઈ. એ વ્યક્તિ ક્યાં ગયો, એ મને ત્યારે તો ન સમજાયું. હું દોડીને ત્યાં જઈ દુર દુર સુધી એને પથરાયેલા રસ્તા પર જોઈ રહ્યો, પણ ત્યાં તો કોઈ જ ન દેખાયું. છેવટે હું કંટાળીને ગલ્લા પર પાછો ફર્યો.

‘લ્યો કાપી લો.’ મેં પોકેટમાંથી પચાસની નોટ એના કાઉન્ટર પર મુકતા કહ્યું.

‘આ લ્યો, ત્રણ ખુલ્લા નથી.’ એણે મને ચાલીશ રૂપિયા પાછા આપ્યા.

‘પણ, પેલા વ્યક્તિના નથી કાપવા...?’

‘કોણ... પેલો...’ ગલ્લાવાળો હજુય મને જોઈ રહ્યો હતો.

‘ત્યાં જે મારી સાથે હતો. એણે મારી સાથે ચા પણ પીધી.’

‘પણ ત્યાં તો કોઈ જ નથી.’ એણે મને ફરી એ તરફ જોવા ઈશારો કરતા કહ્યું.

‘પણ ચા તો હતી ને...?’

‘ના બસ, એક જ હતી.’

‘એવું કેમ બને...?’ હું બબડ્યો, મારા મનમાં હજુ પણ મૂંઝવણ હતી.

‘એક વાત પૂછું...?’ એણે મને ત્રણ ચોકલેટ આપતા કહ્યું.

‘હા બોલો...?’

‘તમે ત્યાં બેસીને ક્યારના કોની સાથે વાત કરતા હતા...?’

‘ત્યાં જે ભાઈ બેઠો હતો, એની સાથે. એ કોઈ અર્જુનને શોધતો હતો.’

‘તડકામાં...? ત્યાં...?’ એણે હું જ્યાં બેઠો હતો એ બેંચ તરફ આંગળી કરી

‘પણ ત્યા તો કોઈ જ નથી, ક્યારના તમે એકલા જ બેઠા છો.’

‘ત્યાં હું એકલો હતો...? પણ એણે ચા પીધી.’

‘કોઈ હોય તો ચા પીવેને ભાઈ...!!’ ગલ્લા વાળાના અવાઝમાં હવે ગુસ્સો પણ હતો, એ બસ ફાટી આંખે જાણે મને જ જોઈ રહ્યો હતો. જાણે હું હાલ જ કોઈ પાગલખાનામાંથી દોડી આવ્યો હોઉં એમ. પણ, કદાચ મારી વાત એને એવી લાગી હશે. જેવી મને પેલા વ્યક્તિની લાગી રહી હતી.

‘વાંધો નઈ...’ હું ત્રણ ચોકલેટ ખિસ્સામાં મૂકીને ત્યાંથી ચાલવા લાગ્યો. પણ, પેલો ચહેરો હજુ સુધી મારા મનસપટ પર ટળવળતો હતો. હું એને ઓળખતો પણ હતો અને નહોતો ઓળખતો પણ... છતાંય એ ચહેરો મારામાં આછો ઉપસીને અદ્રશ્ય થઈ રહ્યો હતો. કદાચ હવે હું એ ચહેરાના પ્રેમમાં પડ્યો હોય, એવો જ વિચિત્ર અનુભવ. મગજના બધા જ કર્મચારી અત્યારે એની ઓળખાણ શોધવામાં વ્યસ્ત હતા, પણ છેવટે એમનેય મારી જેમ નિષ્ફળતા જ સાંપડી.

આજની રાત મારા માટે મુશ્કેલ હતી. હું હજુ પણ પલંગમાં પડ્યા પડ્યા એના શબ્દોને જાણે સવારે કરતા બ્રશ પછીના કુલ્લાની જેમ મગઝમાં વાગોળી રહ્યો હતો. હજુય પણ એનું સ્મિત, એનો ચહેરો, એનો મધુર અવાઝ બધું જ મને અનુભવાતું હતું. પણ, એની ઓળખાણ આ બધી જ વસ્તુના વિચારોને ઝાંખા કરી રહી હતી. અચાનક એના કહેલા શબ્દો મારા મનમાં જાણે ઘાટા અક્ષરે ઉઘડીને ઉપસી આવતા હતા. ‘હું બધેજ છું. તારામાં પણ અને દરેક કણમાં પણ, કદાચ તને હું જલ્દી પાછો મળીશ. પણ એ માટે તું તારા દિલને મારી ઓળખાણ કરાવજે. તું મને જરૂર શોધીશ, અને હું તને જરૂર મળીશ.’ મારા મન અને દિલની ટીમ આ શબ્દોના આધારે સિઆઈડીના જેમ કામે લાગી ગઈ. મગઝની ફોરેન્સિક લેબમાં એક એક શબ્દોનું જાણે પોસ્ટ મોર્ટમ શરુ થઈ ગયું, જેમાં બધા જ જ્ઞાનને પણ વાપરી દેવાઈ રહ્યું હતું. ગીતાના શબ્દો એમાં વપરાયા હોવાથી એને ગવાહ તરીકે રાખી લેવામાં આવ્યા. ત્રણેક કલાકના મનોમંથન બાદ જ્યારે રાતનો સમય ઘડિયાળના બેને પચ્ચીસ પર ચાલી રહ્યો હતો, ત્યારે એક ધોર અંધકાર મને ઘેરી વળ્યો. કદાચ હું ખોવાઈ ગયો, હા હું મારામા જ હતો, પણ આ દુનિયાથી લાખો અને કરોડો કિલોમીટર દુર. હા હું હજુય પણ જીવિત હતો, અને સ્વસ્થ પણ.

અચાનક મને એ અંધકારના સમ્રાજ્યથી ઘેરાયેલા વિશ્વમાં એક અવાઝ પડઘાયો ‘હું સૃષ્ટિના કણ કણમાં છું.’ ફરી સામે પેલો ચહેરો દેખાયો. ‘કૃષ્ણ... કાન્હો... પ્રેમ... આત્મા... પરમાત્મા...’ ઘણા શબ્દો હતા કદાચ દર્શાવવા જોડણી અથવા જાણવા ઓળખ ખાતર.

‘હા એ કૃષ્ણ હતો. મારો મિત્ર.’ હું અચાનક પથારીમાંથી ઉભો થયો, અને મારા મુખેથી આ શબ્દો થોડાક મોટા અવાજે નીકળ્યા હતા. બધા જ ઉઠીને મારી પાસે દોડી આવ્યા અને મને હાલચાલ પૂછ્યા. થોડીક વારમાં બધા પાછા સુઈ પડ્યા ગયા. લાઈટો બંધ થઈ ગઈ. પેલા સોફા પરના ખૂણામાં એક પ્રકાશ પાથરાતો નઝરે પડ્યો, જેમાં એ ચહેરો હતો અને એ હજુય નિર્મળ હાસ્ય જ રેલાવતો હતો. ‘દોસ્ત, આખરે તું મને ઓળખ્યો તો ખરા. મેં કહેલું ને કે તું મને જરૂર શોધીશ અને જલ્દી ઓળખીશ. પણ, હું તારા અંદર જ તો છું. બધે જ છું. અને ખાસ તો તારો જ મિત્ર છું.’ આટલું કહીને એ શબ્દો અટક્યા. અને ફરી એક શબ્દોની લટાર છૂટી. ‘હવે ગીતા વાંચજે દોસ્ત, કદાચ બધું જ સમજાઈ જશે તને અને જો કંઈ ન સમજાય, તો હું તો છું જ’

Δ Δ Δ

@snehnusarnamu

ઓચિંતી મુલાકાત

(કૃષ્ણ કેટલો ઓળખાય...?)

'હાય સુલતાન સિંહ, સાંભળ્યું છે તમે અધ્યાત્મ વિશે ઊંડા મર્મ, ગીતાના ચિંતન અને કૃષ્ણના વર્ણન તેમજ રાધાના પ્રેમ વિશે પણ સારું એવું લખો છો...?' એણે આવતાની સાથે જ મને કહ્યું.

'હવે તો મને પણ લાગે છે કે ખરેખર હું કાંઈક તો લખી જ શકું છું.' હું થોડુંક અમથું અને સાવ જુદું જ હસ્યો.

'એટલે અત્યાર સુધી તમને નોહતું લાગતું, એમ...?'

'મને તો ક્યારેય મારા લેખક હોવાનો આભાસ પણ થયો નથી. સાચું કહું તો આમ પણ નાના માણસોને આવા મોટા હોદ્દા પાછળ ન ભાગવું જોઈએ.'

'તો આજે થયો એમ...?'

'આજે પણ ક્યાં...? બસ તમારા કહ્યા પછી એટલું મને આજ જરૂર સમજાયું, કે જો હું કઈક લખવાનું ઈચ્છુ તો એટલીસ્ટ લખી તો જરૂર શકું.' મેં વાતની બરાબર યોખવટ પણ કરી.

'કેમ એવું...?' એણે સહેજ અકળાઈને પૂછ્યું.

'તમે જ તો કહ્યું ને કે, તમે જે મુજબ સાંભળ્યું છે. એ મુજબ હું પણ સારું એવું લખી શકું છું.'

'મુદ્દાની વાત તો રહી જ ગઈ. મારે થોડુંક અધ્યાત્મ વિશે જાણવું છે.'

'સરસ... પણ એમાં તમારી મદદ હું શું કરી શકું...? હું ક્યાં કોઈ પ્રકારનો આસ્તિક કે આધ્યાત્મિક વ્યક્તિ છું.'

'તો...?'

'હું તો દુનિયા માટે તદ્દન નાસ્તિક ગણાતો માણસ છું. મારી સલાહ લઈને તમે વળી શું શીખી લેવાના.'

'કેમ તમારી પાસેથી કોઈ શીખ ન લેવાય.'

'હું એમ કહું કે કાલથી મંદિરે જવાનું અને ધૂપ, દીપ અને અગરબત્તી

કરવાનું પણ છોડી દો તો તમે એ કરશો ખરા...?'

'ઓફકોર્ષ નો. પણ, મને વિશ્વાસ છે તમે કૃષ્ણને માનો છો એટલે એવું ન કહી શકો.'

'તો તમારો વ્યુ અત્યારથી જ તદ્દન ખોટો જ છે. શક્ય તો એ પણ છે કે, તમને આવું કરવા માટે હું ફોર્સ પણ કરી શકું છું.'

'ઓકે... ઓકે...'

'તો હવે સમજાયુંને તમને, કે કૃષ્ણને જાણવા અંગેની જે મારી વાતો તમે બહાર બધેય ફરતી સાંભળી છે, એ બધી માત્ર અને માત્ર અફવાઓ જ છે.'

'હજુ પણ શ્યોર નથી.'

'તો પછી ખાતરી કરી લ્યો ને...? હું તો હાલ પણ તમારી સામે જ છું.'

'ઓકે, હું અમુક પ્રશ્નો પૂછું એનો તમે મને જવાબ આપો.'

'શરૂઆત કરો...'

'તમે કૃષ્ણને કેટલા જાણો છો.'

'૫૦૦ કે ૭૦૦ જેટલા કૃષ્ણને તો અંગત જાણું છું. બીજા ઘણા બધાને જાણવાના હજુ બાકી છે.'

'૫૦૦ કે ૭૦૦...???'

'હા કેમ...?'

'હું કૃષ્ણની વાત કરું છું. અને એ માત્ર એક જ હતા.:

'એ તમારો અંગત મત છે. મારો મત અલગ હોઈ શકે છે, અને આવું કરતા સ્વતંત્ર દેશમાં મને કોઈ રોકી પણ ન શકે.'

'આ કૃષ્ણને તમે કેટલા ઓળખો છો.' મહોતરમાં બરાબર કંટાળ્યા હોય એમ ગાળામાં ભરાવેલા તાવીજ પર કૃષ્ણના અકારવાળું પેન્ડ બતાવીને જ હવે પૂછવા લાગ્યા.

'જરાય નહીં...'

'તો પછી તમે કેમ આ બધું લખો છો, એમના પર...?'

'હું તો મારા કૃષ્ણ પર લખું છું. તમારા ગાળામાં પહેરેલા કૃષ્ણ પર મેં ક્યારેય લખ્યું જ નથી.'

'તમારા અને અમારા...?'

'કેમ... એ તો સોનાનું કટકું છે, એમાં કૃષ્ણ ક્યાં છે...?? મને તો તમારામાં જે કૃષ્ણ દેખાય છે એને જોઈને સહજ હાસ્ય પણ ઉપજે છે.'

'હે...!!!'

'હા... પણ કેમ??'

'હું સ્વયં તમને પૂછું કે સુલતાન કોણ છે, તો તમને એવું હાસ્ય સહજ ન આવે...?'

'હા... એને ચોખ્ખા શબ્દોમાં મૂર્ખાઈ જ તો કહેવાય.'

'એજ મૂર્ખાઈ, અત્યારે તમે પણ કરી રહ્યા છો.'

'કણ કણમાં વસતા કૃષ્ણને તમે અંદાઝે ત્રણ મણનું શરીર લઈને ફરતા હોવા છતાં પણ, હજુ સોનાના નાનકડા કણોમાં જ શોધો છો.'

'ઓકે... છેલ્લી વાર એમ કહો કે તમે કૃષ્ણને કેટલા ઓળખો છો...?'

'તમે ઓળખો છો એટલા જ, બસ આપણા બંનેના સંદર્ભો જરાક જુદા છે.'

'હું એમ કહું, કે હું નથી ઓળખતી જરાય તો...?'

'હું પણ જરાય નથી ઓળખતો...'

'કારણ...?'

'જે ઓળખાતા જ નથી એમને સમજાવવા હું ખોટો પ્રયત્ન જ શા માટે કરું...?'

'હું એમ કહું કે હું ઓળખું છું, તો...?'

'હું પણ ઓળખું છું.'

'કારણ...?'

'જે ઓળખે જ છે, એને સમજાવવાની મારે કોઈ જરૂર જ નથી રહેતી ને...'

'સત્ય...'

'આભાર...'

જમાષ્ટમીની પાર્ટી

કૃષ્ણ સાથે કીટલી પર...

'કેમ સુલતાન આનંદ મંગલ ને...?' આ વાક્ય સાંભળતા જ મેં ચાની રકાબી હોઠેથી સહેજ આગી ખસકાવી અને નજર ઊંચી કરી. મારી સામે ઉભેલો માણસ ભદ્રુ હસ્યો. આ જેત્તી રોજ ચા પીવા આવતો ,અને એ અઠવાડિયે માંડ એક જ વાર ન્હાય છે. મેં ફરી વાર અવાજની દિશામાં નજર દોડાવી. હું જાણતો હતો કે મેં જે અવાજ સાંભળ્યો હતો, એ અવાજ પહેલા પણ ચ્હાની કિટલીએ હું સાંભળી ચુકેલો છું.

'બહુ નજર ફેરવીશ નહિ. હું તો અહીંયા જ છું.' અચાનક દુરનો અવાજ ક્યારે સાવ નજીક આવી ગયો, મને ખબર જ ન પડી. મેં નજર બાજુમાં કરી એ કરી, એના પછી કેટલીયે મિનિટો માટે મને એના ચહેરામાં ખોવાઈ જવાનું મન થયું. મેં કાંઈ વિચાર્યા વગર સીધું મારી સાથે થોડો ટાઈમ અને બેસવાનું જ કહ્યું.

'જન્મ દિવસની શુભકામનાઓ...' મેં કહ્યું.

'તને પણ સ્વતંત્ર દિવસની શુભેચ્છા દોસ્ત...'

'તને બહુ યાદ હોય ને...'

'મરાથી અજાણ તો તારી લાગણીઓ કે ઈચ્છાઓ પણ નથી રહેતી. તો દિવસ...'

એ ચહેરા પર થોડીક વાર માત્ર નિખાલસ હાસ્ય વહેતુ રહ્યું. અને એટલી જ વારમાં અમે બંને જણા બાજુના ટેબલ પર ગોઠવાયા.

'તું ગાંડા અને મૂર્ખ લોકો સાથે વાત પણ કરે છે...?' એ ચહેરા પર હાસ્ય હજુ પણ એટલી જ સહજતા પૂર્ણ સ્થિતિમાં હતું.

'જો કાના આજે મજાક ન કર. વારંવાર તારી છેતરવાની તરકીબો હવે તો હું જાણી ગયો છું. સાચું કહું તો એ દિવસે રસ્તાની કિનારીએ તું મને મળ્યો, ત્યારે ખરેખર મેં તને મૂર્ખ માણસ જ સમજ્યો હતો. પણ...' મેં કહ્યું. અને ફરી બોલ્યો 'છોડ એ વાત, સામાન્ય રીતે તને ચ્હાનું પૂછવું મૂર્ખાઈ તો છે જ, છતાં પૂછ્યા વગર હું રહી પણ નહીં શકું.'

'તો મંગાવ ને...' એણે કહ્યું.

એણે કહ્યા પછી મેં ચા મંગાવી. હોટેલ પોતાની જ છે, એટલે ખાસ પૂછપરછ કર્યા વગર અમારા ટેબલ માટે ચા તૈયાર થવા લાગી.

'તને ખબર છે...? મારી છેતરવાની તરકીબ સમજાઈ એમ ન કહીશ. એમ બોલ કે મારું સ્વરૂપ તને હવે સમજાઈ રહ્યું છે.' એણે અચાનક જ મને કહ્યું.

'હા... તને બહુ વાંચ્યો છે મેં, ક્યારેક તો લાગે છે તને ચાહ્યો છે મેં...?'

'મૂર્ખ છે તું...'

'તને કેમ એવું લાગે છે...?'

'સ્વીકાર અને પ્રેમ મારું સ્વરૂપ છે, અને તું હવે આ પ્રેમની લાલચ પણ મને જ આપે છે...?'

'આ લાલચ ક્યા છે...? આ તો તારો સંપૂર્ણ સ્વીકાર છે.'

'મારો સ્વીકાર...?'

'ના... આ સત્યનો સ્વીકાર છે. આ પ્રેમનો સ્વીકાર છે. પ્રકૃતિ અને ધર્મનો સ્વીકાર છે. આ બધું જ છે ને, એટલે જ કદાચ આ કૃષ્ણ તારી સામે કાનો બનીને બેઠો છે.'

@snehnusarnamu

'હવે કાના તું ધર્મની વાત તો કરીશ જ નહીં.'

'કેમ...?'

'શુ આજની સ્થિતિમાં ધર્મની વ્યાખ્યા શુ રહી ગઈ છે. તું નથી જાણતો...?'

'તો શું...? તે પણ ગીતામાં ધર્મની વ્યાખ્યા નથી વાંચી.'

'પણ ગીતા તો હિન્દૂ મનાય છે, એનું શુ...? કાના, તારી ગીતા પણ અહીં ધર્મના નામે બંધાઈ ગઈ છે.'

'આઝાદીના આટલા વર્ષો પછી પણ તારા દેશને બંધનો માંથી આઝાદી નથી મળી, તો એમાં મારો શુ વાંક...?'

'પણ તું સમજાવી તો શકે ને...?'

'મેં તો અર્જુનને સમજાવી જ હતી ને...? જે સમજવા ઈચ્છે તો એને જ સમજાય, દરેકને સમજાઈ જશે તો પછી દુનિયા કળિયુગમાંથી સતયુગમાં નહિ આવી જાય.'

'તો ભલેને આવે...?'

'તો મેં ક્યાં રોકી રાખ્યા છે.'

'તારી ગીતા બહુ અઘરી છે, કાના... ગણાય લોકોને એમા સંસ્કૃત શ્લોકો અને ભાષાંતર સિવાય કંઈ સમજાયું જ નથી.'

'જેવી જેની ઈચ્છા. સન્યાસ, વૈરાગ્ય, ધ્યાન, યોગ, ભોગ, રોગ, બધું જ માણસના હાથમાં છે. કળિયુગમાં માણસ ઈશ્વર કરતા વધુ બળવાન છે. એણે માત્ર પોતાના મન પર કાબુ કરીને ગીતાના આદર્શોને સ્વીકારવાના છે.'

'હા...'

'આજે પણ આવી વાતો કરવા માટે જ તે યાદ કર્યો છે ને મને...?'

'તો શું કહું...? સામાન્ય રીતે જન્મદિવસના દિવસે અમે પાર્ટી સિવાય કંઈ નથી માંગતા.'

'તો મારે શું પાર્ટી આપવાની.'

'તમે અહીં છો, એનાથી મોટી પાર્ટી શુ હોય...?'

'અને મારી ગિફ્ટ...?'

'મારા વિચારોથી લઈને વાણી સુધી બધું જ તો તમારું છે. મારી પાસે એવું છે જ શુ, કે જે તમને આપી શકાય...?'

'છે.... સૃષ્ટિમાં દરેક પાસે છે.'

'એ શું...?'

@snehnusarnamu

'શ્રદ્ધા અને પ્રેમ સાથે થતો સ્વીકાર.'

'શ્રદ્ધા અંધશ્રદ્ધામાં બંધાયેલી છે. અને પ્રેમ માયાના આવરણોમાં જકડાયેલો છે.'

'હું જાણું છું ચાર. પણ જે લોકો તારી જેમ અંધશ્રદ્ધાથી શ્રદ્ધા તરફ અને માયાના આવરણમાંથી મુક્ત બનીને પ્રેમના પંથને સમજવા પ્રયત્નશીલ છે. એમના માટે તો મારો માર્ગ સદાય સામો પડ્યો છે.'

'અને મને મંઝિલ ક્યારે મળશે...?'

'પામવાની કામના છોડીને પછી ચાલ્યા કરને, તને ચાલવામાં તકલીફ પડે ત્યારે તારો આ કાનો બેઠો તો છે...'

થોડીક વાર સુધી હું કંઈ જ બોલ્યો નહીં. એના એ શબ્દો મારા કાનમાં ગુંજી રહ્યા હતા. એ દિવ્ય પ્રકાશ મારી આંખોમાં પ્રવેશીને દિલના કોઈ ખૂણે અસ્ત થઈ રહ્યો હતો. થોડીક વાર હું દ્રષ્ટિભ્રમના આવરણમાં અટવાયેલો રહ્યો અને જ્યારે દ્રષ્ટિભ્રમ તૂટ્યો ત્યારે સામે કોઈ જ ન હતું. હોટેલ પર આવેલા બે-ત્રણ કસ્ટમર બાદ કરતાં સંપૂર્ણ શાંતિ છવાયેલી હતી. એ આજે ફરી અચાનક જ ગાયબ થઈ ગયો. એ દિવસના જેમ આજે મેં એને શોધવા માટે પ્રયત્ન પણ ન કર્યો, અને વિચારોમાં

વાગોળ્યો પણ નહીં. એ દિવસે એ અજાણ હતો, પણ હવે એના જન્મદિવસે તો એ મારા દિલમાં જ ઘર કરી ગયો હતો.

એ પોતે જ તો પ્રકૃતિ હતો, પ્રેમ હતો, સાક્ષાત્કાર હતો, સન્યાસ હતો, મોહ હતો, વિશ્વાસ હતો અને પ્રેમનો વાસ્તવિક પ્રકાશપુંજ પણ હતો. એને સમજવા મનડા કરતા દિલડાની જરૂર વધારે હતી. મોડું સમજાયું પણ સત્ય હતું, એની આંખો અને એના અહેસાસમાં... એ કૃષ્ણ હતો... આઠમનો નાથ... આજનો જન્મ અને આજનો ઉત્સવ...

સ્વતંત્રતા દિવસમાં મળેલી... મનની આઝાદી
એટલે મારા માટે જન્માષ્ટમી...

Δ Δ Δ

@snehnusarnamu

ધર્મ શું છે...?

(કૃષ્ણ સાથે કીટલી પર...)

સરસરાહટ કરતી હવાના ઝાપટા સાથે મારુ ધ્યાન અચાનક જ સામેના રસ્તા પર પડ્યું. મારી પાસે મોબાઈલ હતો અને હાથમાં ૪૦૦ પનાનું હિન્દી પોકેટ સાઈઝ પુસ્તક પણ હતું. બુકનું નામ આમ તો જણાવવું જરૂરી નથી, પણ કદાચ વિષયને સંગત હોય એમ વિચારીને લખી રહ્યો છું. એ પુસ્તક અમીશ ત્રિપાઠીના 'ધી ઈમોર્ટલ્સ ઓફ મેલુહા'નું હિન્દી વર્ઝન હતું. એમાં લખ્યું હતું કે શિવના કદ્યા પ્રમાણે વિકર્મી નારીઓ વાળી વાતમાં એને એ જ નથી સમજાતું કે એમના બાળકો મરી જવાથી કે એમના જીવનમાં અમુક પ્રકારના બનાવોના બનવાથી એને પાપી કઈ રીતે સમજી લેવાય છે. અમુક સમસ્યાઓના કારણે પણ આવા પ્રસંગ ઉભા થાય ને...? શિવના મેલુહાના ધર્મ અને સમાજ વ્યવસ્થા સામેના પ્રશ્નના કારણે નંદી કઈ બોલી શક્યો નહીં. છેવટે નંદિની ઉદાસીનતા જોઈને શીવ બોલ્યો કે તમારા વિશ્વાસ પર મને વિશ્વાસ છે અને તમારા ધર્મ અને સમાજવ્યવસ્થા પાછળ જરૂર કોઈક અધાર હશે, એવું હું સ્પષ્ટ પણે માનું છું. મેં આટલું વાંચ્યા પછી પુસ્તક બંધ કર્યું.

જો કે પુસ્તકમાં સમય સાથે બદલાતા સામાજિક મળખાઓ પ્રમાણે આવેલા ધાર્મિક પ્રકારના બદલાવોની પણ થોડીક વિસ્તૃત વાત કરવામાં આવી છે. જે મારા ધર્મ અને સમાજ વાળા આર્ટિકલ અને અમીશ ત્રિપાઠીના સંશોધનમાં અમુક અંશે સામ્યતા ધરાવે છે.

ચાની કીટલી પર પણ મારી નજર સામાન્ય રીતે આસપાસનું વાતાવરણ જો કંઈક નવું આપવાનું વિચારી જ રહ્યું હોય, તો મોબાઈલ અને પુસ્તક કરતા પ્રકૃતિમાં વધુ મસ્ત હોય છે. મેં સહેજ વાર આસપાસના બદલાવને સમજવામાં નજરો વ્યસ્ત રાખી હતી. ત્યાં સુધીમાં ચાનો કપ પણ સામે આવી ગયો હતો. મેં સહેજ વાર ધ્યાન સ્થિર કર્યા પછી નજર નાખીને મેં ચાના કપ સામે જોયું. એમાંથી નીકળતો ઘુઓ પણ આધ્યાત્મિક જ લાગતો હતો. જાણે લોબાની ઘૂપ વાતાવરણમાં ફેલાતો જ જઈ રહ્યો હતો.

'મારી ચા ક્યાં છે...?' બાજુમાંથી બીજો અવાજ આવ્યો. પણ, નજર નાખવા સુધી તો ત્યાં કોઈ હતું જ નહીં. એ હંમેશા આમ જ અચાનક આવીને મારી

પાસે બેસી જતો હતો. મારા મનના સંશયો પણ એ સ્વયં જાતે જ જાણી જાય છે. જેટલું મને ખબર નથી હોતું એટલું મારા વિષે એને બરાબર ખબર હોય છે.

'તું ક્યાં ચા પીવે છે, કાના...?'

'તું મંગાવે છે, કે હું જાતે મંગાવું.'

બધું જ જાણતા હોવા છતાં, છેવટે મેં એની જીદ મानी અને ફરીથી ટેણીયાને ચા આપવાનું કહ્યું. આ સ્થિતિ મારા માટે વિચિત્ર સાબિત થવાની જ હતી, એ તો કદાચ હું જાણતો હતો. એક તો હું એને ના પણ ન પાડી શકું અને બીજી તરફ મારા સિવાય બીજાને તો એ દેખાતો સુધ્ધાં પણ નથી.

'બીજી કોના માટે' ટેણીયાએ ત્રાંસી નજરે સહેજ વાર માટે તપેલામાં ચમચો અટકાવીને મારી સામે જોઈને પૂછ્યું.

'અરે મારે જ પીવી છે.' હાથમાં કપ હોવા છતાં છેક છેલ્લા ટેબલ પરથી મેં કહ્યું.

'ધર્મ વિશે આજકાલ બહુ સમસ્યાઓ છે, બરાબર ને...?' એણે ચા આવ્યા પછી ચહેરા પર સહેજ હાસ્ય વહાવ્યું.

'તું જાણે છે, તો પણ મારા મનની વાત કઢાવવા આવું કેમ વર્તે છે...?'

'જો તારો પ્રશ્ન મને ખબર છે, પણ તું એને ક્યા સંદર્ભે જાણવા માંગે છે...? એ હું કેમ કરીને સમજી શકું...?'

'કાના કંઈક સમજાય એવું બોલ ને...'

'તું સમજવા નથી માંગતો.'

'એટલે...'

'જો મિત્ર, બધા જ સંદર્ભો તમે (આજના યુગે) બનાવ્યા છે. મારો તો એક જ સંદર્ભ છે. પ્રેમ અને સ્વીકાર, અને આ બંનેનો સમન્વય તો ગીતામાં પહેલેથી જ અલેખાયેલો છે જ ને...? અને તે તો એ વાંચી પણ છે, તો પછી આટલા વિચારો કેમ...?' એણે ચાનો ખાલી કપ ટેબલ પર મુક્યો.

'ગીતા તો વાંચી છે, પણ...'

'આ પણ મને નહીં સમજાય, તું સ્પષ્ટ જ કહી દે.'

'ભલે.'

'હા તો બોલ.'

'જો કાના આજે જ મારા આર્ટિકલ પર કોઈએ કમેન્ટ કરેલ કે ધર્મ એ બનાવાતો નથી, એ તો શાશ્વત છે.'

'આ બરાબર જ તો કહ્યું છે ને, જેણે પણ કહ્યું છે.'

'શુ કાના તું પણ, એના જેવી જ વાતો કરે છે. પણ, શુ શાશ્વત ધર્મ અત્યારે હયાત છે ખરો...?'

'મેં ક્યાં કહ્યું કે અત્યારે શાશ્વત ધર્મ હયાત છે. શાશ્વત હંમેશા એક જ હોય, અત્યારે ઘણા ધર્મો છે. એટલે નિઃસંદેહ કંઈક તો છે જે આજે નિશ્ચિત રૂપે બદલાયું છે.'

'તો શાશ્વત ધર્મ શુ છે...?'

'શાશ્વત ધર્મ એ માણસ અને પ્રકૃતિ વચ્ચેની એકલીનતા છે. જ્યાં અન્ય કોઈ ધર્મ અસ્તિત્વ ન ધરાવતો હોય, ત્યાં જે કાંઈ પણ વધે છે. એ સ્થિતિને શાશ્વત ધર્મ અથવા સ્થિતિ પણ ઘણી શકાય.'

'...અને આ સ્થિતિ ક્યારે આવે કાના...?'

'જ્યારે સંસાર અને મોહના બંધનો રહે નહિ, ત્યારે શાશ્વત જે કાંઈક વધે અને કદાચ આ શાશ્વત સ્થિતિ જ અંતિમ રહી જાય, ત્યારે એમાંથી પ્રકૃતિ સાથેની એકલીનતા પ્રજ્વલિત થાય છે. જેને તું ધર્મના સંદર્ભ સ્વરૂપે પણ સ્વીકારી શકે.'

'મારામાં આ સ્થિતિ છે...?'

'છે... પણ, તું સ્વીકારે તો જ એ શાશ્વત બને...?'

'એટલે...?'

'જો તું તો શાશ્વત ધર્મમાં માને છે. તો પછી શા માટે બીજાના વિચારોમાં ફસાઈ જાય છે.'

'હું ફસાતો નથી કાના, કંઈક જાણવાની ઝંખના મને આ વિચારો કરવા માટે મજબુર કરે છે.'

'બધું ભૂલીને મને માત્ર એટલું જ કહે કે શાશ્વત પરમાત્મા કોણ છે...?'

'એ તો મુશ્કેલ છે.'

'જો હું સમજાવું, જેનો કોઈ ધર્મ નથી, જેનો કોઈ અંત નથી, જે પરમ અને ચીર સત્ય છે એજ ભગવાન છે. તેમજ જે ધર્મ તમને ક્યાંય રોકતો કે ટોકતો ન હોય, એજ સાચો અને શાશ્વત ધર્મ છે.' એના ચહેરા પર હજુ સુધી એ જ નિખાલસ હાસ્ય વહેતું હતું.

'એટલે રોકટોક એ ધર્મને છંછેડે છે એમ...?'

'એને સમજવા કર્મની વિભાવના સમજવી પડે.'

'ધર્મ અને કર્મ બંને...'

'ધર્મ અને કર્મ બંને એક જ સિક્કાની બે બાજુ છે.'

'એટલે એ કઈ રીતે...? ધર્મ અને કર્મ એતો સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર છે ને...?'

'જો ગીતા મુજબ તું જાણે છે કે ઉચિત કર્મ એ જ સાચો ધર્મ છે. પણ આ ઉચિત કર્મનું નિર્ધારણ એ પણ ધર્મના આધારે જ થાય છે. એટલે કર્મ વગર ધર્મને ન દર્શાવી શકાય અને ધર્મ વગર કર્મને ન દર્શાવી શકાય.'

'મને કઈ જ નથી સમજાતું.'

'જો તું હાલ અહીં હોટલ પર ચા પીવે છે. પણ, અમુક સમય બાદ તું અહીંથી બહાર જઈશ અને ત્યાં તને આખી સૃષ્ટિ એકલીનતામાં રાચતી જોવા મળશે.'

'હા... તો...'

'કોઈકને મદદની જરૂર છે, અને તારે કોઈકની મદદ કરવી છે. આ બંનેમાં શું ફેર...?'

'પહેલી સ્થિતિ એ ધર્મને નિર્દેશિત કરે છે અને બીજી સ્થિતિ એ કર્મને નિર્દેશિત કરે છે.'

'બરાબર કહ્યું સુલતાન.' એની આંખોમાં એક વિચિત્ર ચમક મને દેખાઈ.

'પણ આમાં ધર્મ અને કર્મ એક સિક્કાની બે બાજુ કેવી રીતે...?' મેં ઉત્સાહ અને જિજ્ઞાસાવશ પૂછ્યું.

'જો આપણે પહેલી સ્થિતિની વાત કરીએ કે કોઈકને મદદની જરૂર છે. એટલે કે, આપણે એની સહાયતા કરવી કે ન કરવી એ નિર્ણય ધર્મના આધારે નક્કી કરવો હોય તો એના પાછળના હેતુને જરૂર ધ્યાનમાં લેવો પડશે. આપણે એને મદદ કરવી છે, કારણ કે આ વ્યક્તિ આપણો અંગત છે. ભલે એ ગુનેહગાર કેમ ન હોય, ત્યારે એ સ્થિતિમાં ધર્મ પણ અધર્મ બની જાય છે. પણ, જ્યારે નિષ્પક્ષ રહીને એનું પાલન કરવામાં આવે, ત્યારે જે કર્મ થાય એ ઉચિત કર્મ બની જાય છે અને જે આચરણ થાય એને ઉચિત ધર્મ ઘણી શકાય. આમ ધર્મની જાળવણી માટે કર્મ કરવું જરૂરી છે.' એણે સહેજ સ્મિત સાથે કહ્યું. અને ફરી ઉમેર્યું 'એ જ રીતે જો તારે કોઈકની મદદ કરવી છે એ સ્થિતિને વિચારતા કર્મ અને અકર્મની વ્યાખ્યા ઉદ્દેશીત થશે. જો કોઈકની મદદ કરવા પાછળ કોઈ હેતુ હશે તો આ પ્રવૃત્તિ કર્મ ગણાશે, પણ જો કોઈ નિર્ધારિત હેતુ નહીં હોય, તો આ સ્થિતિ અકર્મ ગણાશે. અકર્મમાં કોઈ ધર્મના પ્રકાર નહીં હોય, પણ કર્મમાં જો એનો હેતુ સૃષ્ટિ માટે હેતુ કારક છે તો એ ઉચિત કર્મ જ ગણાશે. પણ, જો એ કર્મમાં કોઈકને હાની પહોંચાડવાનો હેતુ હશે, તો આ અનુચિત કર્મ ગણાશે. આમ કર્મ અને ધર્મ એ એક જ સિક્કાની બે બાજુ બની રહે છે.'

'ઉચિત કર્મ એટલે...?'

'જેનો હેતુ લોક હિત સાથે સંકળાયેલો હોય અને અનુચિત કર્મ એટલે એના કારણે અન્યને નુકશાન કે ક્ષતિ પહોંચે. જેમાં વ્યક્તિનો અંગત સ્વાર્થ જોડાયેલો હોય ત્યારે તેને અનુચિત કર્મ ઘણી શકાય. જેમ કે પોતાની માતૃભૂમિની રક્ષા માટે દુશ્મનને મારનાર સૈનિકનું કર્મ હત્યાનું હોવા છતાં, એની સાથે જોડાયેલું લોક હિત અને એની સકારાત્મક ભાવના એને ઉચિત કર્મમાં પરિવર્તિત કરે છે. જે એક પ્રકારે પુણ્ય ગણવામાં આવે છે. ત્યાં જ સામે જો કોઈકની ભૂમિ હડપવા માટે કરવામાં આવતા યુદ્ધ અને હત્યાઓ અનુચિત કર્મમાં ગણાય છે. કારણ કે એમાં લોકોનું અહિત સંકળાયેલા હોય છે. તેમજ સ્વાર્થ ભાવના હોય છે, તેથી એને પાપકર્મ પણ ગણવામાં આવે છે.'

'અને અકર્મ...?'

'અકર્મમાં કોઈજ હેતુ ન હોય એવી સ્થિતિને સાંકળી લેવામાં આવે છે. જેમ કે એમાં લોક હિત અથવા લોક અહિત જેવી બંને ભાવનાઓનો અભાવ હોય છે. જેમ કે સવારે ચલવા જવું અને અજાણતા પગમાં ચગદાઈ જતા જીવોનો અંત એ અકર્મ ગણાય છે. સિંહનું ભોજન આરોગવા જંગલના કોઈ જાનવરને ફાડી ખાવું, એ પણ અકર્મ જ છે. કારણ કે એમાં કોઈ પૂર્વનિર્ધારિત ધ્યેય હોતો જ નથી. સ્વભાવગત અને પ્રાકૃતિક હોય છે. એ સૃષ્ટિના ચક્રમાં આવતું એકમાત્ર પરિવર્તન જ ગણાય છે.'

'તો ધર્મની ન બદલાવવાની વાત...?'

'હવે એ તારે જાતે જ નિર્ધારિત કરવું જોઈએ.'

'પણ...' હું વધુ બોલું એ પહેલાં સામેના છેડે દેખાતું પ્રતિબિંબ હવામાં ઓગળી ચૂક્યું હતું. આજે પણ એ હંમેશની જેમ જ ઓચિંતા હવામાં ઓગળી ગયો હતો. દરેક વખતે ઘણું જ્ઞાન એ આપીને જાય છે, અને ઘણું વિચારવા, સમજવા અને શીખવા માટે મનોમંથન કરવાનું આધ્યાત્મિક અને વૈચારિક હોમવર્ક પણ આપતો જાય છે.

કૃષ્ણ સમજાય છે...

(રેલ્વે સ્ટેશને થયેલ કૃષ્ણ સાથેનો સંવાદ)

જો રાજસ્થાનની મુસાફરી હોય અને એમાંય જ્યારે પણ ત્યાં રોકાવાનું થાય તો એટલા દિવસો મારા માટે હંમેશા આનંદનો પર્યાય જ બની રહે છે. કર્મભૂમિ અને માતૃભૂમિનો પ્રેમ અને મોહ બંને મને સરખો જ છે, પણ રાજસ્થાનમાં વિતાવવા માટે વર્ષના માંડ ગણ્યા-ગાંઠ્યા દિવસો જ મળે છે. એટલે આ લગાવ મને થોડોક વધુ હસીન લાગે છે, એટલે એની દરેક પળ હું ઉત્સવની જેમ મળે એટલી હદે ખૂલીને જીવી લઉં છું.

નાના નામનું રાજસ્થાનનું એક નાનકડું ગામ, જ્યાં સામાજિક કાર્યને કારણે જવાનું થયેલું. ખૂબ જ નાનું ગામ એટલે ત્યાંના સ્ટેશન પર કોઈ સ્ટોલ કે ચાનું કાઉન્ટર તો હોય જ નહીં, એટલે ચા મળી શકવી પણ મુશ્કેલ હતી. એટલે પાણી પીને સમય કાઢવા સિવાય બીજો કોઈ જ માર્ગ ત્યારે મને ધ્યાનમાં આવ્યો નહીં. હું પણ મમ્મી અને સગા જ્યાં ટીકીટ લીધા પછી ટ્રેનની રાહમાં જ્યાં બેઠા હતા, ત્યાં બધા સામાજિક વાતો અને વિવાદોમાં ઉલજેલા હતા. એટલે હું ત્યાંથી થોડેક દૂર જઈને એક લાકડાની જૂની પાટલી પર ગોઠવાયો. હાથમાં ડ્યૂની પ્લાસ્ટિકની બોટલ હતી, એટલે એમા પાણી ભરવાનું બહાનું કરીને જ તો હું બધાથી દૂર પણ આવેલો. વાતાવરણમાં ઝડપી આવતો બદલાવ મને એમા ખોવાઈ જાવા માટે સતત મજબૂર કરતો હતો.

સ્ટેશનની કિનારીએ ફૂંકાતા પવનને કારણે ઘાસ દ્વારા થતું પુલંકિત નૃત્ય અદ્ભુત હતું. વાતાવરણમાં લહેરાઈને અફળાતો પવન ચહેરા સાથે આખા તનમનને અનોખા રોમાંચથી તરબોળ કરી રહ્યો હતો.

જાણે કે પ્રકૃતિના પ્રેમવર્ષાના છાંટાઓમાં હું એ નાનકડા સ્ટેશનની તૂટેલી લાકડાની પાટલી પર બેસીને પણ ભીંજાઈ રહ્યો હતો.

'શુ વાતાવરણ છે...? અહાહા... આનંદ આનંદ.' એણે અચાનક જ કહ્યું અને સામે હું કઈ બોલું એ પહેલાં જ એણે મારી સામે જોઈને મોહક સ્મિત કર્યું. હું ત્યારે કઈ બોલી જ ન શક્યો, પણ એના ચહેરામાં વ્યાપ્ત નિખાલસતા અને

સહજતાને નિઃસહજ પણો બસ જોઈ જ રહ્યો.

'તને ખબર છે સુલતાન, રાધા સાથે વિતાવેલી યમુના કાંઠાની યાદો અત્યારે અંતરમાં વધુ ત્રીવ બની રહી છે. એજ મંત્રમુગ્ધતા અને વાતાવરણીય આહલાદકતા મારામાં વ્યાપી રહી છે. જે યમુના કિનારે બેસીને હું નિરંતર માણતો હતો.' એણે ફરી એ જ હાસ્ય સભર મુખ પર સહજ ભાવ લાવીને કહ્યું.

'કદાચ વરસાદ આવશે, હે ને કાના...?' મેં કહ્યું.

'તને શું લાગે છે...?'

'હું બસ એ જ ઈચ્છું છું કે આ આહલાદકતા હમેશ માટે મારા જીવનમાં વ્યાપેલી રહે, જે તને આનંદ આપે છે અને જેને મેં અહીં બેસીને અનુભવી છે.' મેં જવાબ આપતા કહ્યું.

'હું પણ એવું જ ઈચ્છું છું, પણ... તું તો જાણો છે ને પ્રકૃતિ અને પરિવર્તન પરસ્પર સંકળાયેલી કડી છે. આ ચક્ર ચાલતું રહે એજ પ્રકૃતિની વિશેષતા છે, અને આ જ તો સૃષ્ટિનું સાતત્ય પણ છે. એટલે હા, ભલે મોડા થાય પણ વર્ષા તો થશે જ. આ બધી એની જ તો પૂર્વ તૈયારીઓ છે, પણ તને ખબર છે, કે મેઘરાજાની આવવાની તૈયારીઓ આવકારવા માટે જ તો પ્રકૃતિએ એના સ્વરૂપની સુંદરતા નિરંકુશ થઈને ઢોળી દીધી છે.' એણે કહ્યું તો ખરા પણ હું તો ત્યારે દિગ્ભૂત બનીને બસ એને જ જોઈ રહ્યો હતો. મને તો એ જ નથી સમજાતું કે દરેક વખતે કેટલી સહજતા પૂર્ણ રીતે એ આટલી અઘરી વાતો કરતો હોય છે...? મને ખરેખર એ સમજાય છે કે, દુનિયાની જેમ હું પણ એક એના ભ્રમમાં જ જીવી રહ્યો છું. મેં ફરી આંખો ચોળીને આકાશમાં ઘેરાયેલા વાદળો તરફ નજર કરી. વાતાવરણની આહલાદકતા, પ્રકૃતિની સુંદરતા અને પવનની માદકતા હું બરાબર અનુભવી રહ્યો હતો. પણ... પણ... સવાલ હતો આ કાનો... હંમેશની જેમ મારા જીવનનું આ રહસ્યમયી સત્ય મને સમજાયું કે નહીં એ જ વિચાર મને વધુ વિચારોમાં ડૂબાવતો રહેતો હતો.

'તારા મનમાં કોઈ વિચાર છે...?' કાનાએ ફરી મને વિચારોમાં ખોવાતા જોઈને કહ્યું.

'મારા માટે તો તું પણ ઘણી વાર એક વિચાર માત્ર બનીને સડસડાટ પસાર થઈ જાય છે.' મેં કહ્યું પણ એણે માત્ર સ્મિત વેર્યું. શા માટે આવા સમયે એ જવાબ નથી આપતો...? મને ગુસ્સો આવ્યો પણ પછી ફરી એનો કોઈ અર્થ નથી એ સમજાયું એટલે હું શાંત વાતાવરણમાં ખોવાઈ ગયો.

'તું ભગવાન વાસુદેવ નામના કોઈ પાત્રને ઓળખે છે...?' એણે ફરી મારા

ધ્યાનમાં વિક્ષેપ પાડીને કહ્યું.

'એક વાસુદેવ આપના પિતા, અને બીજા વાસુદેવ આપ સ્વયં... એમા ઓળખવાની વાત ક્યાથી આવે કા'ના...?' મેં સહેલા પ્રશ્નનો ઝડપી જવાબ આપ્યો. પણ એના ચહેરા પર એ જ હાસ્ય અવિરત વહેતુ રહ્યું. કોઈ સ્થિતિમાં એના ચહેરા પર ભાવ સાવ સહજ કઈ રીતે રહે, એ રહસ્ય હું જાણું છું પણ...

'પણ શું...?'

'તારી સામે તો વિચારવાની સ્વતંત્રતા પણ નહીં એમ ને...?' મેં સહેજ ગુસ્સે થઈને જવાબ વાળ્યો.

'તે જ પણ શબ્દ પર આવીને વિચાર અટકાવ્યો ને...?' એણે કહ્યું.

'આ વાસ્તવિક જીવનમાં કઈ રીતે આવે...?'

'જેમ તે હમણાં વિચાર્યું ને કે રહસ્ય તું જાણે છે. તો બસ એ જ જ્ઞાનને કર્મમાં ફેરવી નાખ.' એણે સીધો સટાક જવાબ વાળ્યો.

'હું પ્રયત્ન કરીશ.'

'તું કરી શકીશ.' એણે ફરી એ જ સ્મિત વેર્યું.

'હા તો કા'ના, હમણાં કંઈક કહેવાનો હતો ને તું...?' મેં પૂછ્યું. પવનનું જોર સ્ટેશન પર અત્યારે વધ્યું હતું. દૂર બેઠેલા ટોળામાંથી અવાજ હવે સાવ ઝાંખો-પાંખો જ આવતો હતો.

'વાસુદેવ બની બેઠેલા એક ભગવાનને તું નથી ઓળખતો એ નવાઈની વાત છે. જ્યાં સુધી મને ખબર છે તું મારા વિશે ખાસ્સું એવું જ્ઞાન ધરાવે છે ને..?' એણે કહ્યું.

'તું પોંડ્રકની વાત કરે છે ને કાના...?'

'હા, એ પણ પોતાને ભગવાન વાસુદેવ જ ગણાવતો હતો ને...? એણે તો મને પણ ઝુઠ્ઠો ગણાવવામાં કોઈ કસર નથી છોડી. હલધારી (કાશીરાજ) અને હનુમાન (દ્વિવિધ વાનર) પણ પોતાના જ બનાવી લીધા હતા એણે...' પ્રથમ વખત એના ચહેરા અને આંખોમાં આવેલા બદલાવને હું ધ્યાનસ્થ મુદ્રામાં જોઈ રહ્યો હતો. કોઈ અલગ જ પ્રકારના આ હાવભાવ હતા જેને જોવાનો લહાવો હું છોડી શકું એમ ન હતું.

'તો શું તને આવા પોંડ્રક આજના સમયમાં નથી દેખાતા...?' કાનાએ સહેજ ધીમેથી કહ્યું. શુ કાનો પણ આવા 'પોંડ્રક' નામ લેવાથી ડરતો હશે. મને એક પળ માટે એવો વિચાર આવ્યો. પણ હું ફરી હું એ વિચાર પરે ઝાટકી એની વાતમાં

ધ્યાન આપવા લાગ્યો.

‘કાના સાચું કહું.’

‘મને તારો જવાબ કદાચ ખબર છે.’

‘તો મારે કહેવાની જરૂર આથી ને...?’

‘પણ, છતાય મારી ઈચ્છા છે કે તું કહે...?’

‘તો સાંભળ... આજના સમયમાં દરેકને સમજાયેલો તું પણ પોંડ્રક જેવો જ તો છે.’ મેં સહેજ વાસ્તવિકતા તરફ ધ્યાન દોરતા કાનાને કહ્યું.

‘તું પણ હવે મારા મનનું વિચારચક્ર સમજવા લાગ્યો છે હો’ એણે આટલું કહીને વાક્ય અધૂરું છોડ્યું અને બસ હોઠો પર સ્મિત છૂટું મૂકી દીધું.

‘એટલે...?’ હું તો ચમક્યો. મને એની વાતમાં કઈ સમજાયું તો નહીં પણ અંધારામાં છોડેલું તિર ક્યા નિશાને લાગ્યું છે, એ જાણવાની તાલાવેલી મારામાં ઉગ્ર બનતી રહી.

‘હું મારા સ્વરૂપે સમજતા પોંડ્રકની જ વાત કરવાનો હતો.’

‘પણ, તારે એની વાતો શુ કામ કરવી છે...?’ મેં જિજ્ઞાસાવશ થઈને પૂછ્યું.

‘તે આજનું છાપું વાંચ્યું...?’ એણે પૂછ્યું.

‘ના કેમ...?’

‘જરાક જોજે ને આજના સમયમાં સમજાયેલા વાસુદેવ પોંડ્રકની આખી વાત તું સમજી જ જઈશ, મને વિશ્વાસ છે.’ એણે મારી ટીખળ કરતા કહ્યું. એનું હાસ્ય મને દરેક સ્થિતિમાં હંમેશા બંધન મુક્તિનો જ બોધ આપતું રહ્યું છે.

‘તો તને સાચો કઈ રીતે ઓળખાય...?’ મેં પૂછ્યું.

‘તું નથી જાણતો...?’

‘એટલે તું નહીં કહે ને...?’

‘પણ, તું જાણે છે. અને જે જાણે છે, એને કહીને ફાયદો શુ...?’

‘તું જિદ્દી છે.’ મેં સહેજ એના ચહેરા પરથી નજર હટાવીને કહ્યું.

‘તું તો મારી લીલાઓ જાણે જ છે ને...?’ હું તો માત્ર જિદ્દી જ નહીં, માખણચોર પણ છું, રણછોડ પણ છું, વસ્ત્રચોર પણ છું, છલીયો પણ છું અને કપટી પણ છું. પાછું લીલાધારી તો ખરો જ...’ એણે સ્મિત વેરતા વેરતા કહ્યું.

‘એ કાના, કે ને તને સાચો સમજવા મારે શુ કરવાનું...?’ મેં ફરીથી પૂછ્યું.

‘તું તને ઓળખ, એટલે મને જાતે જ ઓળખી જઈશ.’ એણે કહ્યું અને મેં સાંભળ્યું બસ એટલું જ સત્ય. બાકી તો દરેક વખતે એ પણ એજ જવાબો આપે છે,

જેને હું જાણતો હોઉં છું. પણ, છતાંય એના મુખેથી સાંભળ્યા પછી મને માનવામાં કોઈ મુશ્કેલી કે તર્ક નથી નડતો.

'જો કાના આપણી ચર્ચા આજે તો સાવ જ દિશાહીન છે.'

'દશા અને દિશા આપવાનું કાર્ય મનુષ્યનું પોતાનું છે. હું તો માર્ગદર્શક માત્ર છું.' એ ફરી એવું જ હસ્યો જેવું દરેક વાર હશે છે.

'મેં તને સમજવા કેટલો ભોગ આપ્યો છે, જાણો છે...?' મેં સહેજ દૂર બેઠેલા ટોળા તરફ નજર ફેરવીને કહ્યું. આસપાસ કોઈ હોયને મને પાગલ સમજે એ ડરથી હું થોડીક થોડીક વારે નજર આસપાસ ફેરવી લેતો હતો.

'તે મને નઈ પણ તને સમજવા આટલો સમય આપ્યો છે. એ વાત તું ક્યારે સમજીશ.' એણે કહ્યું.

'મને સમજ્યા પછી જ હું તને મળી શક્યો છું કાના. પણ તું મને બધા કરતા વેલો મળ્યો એનો આનંદ છે.' મેં ઉત્સાહભરે કહ્યું.

'હું સીધા મારી તરફ આવનાર અને પોતાની જાતને ઓળખવામાં સફળ થનાર દરેકને તરત જ અને સહજતાથી જ મળી જાઉં છું. તું પ્રથમ પણ નથી કે તું અંતિમ પણ નથી. આ તો અનંતની યાત્રા છે, આ માર્ગ પર ચાલનારા અસંખ્ય છે...'

'તો શું બધા પામે છે...'

'જરૂરી નથી કે ચાલનારા દરેકને મંજિલ મળે. પણ એનાથી કાઈ ચાલવાનું થોડે છોડી દેવાય.'

'ફળની ઈચ્છા મૂર્ખતા છે, તારા એક શ્લોકનો કઈક આવો જ ભાવાર્થ મેં સાંભળેલો.'

'સમજ્યો પણ ખરો.'

'એટલે જ ચાલ્યો.'

'અને પછી તારા સંગે પરમ આનંદમાં મહાલ્યો.'

'દરેકને એકાદ કૃષ્ણ મળે છે.'

'એક તું, અને બીજો પોંડ્રક.'

'હું એને મળું જેને મને પામવાની ઈચ્છા જ ન હોય.'

'તો પોંડ્રક...?'

'એ એમના માટે છે જેમને પોતાની જાતને શોધવા માટે વચેટીયા લોકોની જરૂર પડે છે. જે મને સમાધિયો, મૂર્તિઓમાં અને ફોટાઓમાં શોધે છે. તને ખબર છે...? આ મૂર્તિ, ફોટા અને સમાધી વાળા લોકો જે ઈશ્વર બતાવે છે, એ એમનો

ઘડેલો ઈશ્વર હોય છે. જેને મેં મારા શબ્દોમાં બની બેઠેલો ભગવાન કહ્યો હતો. આ બની બેઠેલો ભગવાન એક એવો આદર્શ છે, જેનું કોઈ મૂલ્ય નથી. છતાં આ અમુક સંસ્થા અને સંગઠનોના ઠેકેદારો દ્વારા એને આદર્શ ઘણી લેવામાં આવ્યો છે. જેમ દાનવો માટે અસુર રાજ આદર્શ હોય એમ આવા બંધનો, સંગઠનો અને સંસ્થાઓ ચલાવતા ઠેકેદારો માટે બનાવેલો અથવા બની બેઠેલો ઈશ્વર આદર્શ હોય છે. જે ને કૃષ્ણના રૂપે પોંડ્રૂક ઘણી શકાય ને...??' એણે સમજાવતા સમજાવતા સામો સવાલ કર્યો.

'તો સાચો ઈશ્વર કોને સમજાય...?' મેં બધું સાંભળ્યા પછી કહ્યું.

'હું તને સમજાયો છું...?' એ મારી આંખોમાં કંઈક શોધી રહ્યો હોય એવું લાગ્યું મને.

'તને શું લાગે છે કાના...?'

'મારા કથનનું કોઈ મહત્વ જ ક્યાં છે. તારી સમજ તારા પૂરતી મર્યાદિત છે.' કાનાના ચહેરા પર હજુ એટલું જ મોહક અને નિખાલસ હાસ્ય હતું.

'એટલે કાના, તું કહેવા શુ માંગે છે...?' મેં પણ સહેજ સ્ટેશનના સુના પાટાઓ પર નજર ફેરવીને કહ્યું. મેં મોબાઈલમાં સમય જોયો પણ ડેમો (જયપુર-અમદાવાદ-જોધપુર લોકલ) આવવામાં હજુ વાર હતી.

'તને લાગે છે કે, હું તને સમજાઈ ગયો છું...?' એણે ફરી એકવાર મારી સામે જોઈને આકાશ તરફ નજર નાખી. વાદળો ઘેરાઈને ઘટ્ટ પડી રહ્યા હતા. વાદળ ગર્જના અને મીઠો પવન સરસરાહટ કરતો સ્ટેશનના સુના પ્લેટફોર્મ પર દોડી રહ્યો હતો.

'હું કંઈ નથી જાણતો. પણ સાચું કહું તો મને તું ક્યારેક ક્યારેક આજની જેમ જ અનુભવાય છે. સમજવામાં તો હું હજુય શૂન્ય જ છું. સાચું કહું કાના, તું અનુભવાય એ જ મારા માટે તો સર્વસ્વ છે. મારે તને જાણવા સમજવાની ક્યારેય જરૂર પડી જ નથી અને પડવાની પણ નથી. હું એ અંધશ્રદ્ધાના તર્કોમાં પડવા પણ નથી માંગતો. તારી અનુભૂતિ જ મારા માટે તો મને મળેલા ઈશ્વર ભક્તિના સર્વસ્વ સમી છે. જ્યારે તું સૃષ્ટિના દરેક કણમાં વ્યાપ્ત જ છે, તો તને જાણવા કરતા અનુભવું એ કેટલું સૌભાગ્યનું કાર્ય છે ને મારા માટે...?' મેં મારી વાત કહીને ફરી પ્લેટફોર્મ તરફ નજર કરી. સાંજના સમયે વતાવરણમાં ઠંડક પ્રસરી રહી હતી.

મેં સહેજ વાર ઘેરાતા વાદળો, આછી વરસતી બુંદો અને પવનના સુસવાટાઓમાં નૃત્ય કરતા કુણા ઘાસને જોયા કર્યું. જ્યારે ટ્રેનના હોર્નનો અવાજ સંભળાયો ત્યારે મારી તંદ્રા તૂટી અને સામે નજર નાખી, પણ ત્યાં કોઈ ન દેખાયું. હું

જાણતો જ હતો કે ક્યારે એ માખણચોર લુપ્ત થઈ જશે અને લુચ્ચો મને જવાનું એક શબ્દમાંય કેશે પણ નહીં.

મેં ફરી ત્યાંથી ઉઠીને મમ્મી અને બીજા સગા બેઠા હતા ત્યાં આવ્યો. સામાન અને થેલાઓ પકડીને બધા ટ્રેન માટે તૈયાર હતા. સિગ્નલ પડી ચૂક્યું હતું, ટ્રેન દુરથી ઘરરરાટી સાથે સ્ટેશનમાં પ્રવેશતી દેખાતી હતી. એટલે મેં પણ તૈયારી કરી અને મમ્મીના હાથમાંથી થેલો લઈ લીધો. એણે મને કદાચ ત્યાં બેસીને કોની સાથે વાત કરતો હતો એ જ પૂછ્યું હશે, પણ મેં એની વાતમાં ધ્યાન ન આપ્યું. મારી નજર હજુ પણ એક વાર ટ્રેન તરફ અને બીજી વાર પેલી લાકડાની તૂટેલી બેન્ચ તરફ ખેંચાઈ જતી હતી.

આજે એક વિચિત્ર લાગણીની અસરો મને કાના તરફ ખેંચી રહી હતી. હંમેશની જેમ એ અદ્રશ્ય થયો હતો છતાં આજે ફરી એક વાર જોવાની ઈચ્છા મારા મનમાં વારંવાર થતી હતી. કદાચ વાતાવરણની આહલાદકતામાં ખોવાઈને મેં કાના ચહેરાને પણ બરાબર જોયો ન હતો.

ટ્રેન હોર્નના મોટા અવાજ સાથે સ્ટેશન પર રોકાઈ. બધા સાથે હું પણ ટ્રેનમાં ચડીને ખાલી સીટ રોકીને બધા સાથે ત્યાં ગોઠવાયો. પણ મારું મન... હજુય એ લાકડાની બેન્ચ તરફ ખેંચાતું હતું. હું ઉઠું એ પહેલાં ટ્રેન ત્યાંથી ધીમી ગતિએ ખસીને ચાલવા લાગી. હું દોડીને દરવાજા પાસે જઈ પહોંચ્યો અને ફરી એજ બેન્ચ તરફ નજર ફેરવી. જાણે મારા જવાની રાહ જોઈને સંતાયો હોય એમ ટ્રેન ચાલતા જ એ પાછો પાટલી પર બેઠો બેઠો વાતાવરણની આહલાદકતા માણી રહ્યો હતો. મેં જેવી નજર નાખી, એણે સ્મિત વેરીને મને હાથ ઊંચો કરી અભિવાદન પણ કર્યું....

એણે ફરી મારા અતિશય મોહને ધ્યાનમાં લઈને મોહ ત્યાગવા માટે અદ્રશ્ય સૂચન કર્યું હતું. કદાચ એટલે જ એ ઓચિંતો હવામાં ઓગળી ગયો હશે...

ચક્રવાતી મુંઝવણમાં

(કૃષ્ણ સાથેની મુલાકાત)

જન્મ દિવસનો દિવસ ભલે વ્યક્તિના જીવનમાંથી પુરા ૩૬૫ દિવસનો ઘટાડો કરે છે. તેમ છતાંય આખા વર્ષ દરમિયાન જીવેલી, જાણેલી અને માણેલી ક્ષણોને યાદ કરવાની અને એ ખુશીઓને મહેસુસ કરવાથી નિઃસંદેહ એટલો જ અનંત આનંદ પણ જરૂર થાય છે. ૧૫ તારીખ અને નવમો મહિનો, આજે મારો જન્મદિવસ તેમ છતાં આજના દિવસે ખુશી વ્યક્ત કરવા જેવું મારી પાસે કોઈ ઠોસ કારણ ન હતું. હું બસ મૃત પડેલા એક નિસ્તેજ શરીરના જેમ ખાટલામાં પડ્યો પડ્યો વિચારોમાં ખોવાયેલો હતો. પાછલા દિવસોના સમયગાળામાં ઓચિંતા ઘટેલા અમુક બનાવો બાદ કરતાં કઈ મુશ્કેલીઓ તો ન જ હતી. પણ, છતાંય ભવિષ્યના માર્ગમાં દેખાતી ઉલઝનો મારા મનને અમુક પ્રકારે ઉદાસીન રહેવા માટે જાણે મઝબુર કરતી હતી. ઘણા લોકો મને કૃષ્ણ જેવો કહેતા હોય છે, પણ... મને ખુશી છે હું જેવો મને એ લોકો કહે છે, એમાંથી હું કઈ જ નથી. હું તો માત્ર એક સામાન્ય માણસ જ છું. મારી મા અને પરિવારની ખુશીઓ માટે જીવતો એક સાવ સામાન્ય માણસ. હું અત્યારે જે કોઈ સ્થિતિમાં છું, એમાં મારુ જ્ઞાન મને ક્યારેય આડે નથી આવ્યું, પણ મારો આ જ પરિવાર પ્રેમ ક્યાંકને ક્યાંક મને બંધન કર્તા જરૂર બન્યો છે.

મેં અત્યાર સુધી ('જ્યારથી ગીતા અને કૃષ્ણના વિચારો તરફ અકર્ષાયો છું. વાલીયામાંથી જેમ વિશ્વામિત્ર બને એમ મારુ આજનું જીવન એ આજથી ૩ વર્ષ પહેલાના જીવન કરતા સંપૂર્ણ અલગ બની ગયું છે. ભૂતકાળ ક્યારેય ભૂલવો ન જોઈએ. એ વાત સાચી તો ખરી પણ માત્ર ત્યારે જ સ્વીકાર્ય છે, જ્યારે એ આપણને સારી શીખ આપનારો હોય.') પ્રેમ સીવાય જીવનમાં કશાયને મેં મહત્વ નથી આપ્યું. પણ, પ્રેમની સાર્થકતા ક્યારેય એક પાત્ર આધારિત નથી જ હોતી. હોઈ પણ ન જ શકે. જ્યારે પ્રેમને ઈશ્વર સ્વરૂપે આપણે વિચારીએ છીએ ત્યારે જ આપણને સમજાય પણ છે, કે પ્રેમ પણ કણ-કણમાં વ્યાપ્ત તત્વ છે. હું પ્રેમના આ ખેલમાં કૃષ્ણ માત્ર અને માત્ર ત્યારે જ બની શકું, જ્યારે સામેનું પાત્ર રાધાના અસ્તિત્વને સ્વીકારી શકતું હોય. પણ, આજનો યુગ મારી વિચારધારા અને કૃષ્ણના અસ્તિત્વવાદી વિચારોથી તદ્દન વિપરીત સ્થિતિમાં જ પોતાને સાર્થક ગણે છે.

આજનો યુગ પ્રેમ શબ્દને સંબંધોના આધારે જુએ છે. જે પ્રેમના વાસ્તવિક વિચાર મુજબ સમજવું સાવ અશક્ય છે. કૃષ્ણના સંદર્ભે જો આપણે પ્રેમને રાધા અને દેવકી માટે ગણીએ તો કઈ રીતે એ અલગ હોય...? કૃષ્ણનો પ્રેમ તો નિરંતર હતો, અનંત હતો, અને સાર્થક પણ હતો. કારણ કે ત્યારે સમાજ અને દુનીયા પ્રકૃતિમાં એકલીન હતી. કારણ કે ત્યારના લોકોમાં પ્રેમની વાસ્તવિકતા સમજવાની સહજ બુદ્ધિ હતી. અત્યારે કલિયુગના સમયમાં એ બુદ્ધિ ધીરે ધીરે ભ્રષ્ટ થતી ગઈ છે, અત્યારે તો એ વાસ્તવિક બુદ્ધિનું સાર્થક અસ્તિત્વ જરા અમથું પણ વધ્યું જ નથી. અત્યારે પ્રેમ સંકુચિત માનસિકતાની આડપેદાશ જેવો છે, એ બંધનો, કુરિવાજો, જ્ઞાતિ વ્યવસ્થા, વર્ણ વ્યવસ્થા, અને ધર્મ વ્યવસ્થા જેવા તત્વોની વિકૃતિમાં એકલીન થઈ રહ્યો છે. એટલે જે પહેલા પ્રકૃતિ ગણાતો એ પ્રેમ અત્યારે વિકૃતિની વિભાવનામાં પરિણમ્યો છે. પ્રેમની સાર્થકતા સમજાવવા જતા વિકૃતિના પ્રદર્શન જેવો જ ભાસ હવે દુનિયાને થાય છે. કારણ કે લોકોને કૃષ્ણ માત્ર કૃષ્ણ યુગમાં જ સ્વીકૃત લાગે છે, અત્યારના સમયમાં કૃષ્ણ એમને કામી, લોભી અને લાલચી જ લાગે છે.

'હું શું કામ આ બધું વિચારતો હોઈશ...? મને આ બધાથી કોઈ મતલબ જ ન હોવો જોઈએ.' મેં મનોમન મારો રોષ મારા જ વિચારો પર ઢોળ્યો. અને પડખું ફેરવી વિચારો ખંખેરી શાંત થવા પ્રયત્નો આદર્યા...

'સાચું કહું...?' એણે મારી તરફ જોતા કહેવાનું ચાલુ રાખ્યું. 'હું પણ ક્યારનો એ જ સમજવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો.' એણે સાવ મારી પાસે જ બેસીને કહ્યું. ખાટલા પર માંડ સહેજ જગ્યા છોડીને હું વચ્ચે વચ સૂતો હોવા છતાં, કોણ જાણે કઈ રીતે પૂર્ણ આરામથી એ બેઠો હતો.

'મારે તારી કોઈ જ વાત નથી સાંભળવી કાના. મને વધુ ગુસ્સો આવે એ પહેલાં તું જા અહીંથી.' મેં ગુસ્સામાં કહ્યું.

'મારાથી રુષ્ટ છે, દોસ્ત.'

'જો કાના સાચું કહું તો, અત્યારે મને તારા પર ગુસ્સા સિવાય કંઈ જ નથી આવતું. તું તારી વાતોના જાળ આજે મારી સામે ન બિછાવે, તો જ સારું છે.'

'એટલે તને મારી વાતો....'

'જો કાના... હું તને ખોટો નથી કહી રહ્યો. હશે તું સાચો, પણ તારા યુગ માટે, આ યુગમાં એ કોઈ માર્ગ સ્વીકાર્ય નથી જે તે મને દેખાડ્યા છે.'

'તો તું આજે વાત પણ નહીં કરે...?'

'ના.... ના.... ના.... તું જા અહીંથી.' મેં આંખો બળપૂર્વક મીંચી લીધી.

થોડીક વાર મન અને વિચારો બંને બંધ આખોમાં ફેલાયેલા અંધારામાં અનિશ્ચિત માર્ગ પર આગળ વધતા રહ્યા. થોડીક વાર પછી એ અંધકાર વધુને વધુ ઘટ્ટ બનતો જ જઈ રહ્યો હતો. અચાનક ક્ષણ ભરના સમયમાં જ આખે આખો સૂર્ય આંખો સામે આવી ગયો હોય, એમ બંધ આંખો વધુ બળ પૂર્વક મીંચાઈ ગઈ, અને પછી જે દ્રશ્ય જોયું એ મારી કલ્પના બહારનું હતું. શુ જોયું એ શબ્દો રૂપી વર્ણન પણ શક્ય નથી, પણ એ જોયા પછી મારી આંખ ઉઘડી અને બોલાઈ ગયું 'કાના તું ત્યાં પણ...?'

'હું સર્વત્ર છું, તારા દિલમાં જ્યાં સુધી કોઈ એક પણ જીવના પ્રત્યે તને પ્રેમ હશે, ત્યાં સુધી હું તારામાં મારી ઈચ્છાએ આવી જઈ શકીશ. હું કૃષ્ણ છું એ તો મને શબ્દ રૂપે દર્શાવાય ત્યારે બનું છું, પણ મારું સ્વરૂપ તો પ્રકૃતિ, પ્રેમ અને ગીતાના અદર્શોથી જરાય ભિન્ન નથી રહી જતું. એટલે પ્રકૃતિના સાનિધ્યમાં, પ્રેમની ઉપસ્થિતિમાં અને જીવનના દરેક સંજોગોમાં તું ઈચ્છે કે ન ઈચ્છે હું તારી આસપાસ જ રહેવાનો. ત્યાં સુધી જ્યાં સુધી તારો કર્મપથ આદર્શ રહેશે, અને આ આદર્શો પણ તારા સ્વનીર્ધારિત હોવા જોઈએ.

'તો કાના તને મારે હજુય કંઈ પૂછવું જોઈએ, અને તારી સલાહ મારે લેવી જ જોઈએ એવું તને લાગે છે...?'

'જો સુલતાન, એ તો તારી ઈચ્છાની વાત છે. હું ક્યાં તને કદી અનિચ્છાએ કંઈ કહું છું. પણ હા, આજે એક વાત કહું...?'

'હા બોલ...'

'જે સ્થિતિ તે નિર્મિત નથી કરી, અને છતાંય તને જો એમ લાગે છે કે તું એમાં સહેજ અમથો પણ જવાબદાર છે. તો તારે જરૂર વિચારવું જોઈએ અને ચિંતિત પણ થવું જોઈએ. પણ... ક્યારે...?'

'ક્યારે...?' હું વિસ્મિત ચહેરે એને જોઈ જ રહ્યો હતો.

'માત્ર ત્યારે જ કે જ્યારે તારા વિચારવાથી એ સ્થિતિ સુધરી શકતી હોય...' એણે મારા ખભા પર આજે પ્રથમ વખત સ્પર્શ કર્યો. અને કહેવાનું ચાલુ રાખ્યું. 'પણ મને તો નથી લાગતું કે આ સ્થિતિમાં તું કંઈ કરી શકે એમ છે.'

'હું ભલે જવાબદાર નથી, પણ મારા કારણે કોઈકનું જીવન આખું વિખેરાઈ રહ્યું છે અને...'

'શક્ય છે તને જે વિખેરાતું લાગે છે, એ આવનારા સમયમાં વધુ સુંદર

બનવા તરફનું પ્રયાણ હોય...?'

'એટલે કે હું એના જીવનમાં સુધાર આવવાની આશાઓ કરીને બેસવું.'

'આ માત્ર નિયતિ અને સમય પર આધાર રાખી શકાય એમ છે.'

'અને હું...'

'તું નિઃસંદેહ સાચો છે. તારો નિર્ણય પણ અને તારી ચિંતા પણ યોગ્ય છે. એટલું જ સાચું એ પણ છે, કે તું આમાં ગુનેહગાર તો નથી. તારી દરેક પ્રયુક્તિમાં કોઈને દગો દેવાની નિયત ન હતી, અને જ્યારે તમારો માર્ગ અહિંતનો ન હોય, ત્યારે ચિંતા કરવાની જરૂર પણ ક્યાંય આવતી જ નથી.'

'પણ...'

'તું એમાં ક્યાંય જવાબદાર નથી. મને વિશ્વાસ છે, હવે તારે પણ આ વાતમાં વિશ્વાસ કરવાનો છે. કદાચ તારો અવિશ્વાસ તને વધુ ગુનેહગાર બનાવી રહ્યો છે.'

'પણ, મારી સાથે જોડાયેલા વ્યક્તિ સાથે બનેલી અને વિતતી મુશ્કેલ ક્ષણો...? એનું શું...?'

'જેમ સુખ આજીવન રહેતું નથી, એ જ પ્રકારે દુઃખ પણ આજીવન રહેતું નથી. દરેકનો એક નિશ્ચિત સમય ગાળો હોય છે. દરેકની નિયતિ હોય છે, જેમાંથી એને પસાર થવાનું જ હોય છે. ઈચ્છાએ કે અનિચ્છાએ...'

'અત્યારે...'

'તારે બસ જોયા કરવાનું છે. તને જે ઘટના અંગે ચિંતા છે, શક્ય છે એ જ ઘટના એના જીવનમાં મહત્વપૂર્ણ સુધાર માટે જ સર્જાયેલી હોય.'

'એની વિરુદ્ધ પણ હોઈ શકે ને...?'

'દુઃખ પછી સુખ જ હોય. સતત દુઃખ તો પ્રકૃતિના ચક્રમાં શક્ય જ નથી.'

'અને પ્રેમ...?'

'પ્રેમ ક્યારેય વ્યક્તિ પૂરતો મર્યાદિત ન હોય. પ્રેમ હંમેશા તમારી સાથે જોડાયેલાને ખુશી આપવાનું જ નામ છે. તું તારા પ્રેમ માટે યોગ્ય માર્ગ પસંદ કર.'

'યોગ્ય માર્ગ...?'

'હા... એટલે કે જ્યાં એકથી વધુ દિલ દુભાતા હોય ત્યાં એક દિલ દુભાય એ ભૂલીને વધુ દિલ ન દુભાય એ તરફ વળવું એ જ પ્રેમ છે. એનો અર્થ એવો નથી કે તમને જે એક દિલ દુભાય એના પ્રત્યે પ્રેમ નથી. પણ, એનો અર્થ છે, તમે તમારા પ્રેમને તમારા પરિવાર અને જોડાયેલા લોકો પર થોપવા નથી માંગતા. પ્રેમ માટે

વિશ્વાસ અને સમજ જરૂરી છે. જેમ મીરા અને રાધા જીવી ગયા છે, જેમ યોગી અને સંન્યાસીઓ જીવે છે, એ પણ એક પ્રકારે પ્રેમ છે. પ્રેમ ઈશ્વર પ્રત્યે હોય કે વ્યક્તિ પ્રત્યે, પ્રેમ માત્ર અને માત્ર પ્રેમ જ હોય છે.'

'તારા પ્રેમની વ્યાખ્યા દુનિયા તો નહીં જ સમજે.'

'એ તો સમજશે જ ને, જે વ્યક્તિ તને પ્રેમ કરવાનો દાવો કરે છે.' એણે કહ્યું.

'તો તારા મત મુજબ, એણે શું કરવું જોઈએ...?'

'જે દરેક વ્યક્તિએ પોતાના જીવનમાં કરવું જોઈએ, એ જ અત્યારે એણે પણ કરવું જોઈએ. એણે પ્રેમને સંગ્રહવા કરતા વહેંચતા શીખવું જોઈએ. પ્રેમ માત્ર પ્રિયતમ કે પ્રેયસીને જ નથી કરી શકાતો. જો લોકહિત એને છોડવામાં હોય, તો એને પામવાના મોહને ત્યાગીને એવા લોકો માટે જીવતા રહેવું જોઈએ, કે જે ખરેખર આપણા માટે કોઈ એક વ્યક્તિ કરતા વધુ મહત્વના છે. તને એવું લાગે કે પ્રેમ એનાથી ભુલાઈ જાય, પણ પ્રેમ તો દરેક સ્થિતિમાં પ્રેમ જ રહે છે. રૂકમણી સાથે રહીને એના અસ્તિત્વમાં પણ મેં માત્ર રાધાને ચાહી હતી ને...? તો એ વ્યક્તિ અથવા તું જ કેમ એ ન કરી શકે...? પ્રેમ એ વ્યક્તિ સાથે નથી હોતો, પ્રેમ એ માત્ર અહેસાસ સાથે હોય છે. હું રૂકમણી, સત્યભામા કે જામવંતી સાથે રહુ તો પણ મારો પ્રેમ હંમેશા રાધા માટે જ જીવાતો રહ્યો છે. એનો અર્થ એવો નથી કે હું એ ત્રણોયને છેતરતો હતો, હું તો એમનો પણ એટલો જ હતો ને જેટલો રાધાનો હતો અને એટલો જ મા દેવકીનો પણ હતો. તું પણ અથવા દરેક વ્યક્તિ જે પ્રેમમાં હોવાનો દાવો કરે છે એ આજીવન પ્રેમમાં રહી શકે છે. એના માટે જે તે વ્યક્તિ પાસે રહેવું કે સાથે અથવા સંપર્કમાં રહેવું જરૂરી નથી, જરૂરી તો એ છે કે પ્રેમમાં રહેવું.'

'તારી વાતો સારી છે, પણ...'

'આગળના સવાલો જાતે જ મળી જશે.' એણે ફરી કહ્યું 'પણ... યાદ રાખ કે કોઈ એક વ્યક્તિ પ્રત્યેનો પ્રેમ પણ મોહમાયા જ છે. પ્રેમ કરવા વ્યક્તિ જરૂરી નથી એનો અહેસાસ જરૂરી છે, એનું અસ્તિત્વ જરૂરી છે. સાથે જીવવું જરૂરી નથી એના અહેસાસમાં જીવવું જરૂરી છે.'

'એ કેવી રીતે શક્ય છે.'

'આપણો સબંધ એનું સાર્થક ઉદાહરણ છે. વિચાર જે તને સમજાશે.' એણે એટલું કહ્યું ત્યારે એના ચહેરા પર ગૂઢ સ્મિત રેલાઈ રહ્યું હતું. હું કંઈ કહી જ ન શક્યો, પણ હું એને સમજવા માટે એક નજરે નિરંતર એને જોયા વગર રહી પણ ન શક્યો.

એ હતો કે ન હતો એના પર શંકા થઈ આવે એવું જ વર્તન રહેતું એનું.

આજે પણ અને આજથી પહેલા પણ, હું ઉઠ્યો અને ત્યાથી ચાની કીટલી તરફ નીકળ્યો. આજ ઘણા દિવસ પછી મન સહેજ શાંત હતું. મેં ફેસબુક અને વોટ્સએપ બંનેથી શક્ય એટલું દૂર રહેવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. વિચારી જ લીધું કે જે થશે એ સારું જ થશે. આમ પણ પાછલાં કેટલાય દિવસોથી જીવતી લાશ જેવી સ્થિતિમાં રહીને અથવા ચિંતાના લીસોટાઓ ઘસતો આમ બેસીને પણ હું મારા આસપાસના લોકોને કોઈકને કોઈક રીતે દુઃખ જ આપતો હતો.

મેં એક ચા નું કહ્યું. ચહેરા પર આજે પ્રથમ વખત સહેજ સંતોષ દેખાતો હતો. આજ સુધીની સૌથી અમૂલ્ય બર્થડે ગિફ્ટ ગીતા પ્રેશની ભાગવત ગીતા મારા હાથમાં હતી. પાછલા ઘણા દિવસથી હું એ વાંચીને જ કંઈક વિચારોને અંકુશ કરતો હતો. ખુલ્લા આકાશમાં ઘેરાતા વાદળોમાં એક ચહેરો મરક મરક હસતો હતો. આ વ્યક્તિ એજ લુચ્ચો કૃષ્ણ હતો, જે આખા વિશ્વને દિલમાં વસાવીને ફેરે છે. એજ વ્યક્તિ જેના જીવનના બીજ ફળને હું મારા હાથમાં લઈને બેઠો હતો.

થોડીક વારે ચા નો કપ આવ્યો... અને સાથે જ અભિવાદન 'જન્મ દિવસ મુબારક દોસ્ત...' એ લુચ્ચો આજ ફરી મને એના પ્રેમમાં ગરકાવ થઈ જવા મઝબૂર કરતો ગયો હતો.

@snehnusarnamu

આઠમના દિવસે

(કૃષ્ણ સાથે ચોકમાં)

રાતના આછા અંધારામાં આજે પ્રથમ વખત મેં ઘરની બહાર પગ મુક્યો. ગરબા ગાવાનો શોખ નથી એવું તો ક્યારેય હતું જ નહિ, તેમ છતાં આ વખતે વર્તમાન સમયમાં બનેલી અમુક ઘટનાઓ તેમજ આઠ કલાકની નોકરી પછી જે ઓછો સમય વધે. એ ઓછા સમયમાં આ બધું છોડીને મેદાનમાં ગરબા જોવાનો અથવા ગાવાનો અવસર માંડ મળે એમ છે. જો કે શરૂઆતી આરતીમાં તો હું રોજ જાઉં છું, એટલે નહિ કે દુનિયા કે બીજા લોકો માટે હું આસ્તિક હોવાનો દાવો કરી શકું. પણ બસ એટલા માટે કે એ ધૂન અને એના શબ્દોમાં મને ત્યારે કંટાળેલા મનમાં શાંતિની આછી થોડી અનુભૂતિ થાય છે. જેની એ સમયમાં મને ખાસ જરૂર હોય છે. રોજની જેમ જ આજે પણ હું આરતીના સમયે ગયેલો, નવા પ્રયોગો કરવાની મારી કુટેવ મુજબ હમેશા હું માનવ મનના વૈચારિક ભાવોને જાણવા તત્પર રહું છું. એમાનો એક અનુભવ આજે મને થયેલો. આ વાત મેં તરત જ ફેસબુકમાં પણ શેર કરી હતી. મને સમજાયું હતું કે ‘મન મંદિરમાં અને જીવ જુતામાં’ ખરેખર કયા આધારે કહેવાય છે.

‘તને શું લાગે છે, તારી વાત સાચી છે...?’ હજુ માંડ બાજુના ઓટલા પર ગોઠવાઈને હું કઈક જોઉં કે વિચારું, એ પહેલા મારી પાછળથી જાણીતો અવાજ આવ્યો. કોણ હતું એ ત્યારે વિચારવાની પણ જરૂર ન હતી. હવે આ ઓચિંતા થતા સંવાદથી હું ટેવાયો હતો.

‘મને કઈ નથી લાગતું. મેં બસ મારા મનમાં આવ્યું એટલું જ લખ્યું. તને તો ખબર જ છે ને કે મને લોકોના વિચાર કરતા અલગ વિચારવાની કુટેવ છે.’

‘હા હું જાણું છું.’

‘તું આમ કારણ વગરનું આ સ્મિત વેડફીને શું કહેવા માંગે છે. એ મને હંમેશાની જેમ જ જરા પણ નથી સમજાતું.’

‘તારા જેટલું જ તો હવે હું પણ સમજી શકું છું. સ્તીભર પણ ઓછું કે વધારે નહિ સમજ્યો.’

‘એવું પાછું. કૃષ્ણ જોડે આજે જવાબ નથી એમ સમજુ ને...?’

‘જવાબ તો છે. હું ઈચ્છું તો તારા જ તર્કમાં તને ઉલજાવી શકવાની ક્ષમતા પણ છે મારામાં, પણ તને નથી ખબર કે સત્યની સાથે હું હમેશા હોઉં છું.’

‘એટલે આ સત્ય છે...? એમ જ ને...?’

‘મેં એવું પણ નથી કહ્યું.’

‘પણ... આમાં ખોટું પણ શું છે...?’

‘મેં એવું પણ ક્યાં કહ્યું, કે તે જે લખ્યું એ ખોટું છે.’

‘તું કહેવા શું માંગે છે...?’

‘એ જ, જે તું કદાચ સંભાળવા નથી માંગતો.’

‘એટલે...?’

‘તને ખબર છે, કે તું શું નથી સંભાળવા માંગતો.’

‘તારી વાત સંભાળવા માટે તો હું તને પૂછી રહ્યો છું ને...? તો એમાં ના સંભાળવાનો સવાલ આવ્યો જ ક્યાંથી...?’

‘એટલે કે હું તને એવી વાત કહું, જે ખરેખર તારા મુખે હું સંભાળવા નથી માંગતો.’

‘તને જેમ યોગ્ય લાગે...’

‘મને જે નથી સંભાળવું એ જરાક આમ છે કે, તું મને કહીશ કે જો તે જે કઈ લખ્યું છે એ સત્ય તો છે પણ પૂર્ણ નથી. અને અધૂરું સત્ય ક્યારેય સંપૂર્ણ સત્યનું સ્થાન લઈ જ ન શકે.’

‘તે વિચાર્યું એ બિલકુલ સત્ય છે પણ....’

‘પણ.... શું...?’

‘આજ વાત તું એમને સમજાવી શકીશ...?’

‘હા, હું એમને સમજાવી શકું પણ જો એ લોકો એને સમજવા માંગતા હોય.’

‘એ લોકો સમજવા માંગતા હોત તો એમનો જીવ તે પહેરેલા જૂતામાં ફેરવતા રહેવા કરતા આરતીમાં વધુ જ રહ્યું હોત ને...? એવું તને નથી લાગતું...?’

‘એટલે...?’

‘તે જે વીચાર્યું એ તારા માટે સત્ય છે.’

‘અને તારા માટે...?’

‘મારા માટે પણ ખરું જ...’

‘તો એ લોકો માટે કેમ નહિ...?’

‘તને નથી લાગતું, કે તારો પ્રશ્ન નિર્થક છે..?’

‘પણ એમાં ઘણું એવું છે જે, હું તને પૂછવા માંગું છું. અને ચોક્કસપણે હું એના વિષે જાણવા પણ માંગું છું.’

‘ભલે...’

‘તું આજે અહીં...?’

‘હું તો તારાથી દુર ક્યારેય હોતો જ નથી. બસ તને જરૂર પડે એટલે તકનો અવસર જોઈને તારી સામે આવી જાઉં છું.’

‘તું મુન્નાભાઈના મગજમાં ફસાયેલા ગાંધીના કેમિકલ લોચા જેવો છે હો.’

‘તું જલ્દી બધું સમજી જાય છે. પણ હું થોડોક વાસ્તવિક પણ ખરો, કારણ કે હું મનની સાથે દિલથી પણ કનેક્ટેડ છે.’

‘તો તે બધું જોયું, એમ જ ને...?’

‘હા, બધું જ... તું સૂઝ પહેરીને આવ્યો એ પણ, તું આરતીમાં મગ્ન થયો એ પણ, અને લોકો તને જોઈ જોઈને એકબીજાને જોવાનું કહ્યા કરતા હતા એ પણ... તને ખબર છે તારા આ જૂતા કેટલા લોકોના ધ્યાન અને આસ્થાની શ્રદ્ધામાં ભંગ પાડતા રહ્યા છે.’

@snehnusarnamu

‘કારણ હું નથી, એ પોતે જ છે.’

‘એ પણ સત્ય છે. સ્વાભાવિક રીતે વ્યક્તિ પોતાના જ દ્વારા કરેલા કાર્યો માટે જવાબદાર હોય છે. પણ આ ભેદ ત્યારે ભૌતિક દુનિયામાં વાસ્તવિક બને જ્યારે કા તો એનો કોઈ નિર્ણય આપે, અથવા પછી વ્યક્તિ પોતે સ્વૈચ્છિક રીતે પોતાની ભૂલને જ સ્વીકારે.’

‘હા એ તો છે.’

‘પણ, સર્વાનુમતે ન્યાય એવો હતો કે તે જૂતા પહેરીને આરતીમાં ઉભા રહીને તારી આસ્તીકતાને કલંક લગાડ્યો છે. કારણ કે આ બધાય લોકો જે તને જોઈ જોઈને અંદરો અંદર વાતો કરતા હતા એ લોકોનો ઈશ્વર અને ધર્મ બંને જડ છે. સદીઓથી લોકોના મનમાં એ એટલી ઊંડાઈ સુધી ઉતરી ગયો છે કે, હવે એને કાઢી શકવો લગભગ અસંભવ છે.’

‘તને શું લાગે છે...?’

‘મને તો બધું જ ઉચિત લાગે છે. એ લોકો કરે છે એ પણ અને તું જે કંઈ પણ કરે છે એ પણ.’

‘એટલે...?’

‘તું બદલાવ સ્વીકારી શકે છે, અને એ લોકો એ કરવા સક્ષમ નથી.’ એણે વિચિત્ર હાસ્ય રેલાવીને જવાબ વળ્યો. આટલી વખત વાતો કર્યા પછી પ્રથમ વખત એની આંખોમાં એવી ચમક દેખાઈ હતી, જે હમેશા એની આંખોમાં સહજ જોવા મળે છે.

‘તો બદલાવ સ્વીકારવો એ સારી વસ્તુ નથી એમ...?’

‘જેવી જેની વિચારધારા...’

‘પણ હું માનું છું કે બદલાવ એ સંસારનો નિયમ છે.’

‘સત્ય છે.’

‘તો...’

‘દરેક માટે એ બદલાવનું સ્વરૂપ અલગ હોઈ શકે છે.’

‘તો ફર્ક શું એમના બદલાવ અને મારા બદલાવમાં...?’

‘તારો બદલાવ પારદર્શી હતો અને એમનો પારદર્શક હોવાના ભ્રમ જેવો.’

‘એટલે...?’

‘એમનો બદલાવ જડ હતો. એ લોકો એમના ઘડાયેલા વિચારોમાં જરા સરખો પણ બદલાવ થાય ત્યારે એને પાપ કર્મ માનીને એના વિરોધમાં પોતાની સમક્ષ જે કાઈ પણ છે એને મેળવવાના સ્થાને ખોઈ બેસે છે. જ્યારે તારા બદલાવમાં આ બધું નથી હોતું. તું ભગવાનના દેરા પાસે પણ પગરખા પહેરીને તારું મન શ્રદ્ધામાં પરોવી શક્યો, જ્યારે એ લોકો એમ ન કરી શક્યા. તને નથી લાગતું તે એ મેળવ્યું, જ્યારે એ લોકો એ મેળવવાની કામના સાથે આવ્યા તો જરૂર હતા. પણ કઈક એવું બનતા જે એમના મનમાં ઉતરેલું ન હતું, એ લોકોનો જીવ ભટકી ગયો.’

‘હા... એ તો છે.’

‘બસ આ જ છે તફાવત, તારા બદલાવ અને એમના બદલાવમાં...’

‘બદલાવની આ પરિભાષા ઉચિત છે.’

‘તારા કર્મોના આધારે તું તારા બદલાવ ને ઉચિત અને અનુચિત એમ બંનેના સ્વરૂપમાં બદલી શકે છે. અને તું તારા આ પસંદગીના અધિકાર માટે સ્વતંત્ર પણ છે.’

‘પણ, પસંદગી એ વિચારીને કરવાનું કર્મ છે. જ્યારે તમે ઈશ્વરના અહેસાસમાં ધ્યાનસ્થ બનો છો, ત્યારે એ જરૂરી છે કે તમે તમારા સામર્થ્યની બમણી ગતિએ એ અનુભૂતિના આનંદને મેળવવાનો પ્રયત્ન કરો.’

‘સત્ય છે.’

‘તારા દ્વારા આ કરી શકાયું છે.’

‘હા... હું એ અનંત અનુભૂતિને વિચારોના જડ પરિબળોના કારણે છોડી શકવા સમર્થ નથી.’

‘તું તારા સામર્થ્યને તારા કર્મના આધારે નિશ્ચિત કરી શકે છે.’

‘હું બસ પ્રયત્ન કરું છું.’

‘Well begun is half Done’ આ એના ચોકાવનારા છેલ્લા શબ્દો હતા.

કદાચ... એના કહેવાનો અર્થ એટલો જ હતો કે બદલાવ આણવાની શરૂઆત એક વ્યક્તિ દ્વારા પૂર્ણ પછી થાય છે. પણ, પહેલા એની શરૂઆત થવી જરૂરી છે, કારણ કે શરૂઆત પછી જ પૂર્ણતાય પ્રાપ્ત થાય છે.

@snehnusarnamu

રાવણ વિષયક

(કૃષ્ણ અને અર્જુન વચ્ચેનો સંવાદ)

મહાભારતના કોઈ જ ખંડમાં આ સંવાદ ઉલ્લેખિત નથી. એનું એકમાત્ર કારણ સમયકાળ છે. અને આ આખોય સંવાદ કાલ્પનિક છે. આ સંવાદ રાવણ વિષયક છે, એટલે સ્વાભાવિક છે કે આવું કઈ વાસ્તવમાં બની પણ શકે. પણ, આપણે માત્ર ધર્મગ્રંથોને જ સત્ય માનીએ છીએ એટલે એમાં ક્યાય સ્થાન ન ધરાવતો આજના સમયમાં સર્જાયેલો આ આખોય સંવાદ સંપૂર્ણપણે મારા વિચારોના મંથનનું ફિક્શનલ બાળક છે.

અર્જુનના વિચારોમાં કોઈ વિચિત્ર વાતોની ભ્રમણા ઘેરાયેલી હતી. શું છે એ સમજવાની ક્ષમતા એનામાં હતી પણ માર્ગદર્શક તરીકે કોઈક મળે તો જરાક વધુ સમજાય એવી આશાએ એમણે કૃષ્ણને યાદ કર્યા. આ યાદ અને ફરિયાદ બંને કૃષ્ણ માટે સંદેશ હતી, એટલે સંદેશની સાથે જ કૃષ્ણ હાજર થઈ ગયા. ગંભીર છતાં શાંત મુખમુદ્રા સાથે કૃષ્ણ અર્જુન સાથે ઉભા હતા. પણ, અર્જુનના સવાલો કોઈ એક સચોટ માર્ગ બનાવવામાં સતત અસફળ થઈ રહ્યા હતા.

‘તું રાવણ વિષે કઈક વિચારી રહ્યો છે ને... પાર્થ...?’

‘કદાચ હા... આજે વિજયાદશમી છે, એટલે આજે તો રાવણ દહન પણ થશે.’

‘હા, બેશક...’

‘પણ, મારા મનમાં ઘણા સવાલો છે, જે મને મુંઝવી રહ્યા છે.’

‘તો પાર્થ એને રજુ કરો. સવાલોના જવાબ શોધવા ચર્ચા જરૂરી છે. કદાચ નિષ્કર્ષ મળે...?’

‘તમે આજના દિવસે પણ કોઈ ઉપદેશ આપશો...?’

‘હા... કદાચ...’

‘પણ, સાચું કહું તો આજમાં એવું શું છે...? જે અન્ય દિવસોમાં ન હતું...?’

‘તને નથી ખબર...?’ સદાય સ્મિત રેલાવતો ચહેરો આજે પણ ભુવનમોહિની સ્મિત વહાવી રહ્યો હતો.

‘આજે દશેરા છે પાર્થ. સૃષ્ટિ પર પાપના અને અવળે માર્ગે ચડેલા એક

મહાન ભક્તના અંતનો દિવસ. અસુર રાજ, લંકાધિપતિ, લંકેશ, દશાનન જેવા નામોથી ઓળખાતા મહાન શિવ ભક્ત અને બ્રાહ્મણ પુત્ર રાવણના મૃત્યુનો દિવસ. આજેના દિવસે જ મર્યાદા પુરુષોત્તમ કહેવાતા વિષ્ણુના મનુષ્ય અવતાર શ્રી રામના હાથે પાપનો અંત થયો હતો.

'હા મારા મતે, અધર્મ અને અધર્મી બંનેનો નાશ.'

'મિત્ર, વાસ્તવમાં રાવણ એ એવો મહાન વ્યક્તિ હતો કે, જેના સંહાર માટે સ્વયં વિષ્ણુએ માનવ અવતાર લઈને પૃથ્વી પર આવવા મઝબૂર થઈ જવું પડ્યું હતું. એટલે એને સામાન્ય વ્યક્તિ ગણવાની ભૂલ, એ પણ પૂર્ણતઃ મુર્ખતાનું જ પ્રતીક છે.'

'પણ છતાંય, એનો અંત તો શ્રી રામના હાથે થયો...'

'હા, દોસ્ત. છતાંય મુખારવિંદમાંથી નીકળેલો દરેક શબ્દ આવનારા જ્ઞાન પછી બદલાતા અભિપ્રાય માટે મહત્વનો છે. વ્યક્તિ દ્વારા બોલાયેલો દરેક શબ્દ એના જીવન પર અને આવનાર સમયમાં ઘટિત થતી ઘટનાઓ પર નિયત અસરો સર્જે છે. રાવણનો અંત થયો, કારણ કે મોહ અને કામના બંધનો એને પુણ્યના માર્ગ પરથી પાપના માર્ગે સતત દોરતા રહ્યા હતા.'

'પાપીઓ માટે સ્વયં વિષ્ણુએ શા માટે અવતાર લીધો હશે, બીજા પણ ઘણા દેવો હતા જે...?'

'તમે કદાચ ભૂલી રહ્યા છો પાર્થ, પણ મહાદેવ જેવા મહાદેવને પ્રશન્ન કરીને કૈલાશથી ઉપાડી લંકા લઈ જવા, અને લંકામાં સ્થાપિત કરવા માટે મહાકાલને રાજી કરનાર પણ માત્ર એ જ હતો.' કૃષ્ણ અનંત તરફ સ્મિત રેલાવતા રહ્યા અને એમણે કહેવાનું ચાલુ રાખ્યું. 'રામ સ્વરૂપે અવતાર પણ જરૂરી હતો ને દોસ્ત. અવતાર જરૂરી હતો કારણ કે... રાવણની પાપ લીલાઓ સામે એની અસીમ શિવ ભક્તિ પણ એટલી જ ઉચ્ચ કક્ષાની હતી, કે સ્વયં શિવના આરાધ્ય સિવાય એનો અંત કોઈના સામર્થ્ય દ્વારા થાય એમ ન હતો. ઝેરને ઝેર કાપે એમ એની શિવ ભક્તિને કાપવા વિષ્ણુ સિવાય કોઈ ભક્તિમાં સક્ષમ ક્યાં હતું...?'

'એટલે શું મધુસુદન, બીજા કોઈ દેવોમાં એ ક્ષમતા ન હતી...?'

'એક દેવ હતા, જે ભક્તિમાં પણ એટલા જ અસીમ હતા. પણ, રાવણ વધ એમના કર્તવ્ય પથ પર શક્ય ન હતું. નિયતિ વિરુદ્ધનું આચરણ ન તો દેવ માટે શક્ય છે, ન તો વ્યક્તિ વિશેષ માટે.'

'દેવ...? અને એ પણ માત્ર એક જ...?'

'શનય શનય... ન્યાયનું જોર ધીમું હોય છે, પણ ફળ તો મળે જ છે. દરેક

કર્મનું અને દરેક ધર્મનું, કર્મ ફળ આપવા જ તો શનિનો ઉદ્ધવ થયો છે. તો પછી શનિ એના કર્મપથ પર કેવી રીતે ડગી શકે...?’

‘બીજા પણ દેવો હશે...? દેવરાજ ઈન્દ્ર...?’

(સ્મિત સાથે...) પાર્થ તમે તો જ્ઞાની છો. તમે જાણો છો, કે મહારથીને પરાસ્ત કરવા માટે રથી કે અર્ધ રથીને ઉતારવાથી મહારથીને નથી હરાવી શકતો. જીત હંમેશા ત્યારે જ શક્ય બને છે, જ્યારે પ્રતિદ્વંધી કરતા આપણી ક્ષમતા વધારે હોય. રાવણની ભક્તિનો તોડ સ્વયં નંદી પણ નથી, કે પાર્વતી પણ નથી. તો પછી રાવણ વધ માટે અન્ય દેવની કલ્પના અશક્ય છે.

‘એટલે દેવોમાં એ ક્ષમતા જ ન હતી, એમ જ થયું ને...?’

‘હા પાર્થ, રાવણના પાપ સામે લડવાની ક્ષમતા કદાચ દરેકે દરેક દેવ-દેવી પાસે હતી, પરંતુ...’

‘પરંતુ શું મધુસુદન...?’

‘વ્યક્તિના પાપકર્મોની સમક્ષ એના પુણ્યકર્મ પણ એની જીતની કામનાઓ સાથે હંમેશા સંઘર્ષ કરતા હોય છે. રાવણના પાપકર્મો સામે એની અપાર શિવભક્તિ અને અડીઘ મનની શિવ શ્રદ્ધા એનું કવચ બનીને રક્ષણ કરતી હતી. આ રક્ષણાત્મક શક્તિ એ દરેક દેવો કરતા વધુ શક્તિવાન હતી. જરાક વિચાર તો કરો કોત્તેય, કે જે રાવણે પોતાને (મહાકાલ) જ લંકામાં સ્થાપિત કરી દેવાના વચને બાંધવા શિવને જ અનિચ્છાએ આવવા મજબૂર કરી દીધા હોય એ રાવણ સામાન્ય ન જ હોય.’

‘તો શું સ્વયં મહાકાલ પણ એની સમક્ષ આવવા માટે લાચાર બની ગયા હતા...?’

‘હા, સ્વયં મહાકાલ પણ સ્વયં વિષ્ણુ અને શનિદેવ તેમજ માતા પાર્વતીના રોકવા છતાં મહાકાલ રોકાયા નહીં. કારણ કે જ્યારે સાધનામાં ભક્ત પોતાના પુજ્યને પામવા માટે વેદના અને પીડાની ચરમસીમાઓ ઓળંગી જાય છે, ત્યારે એક ભગવાને પણ લાચાર બનીને એની વ્હારે જવું જ પડે છે.’

‘એવી તો કઈ વેદનાઓ હતી, અચ્યુત....’

‘તમે રાવણમાં દશ માથાની વાત સાંભળી હશે ને...? બસ એ જ માથાઓનો ઉદભવ રાવણની ભક્તિની ચરમસીમા હતી. શિવને મનાવવા એણે એક પછી એક પોતાના જ્ઞાનના સ્ત્રોત એવા દશેય માથા યજ્ઞમાં અર્પિત કરી દીધા હતા. હવે તમે જ કહો કે સ્વયં ભગવાને આપેલું ભગવાન કઈ રીતે પાછું લઈ શકે...?’

‘એટલે...?’

‘જે જ્ઞાન શિવ ભક્તિ દ્વારા એણે મેળવ્યું એ જ જ્ઞાન શિવ આહુતિ સ્વરૂપે કેવી રીતે સ્વીકારી શકે. અને નવ માથાની વેદના છતાં જો જીવનના આધાર સમાન અંતિમ મસ્તક પણ ભક્ત અર્પણ કરવા તૈયાર હોય, ત્યારે ભગવાને તો સામે આવવું જ રહ્યું ને...? કારણ કે જો આમ છતાય ભગવાન હાજર ન થાય તો, ઈશ્વર સ્વયં પણ નિર્દયી ગણાય અને આવનારા સમયમાં એ નિંદાનું પાત્ર બને છે.’

‘તો પછી...?’

‘મહાદેવે બધા જ દેવ અને પાર્વતીની વાત અવગણીને પણ રાવણ સમક્ષ મજબૂરી વશ ઉપસ્થિતિ થવું જ પડ્યું.’ કૃષ્ણએ સહસ્મિત જવાબ વાળ્યો.

‘એટલે કાના આખીએ વાતનો મર્મ એટલો જ કે, જો આપણા કર્મો સારા હોય તો દેવો પણ આપણા સામે લાચાર બની જાય છે.’ અર્જુને વધુ જાણવાની અપેક્ષા સાથે પ્રશ્ન કર્યો.

‘હા, પાર્થ... દેવ-દેવીઓ પણ આ પુણ્ય કર્મોના આધારે જ તો સ્વર્ગનું રાજ ભોગવે છે. માત્ર શક્તિઓના આધારે જ જો સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થતી હોત, તો અસુરોમાં પણ આવી અનેકગણી અપાર શક્તિઓ તો જન્મજાત મળી જતી હતી.

‘એટલે અચ્યુત... તમે એમ કહી રહ્યા છો કે રાવણ એ ધર્મી હતો, અને બીજી તરફ એમ પણ કહો છો કે એ પાપી પણ હતો.

‘પાપ અને પુણ્યના લેખા તો ચિત્રગુપ્ત અને યમના હાથમાં છે. હું તો માત્ર એમ કહી રહ્યો ચુ પાર્થ, કે કોઈ પણ વ્યક્તિ જન્મજાત પાપી કે પુણ્યશાળી નથી હોતો. એના કર્મ એના ધર્મનું નીરાધારણ કરે છે. અને એના દ્વારા થતું આચરણ એના આવનારા ભવિષ્યને નિર્ધારિત કરે છે.’

‘સમજ્યો નહીં...??’ અર્જુને મૌન સાધ્યું.

‘રાવણ એના અંત સમયમાં ધર્મના માર્ગ પર હતો એવું હું નથી કહેતો, પણ હા એણે પસંદ કરેલો માર્ગ નિઃસંદેહ સર્વથા યોગ્ય તો ન હતો. પણ, તેમ છતાંય એનું પીઠબળ અને ઢાલ બનીને રક્ષા કરતી હતી તો માત્ર એ શક્તિ... જે શક્તિ અવિનાશી છે, ભક્તિની શક્તિ જેનો સામનો અશક્ય છે. આ શક્તિનો લોપ માત્ર વ્યક્તિ સ્વયં જ કરી શકે છે, જે અહંકારના સર્જન દ્વારા થાય છે.’

‘ભક્તિની શક્તિ હોવા છતાં એ હાર્યો...? એટલે શું ભક્તિ ઈશ્વર સામે હારી જાય...??’

‘આ બધું જ કર્મયોગના આધારે સમજવું પડશે. જેમ કે રાવણને સીધો મારવો એ લગભગ સ્વયં વિષ્ણુ માટે પણ અશક્ય જ હતું. જ્યાં સુધી એ અનિતિનો માર્ગ પસંદ ન કરે... કદાચ નિયતિ એટલે જ રાવણને સીતા હરણ જેવા દુષ્કર્મ સુધી દોરી આવી હતી. અને હનુમાન પર પ્રહાર સુધી...’

‘એટલે માર્ગની પસંદગી કર્મોને પ્રભાવિત કરે છે...? પણ હનુમાન....?’

‘માર્ગનું ચયન એ જ તો કર્મનું નિર્ધારણ કરે છે. માર્ગ ઉચિત હશે તો સંભવતઃ કર્મ પણ ઉચિત હશે, પણ જો માર્ગ અનુચિત હશે તો એ માર્ગે થનાર કર્મો પણ અનુચિત જ હશે. ભક્તિમાં જ્યારે અહમ આવે ત્યારે ભક્તિની શક્તિનો લોપ થાય છે.’

‘હા, શિવ શસ્ત્ર ચંદ્રહાસ ખડ્ગ જે વ્યક્તિને અજેય બનાવી દે છે. એનો લોપ પણ રામ વિજય માટે જરૂરી હતો. જે માત્ર હનુમાન કરી શકતા હતા. શીવાંશ હનુમાન સિવાય એવું હતું જ કોણ જે ચંદ્રહાસ ખડ્ગનો વાર સહી શકે...?’

‘હનુમાન વિશેનો તર્ક હવે સમજાયો... પણ આ ભક્તિની શક્તિનો લોપ...?’

‘ભક્તિનો અર્થ છે સમર્પણ. એ ઈશ્વરને સંપૂર્ણ સમર્પણ, જે આરાધ્ય માટે તમે ભક્તિમય રીતે વણાયેલા છો. પણ, જ્યારે અહમ એટલે કે અહંકાર આવે ત્યારે સ્વયં સર્વશક્તિમાન હોવાનો ભાવ જન્મ લે છે. આ ભાવ તમારા સમર્પણને અસ્વીકારે છે, અને સમર્પણનો અસ્વીકાર ભક્તિ કવચમાંથી વ્યક્તિને મુક્ત કરે છે. આ મુક્તિ એ બાહરી શક્તિ સામે વ્યક્તિ પર લોપ થાય, ત્યારે એની આસ્થા ડગી જાય છે. ડગેલી આસ્થા વિશ્વાસથી અવિશ્વાસ તરફ દોરે છે અને અવિશ્વાસમાં વ્યક્તિ અંતતઃ વિનાશ તરફ અગ્રસર થાય છે.’

‘એટલે... રાવણની શક્તિનો પણ લોપ થયો.’

‘જ્યારે રાવણ દ્વારા સીતા હરણની યોજના બની, ત્યારે પણ મારીચ દ્વારા એને ચેતવણી મળી હતી. રામ સામાન્ય વ્યક્તિ ન હતા, એ રાવણ સ્વયં પણ જાણતો હતો. મંદોત્રી, અંગત, વિભીષણ, કુંભકર્ણ વગેરે દરેક લોકોએ એને વારંવાર ચેતવણી આપી હતી. છતાંય રાવણે એની ભક્તિની શક્તિ કવચની પરવા કર્યા વગર અહમના મઘમાં ચૂર થઈને વારંવાર એ ઈશ્વરનું અપમાન કર્યું, જે સ્વયં રાવણના આરાધ્ય એવા શિવના પણ આરાધ્ય હતા.’

‘એટલે આ અહંકારનું સર્જન જ રાવણના અંતનું કારણ બન્યું. અન્યથા એનો અંત અનિશ્ચિત હતો...?’

‘જન્મ લેનાર દરેક જીવનો અંત નિશ્ચિત છે. એટલે રાવણને પણ એક દિવસ તો મરવું જ હતું. પણ, એના અંતનું કારણ બન્યો અહંકાર...’

‘એટલે આપનો ઉદ્દેશ્ય પૂર્ણ થયો એમજ ને...?’

‘હા... તમારા ચીતમાં આકાર લઈ રહેલા અહંકારનો લોપ મારા ઉદ્દેશ્યને સાર્થક કરી ચુક્યો છે.’

‘પણ, રાવણ આટ આટલું જાણવા છતાં અને પાપ કર્યા છતાં આટલી મહાનતા કઈ રીતે ભોગવી શકે...?’

‘રાવણના કર્મો નિયતિના ચક્રમાં નિર્ધારિત થઈ ચુકેલા હતા. જેનાથી ન તો એને શાની રોકી શકે એમ હતા મ સ્વયં શિવ. કારણ કે જો એ શક્ય હોત તો જ્યારે શનિ પત્નીનું રાવણે હરણ કર્યું ત્યારે જ શિવ એનો નાશ કરી શક્યા હોત. પણ એના કર્યો એના નીતિ ચક્રના ભાગ રૂપે હતા.’

‘કઈ સમજ્યો નહીં સખા.’

‘આ વાત અગણિત વર્ષો પહેલાની છે. જ્યારે જય અને વિજય નામના બંને ભાઈ વૈકુંઠના દ્વારપાળ હતા. પણ એક વાર જ્યારે બ્રહ્મદેવના ચાર પુત્રો (સનદકુમારો) વૈકુંઠમાં શ્રી હરી વિષ્ણુને મળવા આવ્યા ત્યારે અજાણ હોવાથી જય વિજયે એમને રોકી લીધા હતા. અને આ બાબતને સનદ કુમારોએ પોતાનું અપમાન સમજી વૈકુંઠમાંથી નિષ્કાસનનો શ્રાપ આપી દિહો. પણ જ્યારે વાસ્તવિકતા સમજાઈ ત્યારે એમણે શ્રાપ મુક્ત થવાનો માર્ગ આપ્યો. આ માર્ગ કઈક આ પ્રકારે હતો કે કા તો જય વિજય સાત જન્મ પૃથ્વી પર શ્રીહરિ વિષ્ણુના ભક્ત બનીને જન્મે અથવા ત્રણ જન્મ પરમ શત્રુ બનીને. તેમજ સ્વયં શ્રી હરિ વિષ્ણુના હાથે જ અંતને પામે. તો જ એ લોકો વૈકુંઠ પાછા ફરી શકશે.’

‘પણ, આ સંદર્ભ રાવણ સાથે કઈ રીતે જોડી શકાય...?’

‘પાર્થ, આ એજ જય વિજયના અવતાર છે, જેમણે જલ્દી હરિને પામવા ત્રણ જન્મ પરમ ક્ષત્રુના સ્વરૂપે સ્વીકાર્યા. એજ જય વિજય પહેલા જન્મે હિરણ્યકશિપુ અને હિરણ્યાક્ષ તરીકે આવ્યા, જેમનો અંત નરસિંહ અવતારના હાથે થયો. ત્યાર બાદ બીજા જન્મમાં એ બંને જણા રાવણ અને કુંભકર્ણ રૂપે આવ્યા જેમનો અંત શ્રીરામના હાથે થયો. એમનો અંતિમ જન્મ હતો કંસ અને શિશુપાલ જેનો અંત કૃષ્ણ એટલે કે મારા હાથે થયો.’

‘એટલે બંને જણા નીતિ ચક્રો દ્વારા જ કાર્ય કરતા હતા.’

‘એમ પણ કહી શકાય. છતાં આચરણ યોગ્ય ન હોય ત્યારે અંત નજીક

આવી જાય છે એ વાક્ય પરમ સત્ય છે.’

‘હવે સમજાય છે, સખા...’

‘બસ આ સમજ પછી મન શાંત હશે.’

‘હા, હવે એ સંશય પણ સમી ગયો છે. જેણે મૂંઝવણો ભરી દીધી હતી.’

‘હવે મુક્ત મને હસ્તિનાપુર તરફ પ્રયાણ કરો પાર્થ, સખી તમારી રાહ જોતા હશે...’

@snehnusarnamu

અંતરમનનો બળાપો

(કૃષ્ણ સાથે ઓટલે...)

આ બધો બળાપો, અને એમા પણ નોકરીમાં સારી સેલેરી મેળવવાની જફામારી. કામ કાજ કર કર કરવાનું અને તેમ છતાય શોખને મારી મારીને બસ સતત જીવ્યા જ કરવાનું. પેલું કહેવાય છે ને થપ્પડો મારી મારીને ગાલ રાતામાતા રાખવાના, એમ દેખાડવા કે શરીરમાં લોહી છે. પણ, કાંઈ સમજાય તો ને કે આખર કરવું શું જોઈએ...? ક્યારેક તો ડર પણ લાગે છે, કે શું જીવન આમ જ વીતી જશે...? પણ ના, એ તો હું કોઈ કાળે નહિ જ થવા દઉં. જીવનમાં એવું ઘણું બધું કરવું જ છે, જે કરવા માટે જ કદાચ હું અસ્તિત્વમાં આવ્યો હોઈશ. પણ, આ સમયચક્રની એ ગેબી યોજના આખરકાર હોઈ શુ શકે...? હું આ યોજના વિષે મારે કાનાને પૂછવું જોઈએ...?

'જો એ જાણી શકાતું હોત ને વાલા, તો હંધાય લોકો આમ કામ ન કરતા હોત. બધાય એમનું ભાવી જોઈ જોઈને આમ ફાંસીના માંચડે તો નો જ ચડ્યા હોત સમજ્યો...?'

'પણ, તું આજે આવી નકારાત્મક વાતો કેમ કરે છે...?'

'આ તો વાસ્તવિક વસ્તુ છે, એમા હકારાત્મક કે નકારાત્મક જેવા ભેદ વળી ક્યારે પડ્યા...?'

'તું કેહવા હું માંગે છે.' મારો અવાજ ગુસ્સાના કારણે સહેજ ઉંચો થયો.

'મન ઈ કે તારે હામભળવું હું શે...? તન હું લાગસ શ, કે તું જે આમ બરાડીને બાઘડી પડવાની બોલીમાં બોલીસ એટલે હું તારાથી કાઈ ડરી જઈશ.'

'ના હવે કાના, મેં એવું તો વળી ક્યાં કદી કહ્યું જ છે તને...?'

'તો પછી આજ કેમ...?'

'અરે સાચું કહુંને કાના, તો મને કાઈ જ નથી સમજાતું કે મારે શું કરવું જોઈએ...?' મેં મૂંઝવણ ભર્યા ચહેરે જ એને તાક્યા કર્યો.

'તું કરવા શુ માંગે છે...?'

'એ બધું જ, જે મારા દિલમાં છે.'

'તારા દિલમાં શુ છે...?'

'ઘણું બધું... હું ઈચ્છું છું કે દુનિયાના દરેક ખૂણે ફરું અને ખુલીને જીવન જીવું.'

'ઓહ... સરસ...'

'પણ એવું કંઈ જ દેખાતું નથી.'

'સમય આવ્યે તારી મહેનત જરૂર રંગ લાવશે.'

'હું પણ એવી જ આશા રાખું છું.'

'તારે એવી આશાઓ રાખવી જ શું કામ પડે...? તારે તો બસ તારું કર્મ કરવાનું છે યાર. તારી મંજિલ તો તને શોધતા શોધતા જાતે જ તારી સામે આવશે. બસ માર્ગનું ચયન દરેક પળે તારે જાતે જ કરવું પડશે.'

'હું જાણું છું કાન્ટા. પણ, બસ આ મૂંઝવણ વધે છે ને એટલે આ મગજ જાણે કામ આપવાનું જ બંધ કરી દે છે.'

'તું મૂંઝવણ જેવી સમસ્યાઓને પાળે જ છે શું કામ...?'

'હવે મૂંઝવણ અને ચિંતાઓ તો કાંઈ પાળવાની વસ્તુ છે.'

'તો પછી તું...'

'મને કાંઈ શોખ થોડો છે, મૂંઝવણ કે ચિંતાઓમાં જીવ્યા કરવાનો.'

'જો યાર, માણસ તરીકે જન્મ લીધો હોય કે પછી જીવજંતુ તરીકે. આ સૃષ્ટિમાં જન્મ લીધો છે તો એનો અર્થ એટલો તો સ્પષ્ટ જ છે, કે મૃત્યુ આવવા સુધી એને કોઈ પણ સંજોગોમાં સતત તમારે જીવતા જ રહેવાનું છે. અને જો જીવતા રહેવા સિવાય તમારી પાસે કોઈ માર્ગ જ ન હોય, તો આ જીવનને આનંદ સાથે જીવવામાં વાંધો શુ છે...?' નિખાલસ ચહેરે આછા અજવાસમાં એ મને અદ્રશ્ય પણે તાકી રહ્યો હતો. હું તો એ કરી શકવા પણ અસમર્થ જ હતો જાણે...

તેમ છતાય, હું પણ એને એજ તેજમયી સૌંદર્ય ભરી તસ્વીરની જેમ અનુભવી રહ્યો હતો. 'તને ખબર છે શ્યામ...?' મારાથી સહસા જ બોલાઈ જવાયું.

'શુ...?' એ જ ચહેરા પર રેલાતા મુક્ત હાસ્ય સાથે એણે જવાબ વાર્યો.

'મને તો એવું જરાય નથી લાગતું કે મારે એ કહેવાની જરૂર છે...?' હું એના હાસ્ય પછી કાંઈ સમજી જ ન શક્યો.

'પણ, તારે એ કહેવું પડશે.'

'કેમ...?'

'તારા દ્વારા પૂછાતાં પ્રશ્ન, અને એના માટે તે કરેલું શબ્દોનું ચયન, તારા માટે મારા દ્વારા અપાતા જવાબમાં અસરકારક તત્વ બની રહેશે.' એટલી જ

નિખાલસતા પૂર્વક એણે કહ્યું જેટલો નિખાલસ ચહેરો એનો હંમેશા હોય છે.

'શુ આનંદમાં રહેવું એટલુ સહજ છે...? જેટલા સહજ પણો તું એને દર્શાવે છે, અથવા આઈ મીન તું સમજાવવા માંગે છે.'

'ના... એ એટલું સહજ તો જરાય નથી. અને રહી વાત દર્શાવવાના કે સમજાવવાની, તો હું એવું કંઈ જ નથી કરતો.'

'પણ શ્યામ, તું જ તો...'

'હું જે કહું એ શબ્દોને ન પકડ. તું એના વાસ્તવિક તાત્પર્ય એટલે કે અર્થઘટન પર ધ્યાન આપ. આ શબ્દો પકડવાનો ખેલ જ તો સૃષ્ટિને વિનાશ તરફ લઈ જવા ઉતાવળો બન્યો છે.'

'એટલે શબ્દોનું કાઈ મહત્વ જ નહીં.'

'શબ્દો વગર કાઈ કહી જ ન શકાય. અને આઈ એમ સ્યોર કે કહ્યા વગર કોઈ પણ સ્થિતિ સમજવી કે એને અર્થઘટીત કરવી બંને અશક્ય છે. તો પછી હું શબ્દોના મૂલ્યને કેવી રીતે અવગણી શકું...?'

'પણ...'

'આપણે વિષય વસ્તુથી જાણે દૂર નીકળી રહ્યા છીએ.'

'હા...પણ...'

'જો હું જે સહજતા કહું છું, એ બહુ અઘરી છે. દરેક માટે તો એ શક્ય પણ નથી. કેમ...? એ કહેવાની તો મારે જરૂર જ નથી. કારણ કે ખરેખર જો એ એટલી સરળ હોત, તો સંસારમાં સમસ્યાનું કોઈ અસ્તિત્વ જ ન હોત. બધા ખુશ કે આનંદમાં જ ન રહી શકતા હોત...?'

'તો પછી કેમ તું મને...?'

'જો હું જે કહું છું એના ઊંડાણને સમજવાની તું કોશિશ કરજે. કદાચ આ ઊંડાણ જો તને સમજાઈ જશે, તો તારી સમસ્યાઓમાંથી બહાર નીકળવાનો માર્ગ પણ તને મળી જ જશે.'

'હા, હું પ્રયત્ન કરીશ.'

'જો એક પ્રતીક રૂપે હું તને સમજાવું છું. કોઈ એક ગામ છે જ્યાં બે મિત્રો રહે છે, બેયનો વ્યવસાય એક. બેયના પરિવાર અને બેયના ઘરની સ્થિતિ પણ એક સરખી જ છે. એકની પત્ની વિચારશીલ છે અને બીજાની પત્ની કાર્યશીલ છે. પણ આ સમય છે એ ક્યારેય એક સમાન સપાટીએ કે ગતિએ નથી વહેતો, આ વહેતો સંદર્ભ નદીના પાણી પ્રવાહ માટે પણ એટલો જ પ્રસ્તુત સત્ય જેવો છે. બંને જણા

ગામમાં સાથે જ રહે, મિત્રો હોય એટલે કામ કાજ પણ સાથે જ કરે. બંનેના ખેતરોમાં પાણીનો અભાવ નહિ એટલે ખેતી પણ સારી એવી થાય અને બેયનું ગુજરાન પણ એના આધારે જ ચાલ્યા કરે.

અચાનક જ એક દિવસ ગામના ખેતરોમાં પાકને લાગતો કોઈ ભયંકર રોગ લાગુ પડ્યો. હવે ગામના દરેક ખેતરમાં દિવસે દિવસે ફેલાયેલો હોય, એટલે આ બેયના ખેતરો પણ એમાં ભરડાય જ. પાછો આ રોગ પણ એવો કે જેનું કોઈ સમાધાન ગામમાં છે જ નહીં, આ વાતો આખા ગામમાં ફેલાયેલી. બધા ચિંતામાં ગળાડૂબ અવસ્થામાં પાકને આંખો સામે નષ્ટ થતો જોઈ રહ્યા, પેલા બેમાનો એક મિત્ર પણ ગામ વાળા સાથે તમાશો જ જોતો રહ્યો. એમની ઘરમાં પણ એ જ ચિંતાનું મોજું છવાયેલું રહે. આ ચિંતામાં ને ચિંતામાં એ કોઈની સલાહ કે સુચનને પણ જરાય ગણાકારે નહી, બસ સુનમુન ઉદાસ બનીને બગડતા પાકની ચિંતા કર્યા કરે. એની પત્ની પણ વિચારશીલ એટલે એની સાથે જ વિચાર મગ્ન...

આ જ સમયે બીજો મિત્ર આ સ્થિતિ પામીને આ રોગના મૂળ શોધવા તરત જ શહેર તરફ રવાના થયેલો, અને એની પત્ની કાર્યશીલ એટલે જેમ બને તેમ રોગ ન ફેલાયેલા પાકની જાળવણી કરવામાં લાગી ગઈ. ગામમાં બધા એને બહુ સમજાવતા રહ્યા, કે આ રોગ આખાય ખેતરને બાળ્યા વગર નહિ જ જાય તો પછી આ ખોટી મજૂરી કરીને લાભ શુ...? પણ પેલી આખા ગામના લોકોને બસ એક જ જવાબ આપે કે 'શું ઈલાજ ન હોય એટલે કઈ હાથ પર હાથ ધરીને બેસી રહેવાથી શુ વળવાનું...? હું કંઈક કરીશ, તો મને પરિસ્થિતી સામે લડ્યા હોવાનો સંતોષનો અહેસાસ તો મળશે. પણ જો કદાચ આમાંથી બચવાનો માર્ગ પાછળથી સમજાશે, તો આખી જિંદગી એનો રંજ રહી જશે કે મેં એ માટે પ્રયત્ન કેમ ન કર્યો...? કદાચ મારો પ્રયત્ન મારા પાકને બચાવી પણ શક્યો હોત.'

પણ, એની વાત કોઈને ન સમજાઈ. પેલો મિત્ર પણ હિંમત હારીને ઘરમાં જ પુરાઈ ગયેલો. જ્યારે બીજા મિત્રને દૂર શહેરમાંથી કોઈ કૃષિ નિષ્ણાંતોના અનુભવી નિયોડ રૂપે આ બીમારીનો ઈલાજ મળી ગયો. એણે તરત જ ઘરે આવીને આ દવા ઘરે જ બનાવી ખેતરમાં છાંટી, અને જ્યારે આખા ગામનો ચારેય ટકા પાક નષ્ટ થયો ત્યારે ત્રણ ભાગનો પાક બીજો મિત્ર બચાવી શક્યો હતો. આગળના ચાર મહિના એણે જ પ્રથમ મિત્રને જીવન જરૂરી અનાજ પણ આપ્યું. ત્યારે બહુ મોડું થઈ ચૂક્યું હતું. પણ લગભગ ગામના દરેકને બીજા મિત્રની કાર્યશીલ પત્નીના આ શબ્દો યાદ આવ્યાં. ત્યારે એણે કહેલું કે 'ઈલાજ ન હોય તો કઈ હાથ પર હાથ ધરી બેસી રહેવાથી શુ વળવાનું...? હું કંઈક કરીશ તો મને પરિસ્થિતી સામે લડ્યા હોવાનો સંતોષનો અહેસાસ તો મળશે. પણ જો કદાચ આમાંથી બચવાનો માર્ગ પાછળથી

સમજાશે તો આખી જિંદગી એનો રંજ રહી જશે, કે મેં પ્રયત્ન કેમ ન કર્યો...? કદાચ મારો પ્રયત્ન મારા પાકને બચાવી શક્યો હોત.'

'પણ... કાના આ પ્રસંગનો વાસ્તવિક જીવન સાથે શું સબંધ છે...?'
'એ તો તારે નક્કી કરવાનું છે...'

આ શબ્દોના અહેસાસ પછી હું ખાસ્સો સમય ખુલા આકાશમાં દોડાદોડ કરતા વાદળોને જોઈ રહ્યો હતો. મારા દરેક પ્રશ્નોના જવાબ મારી આંખો સમક્ષ જ હતા, પણ ચિંતા અને ડરના કારણે હું એને અવગણી રહ્યો હતો. ફરી એકવાર કાનાનો આભાર માનવા હું એની તરફ ફર્યો...

પણ... પણ... હંમેશની જેમ જ એ અંતરધ્યાન હતો. ત્યાં મીઠા પવનની લહેરખીઓ સિવાય કંઈ ક હતું. આમ પણ પ્રકૃતિ અને કૃષ્ણ એક જ તો છે...
◆◆◆◆ એટલે કે અત્યારે પણ એ મને અનુભવી રહ્યો હતો, અને હું એને...

Δ Δ Δ

@snehnusarnamu

સુરક્ષા મુદ્દે ચર્ચા

(કૃષ્ણ સાથે એકાંત અગાસીએ...)

હવે કાઈ જ સેફ નથી રહ્યું... માણસાઈ પણ અસુરક્ષિત છે અને માણસો પણ... દેશ હવે સુરક્ષિત નથી અને પ્રજા પણ...

આતંકવાદે અહીં ઉપાડો લીધો છે, અને સરકાર અને સરકારી સુરક્ષા પ્રણાલી આખે આખી પૈસાની નોટોની લાલચે એમના તળવા ચાટ્યા કરે છે. સરકાર ગુલામ છે અને પ્રજા ગુલામીમાં જીવવા મજબૂર કેદી જેવી લાચાર કાયનાત. ઈન્કમટેક્સ અધિકારી રિસવત લઈને ટેક્સ ચોરોને બચાવે છે, પોલીસ રિસવત લઈને ચોર અને ગુંડાઓને પોષે છે, એમનું આ પોષણ સામાન્ય પ્રજાને શોષે છે, દરેક સરકારી ક્ષેત્રે થતો ભ્રષ્ટાચાર માણસાઈના મૂળિયાઓને ધીમી ગતિએ કેન્સરની જેમ ખત્મ કરી રહ્યો છે. વર્તમાન સમયમાં સુરક્ષાના સાધનો જ અસુરક્ષાના સૌથી મોટા કારણો બનતા જઈ રહ્યા છે. પણ, છતાંય દેશ ગાઢ ચીર નિંદ્રામાં પોઢી રહ્યો છે, માણસાઈ સાવ મરી પરવારી છે, માણસ માણસનો હવે મદદગાર નથી રહ્યો, માણસ માણસનો સગો નથી રહ્યો, પૈસા અને ટૂંકા ગાળાની ખુશી, લાલચ, કમ્ફર્ટજોન અને બદલાની ભાવના માટે માણસ આજે માણસાઈનો જ દુશ્મન બની બેઠો છે. સુરક્ષા માટે બનાવાયેલી વાડ સતત ચિભડાઓ ગળી રહી છે. પરિણામે સ્થિતિ એવી છે, કે ચિભડાઓ ચોર કરતા વધારે તો વાડના કાંટાઓથી ડરે છે.

માત્ર રૂપ બદલાય છે બાકી જ્યાં જ્યાં માણસાઈ દાવ પર મુકાય છે, ત્યાં ત્યાં ઘટતી દરેક વિરોધ વૃત્તિ નર્યો આતંકવાદ જ હોય છે. જાતિવાદ, ધર્મવાદ, કોમવાદ, જૂથવાદ, પક્ષવાદ, શહેરવાદ, ગામવાદ, શાસનવાદ, સરકારી બાબુઓનો તાનાશાહવાદ બધું જ જ્યારે માનવતાની વિરોધમાં ઉતરે છે, ત્યારે એ વૃત્તિ વિરોધ અને વિદ્રોહ વચ્ચેની ભેદ રેખા ઓળંગીને આતંકવાદમાં પરિણમે છે. આ આતંકવાદ આજના સમયમાં એટલી હદે વકર્યો છે કે માણસ માણસનો દુશ્મન બની ગયો છે, અને દેશમાં દરેક વ્યક્તિ ભયના ઓછાયામાં જીવવા મજબૂર બની રહ્યો છે. સરકાર તો છે, પણ કોણ જાણે ક્યાં છે...? ક્યાં નશામાં પડી છે...? ન્યાય જેવો શબ્દ તો કદાચ વર્ષો પહેલા જ વેચાઈ ચુક્યો છે. કારણ કે આજકાલ ન્યાય કોઠા પર બેસતી વેશ્યા જેવો થઈ ગયો છે. ભાગ્યે જ ક્યાંક સ્વાભિમાની બલાઓ

જોવા મળે છે, બાકી તો કપડાં ઉતારીને પૈસાના ભાર સામે નગ્ન થઈ જતી ન્યાય વ્યવસ્થા જ ખાસ કરીને જોઈ છે.

જીવું છું તો કેમ...? એનો કોઈ જવાબ નથી કોઈની પાસે, અને મરી પણ જઈશ તો કેમ...? એનો કોઈ ભરોસો પણ નથી. બસ મનમાં જો કાંઈ છે તો એ છે ડર... માણસ છું છતાં માણસાઈ ભૂલેલા માણસોથી ડર લાગે છે. રોજ સવારની પહેલી કિરણ સાથે ડરના ઓછાયામાં દિવસની શરૂઆત થાય છે, અને ડરના સાયામાં ઢબુરાઈને જ સુઈ જવું પડે છે. એકાદ શબ્દ જેટલી નજીવી બાબતે પણ આજકાલ જાન લેવા ઉતાવળા આતંકવાદીઓ દેશમાં ઠેરઠેર ફર્યા કરે છે. આપણી આસપાસ બસ ડર છે, માત્ર અને માત્ર ડર. એ ડર સતત મનમાં ઘડકતી ઘડકન સાથે આપણા હસતા રમતા વર્તમાનમાં પડઘો પાડે છે. પરિવારનો ડર, બદનામીનો ડર, કોઈ આતંકવાદીનાં કુંડાળામાં પડી જવાનો ડર (એવા કુંડાળા જેની કોઈ વ્યખ્યાં જ નથી હોતી.), ફરિયાદ કરવા જતાં વળતા બદલાનો ડર, ઝઘડામાં ફસતા પહેલા પોલીસની દાદાગીરીનો ડર, વારંવાર બેગુનાહ હોવા છતાં બેગુનાઈ ન શાબીત કરી શકવાની લાચારીનો ડર, દિવસો અને સમય વાંક-ગુના વગર કામકાજ છોડીને બેકાર રહેવાનો ડર, પૈસા કે રિસવત ન આપીએ તો રાક્ષકોની ભક્ષક વૃત્તિ સહેવાનો ડર, ફરિયાદ કરવા જતાં પોતે જ ગુનેહગાર બનાવી દેવાય એવા તંત્રનો ડર, બસ ડર... ડર... અને ડર... @snehnusarnamu

આ ડર નિવારણ માટે જે તંત્ર અસ્તિત્વમાં છે. એ જ ન્યાય તંત્રની અન્યાય પ્રણાલીનો ડર... કોઈની સાથે બોલતી વખતે ડરવું પડે છે. ક્યાં, કોણ, કેવી રીતે તમને ગુનેહગાર બનાવીને સજાના હવાલે કરી દે, અને સુરક્ષા તંત્ર સમાધાન કરાવવા પૂરતું જ આડે આવે. ગલીએ ગલીએ ફરતા ડોનનો ડર, દારૂના નશામાં ગાળો ભાંડતા લુખ્ખાઓનો ડર, અમીરોના તળવા ચાટતા સરકારી બાબુઓનો ડર, અન્યાય પણ અહીં સાચો ન્યાય સાબિત થઈ જવાનો ડર... બસ ડર... ડર... અને ડર...

એવું નથી કે તંત્ર કાંઈ જાણતું નથી, તંત્ર બસ આંખો આડા કાન રાખે છે. જાણી જોઈને આને પોષે છે, કારણ કે મિનિસ્ટરથી લઈને હવાલદારને પોષવામાં આ જ તંત્ર મહત્વનું છે. એટલે આ તંત્રને બચાવવા એસેમ્બલી સુદ્ધા આડી પડે છે, અને પ્રજા નિર્દોશ હોવા છતાં બધું સહેવા લાચાર બની જાય છે. ગુનેહગારને ગુનેહગાર કહી નથી શકાતું, કોઈની વચ્ચે પડી નથી શકાતું, અવાજ ઉઠાવવા જતા જાન જાય તો સુરક્ષાનું ઠેકાણું પાડી નથી શકાતું, જીવવું છે પણ શાંતિનું બીબુ પાડી નથી શકાતું, મરવું હોય તો પરિવારની ચિંતામાંથી છૂટી નથી શકાતું અને રડવું ઘણું મનમાં ભરાયું હોય છતાં કોઈના ખભે માથું મૂકીને રડી પણ નથી શકાતું. આ બધા જ નું કારણ છે ડર... ડર... અને માત્ર ડર...

આવા આતંકવાદીઓ સરકારને પોષતા હોવાથી તમે એમનું કાંઈ ઉખાડી ન શકો, અને ઉખાડવાની કોશિશ કરવામાં તમે જાતે ગુનેહગાર બનીને રહી જાઓ. તમારી જાન પણ ખાતરના કુંડાળામાં આવી જાય છે, તમને ગુનેહગાર સાબિત કરી દેવામાં કોઈ કસર નહીં છોડવામાં આવે, ભલે એ ચક્કરમાં માણસાઈ અને ન્યાય વ્યવસ્થાના લિરે લિરા જ કેમ ન કાઢી નાખવામાં આવે.

ગુનેહગાર કોણ છે એ હંમેશા બધા જાણતા જ હોય છે. સરકાર સ્વયં જાણતી હોય છે કે વાસ્તવિક ગુનેગાર કોણ છે, છતાં પણ એને ગુનેહગાર કહી ન શકાય. ભારતમાં હજારો ગોટાળા થાય છે, પણ નિર્ણય આવતા આવતા કા'તો કેસ ભૂંસાઈ જાય છે, અથવા તો પછી ગુનેગારનું કે સાક્ષી બનતા વ્યક્તિનું અસ્તિત્વ જ ભૂંસાઈ જાય છે. આ પ્રકારની દાદાગીરીમાં સુરક્ષા તંત્ર સંડોવાયેલું હોવાથી તમે સહેવા સિવાય કાંઈ જ નથી કરી શકતા, કારણ કે આ લોકો ઓલરેડી આવા કાર્યોમાં રચ્યા પચ્યા હોય છે, પરિવારની ચિંતા એમને હોતી નથી, ઈજ્જત આબરૂની જેને કોઈ પડી નથી હોતી, એવા નાગા માણસો બેજીજક ફર્યા કરે છે. સરકાર અંધ બનીને જોયા કરે છે, પોલીસ કાંઈ કરી શકતી નથી. પૈસા ખાઈને કરે કે ઉપરના પ્રેશરથી એ તો એ લોકો જ જાણતા હોય છે.

રાતના દશ વાગી રહ્યા છે, મનમાં એક વિચિત્ર ભય અંકુરિત થઈ રહ્યો છે. જેનો કોઈ આકાર નિશ્ચિત નથી, જે ડર વિશે હું કંઈ જ જાણતો નથી, છતાં એ અનુભવાય છે. સોસાયટીની સુની શેરીમાં અચાનક આવતા બાઈકના અવાજ અને કુતરાના ભાસવાના અવાજો પણ આ ભયની સળગતી આગમાં ઘી બનીને વધારે ભડકાવી રહ્યા છે. પેટમાં વિચિત્ર સંકુચન અને એઠન અનુભવાય છે, પરિવારનો જ ડર છે આ... એમની સુરક્ષિતતા અને કોઈ એકને પણ થતા નુકશાનની ચિંતા મનમાં સતત ઘેરાઈને ઘટ્ટ બની જતી હોય છે. પરિવારનો ડર સૌથી ભયંકર ડર હોય છે, જ્યાં તમે ડરવા માટે મજબૂર બની જાઓ છો. ક્યારેક પરિવાર આનંદ આપે છે તો આવા અસામાજિક તત્વોને જોતા પરિવારની સુરક્ષા જ ડરનું સૌથી મોટું કારણ બની જાય છે. આવા વર્ણશંકરોથી ડરી ડરીને જીવવું પડે છે, કારણ કે ક્યાંક આપડી પડકાર ઘરના અન્યો માટે અસુરક્ષિતતા બની જાય છે. અને આવા રસ્તે રખડતા ડોન બેખૌફ બનીને આતંક વધારતા રહે છે. પોલીસ અને સરકાર કદાચ ભ્રષ્ટાચારમાં વ્યસ્ત છે. એમને નોટોના પ્રકાશ સામે, પ્રજાનું દુઃખ જરાય દેખાતું નથી.

'તું આજે બહુ વિચારી રહ્યો છે ને...?' સાવ નજીકથી જ મારા કાનોમાં અવાજ ગુંજ્યો.

'હું મજબૂર છું, આજે પ્રથમ વખત નથી છતાં જાણે કેમ હું ડરી રહ્યો છું...'

'પણ આ કોઈ જ પ્રકારે મોતનો ડર તો નથી.' એણે કહ્યું.

'હા કાના, આ મોતનો ડર જરાય નથી. તું ચાહે તો આ ક્ષણે જ મને સાથે લઈ શકે છે.' મેં સાવ ભયને એકબાજુ મૂકી દઈને કહી દીધું.

'તો આ ડર છે શેનો...?'

'આ ડર તારાથી અજાણ્યો નથી કાના...'

'પણ, મને નક્કર ખબર પણ નથી.'

'તું જાણે જ છે, છતાં અજાણ બની રહ્યો છે. શુ તું ખરેખર નથી જાણતો કે આ બધું શેના કારણે છે...?'

'હું જાણું છું પણ ચિંતા કરવા જેવું કોઈ ખાસ કારણ લાગતું નથી. પરિવારની ચિંતા પણ એક પ્રકારે મોહ જ છે ને...?'

'તો શું એ જવાબદારી ઉપાડવી મારો ધર્મ નથી.'

'તું તારા કર્મ પથ પર છે, પણ ઘણા એવા તત્વો હયાત છે જે કર્મપથ ભૂલી ગયા છે. કર્મનું ફળ પણ એ લોકો સમય આવ્યે ભોગવશે જ... પણ...'

'પણ, એ જ કે એમના કર્મોનું ફળ જે ગુન્હામાં નથી એ લોકો પણ ભોગવે છે. એનું શું...?'

@snehnusarnamu

'માણસો માણસાઈ ભૂલ્યા છે, એમા મારો શુ વાંક...?'

'કાના તું ઈચ્છે તો દરેકને માર્ગ પર લાવી શકે છે. પણ કદાચ સૃષ્ટિનું આ સંતુલન ખોળવાતું તું પણ નહિ જ અટકાવી શકે ને...?'

'હું અટકાવી શકું છું, પણ હું એ નહીં કરું. કારણ કે સંતુલન જાળવવું મારું કાર્ય છે.'

'તો શું જે બની રહ્યું છે, એ અસંતુલન નથી...?'

'છે, પણ એનો નિર્ણય અત્યારે ન્યાય વ્યવસ્થા કરી રહી છે. સુપ્રીમ કોર્ટ છે, હાઈ કોર્ટ છે, અન્ય કોર્ટો છે, પોલીસ ખાતું છે, ન્યાય પ્રણાલી છે, સંવિધાન છે, અધિકારો છે, ફરજો છે...'

'શુ આમાંથી એકેયનું અસ્તિત્વ તને હોય એવું ખરેખર લાગે છે...?'

'હોય તો ચોક્કસ લાગે જ ને...?'

'તો પછી, તું એમાં હસ્તક્ષેપ કેમ નથી કરતો...?'

'જન્મે છે એનો અંત નિશ્ચિત છે. જે જન્મે છે એ મૃત્યુ પામે છે. કાળચક્ર સતત પોતાની ગતિએ ફર્યા કર્યું છે, ફર્યા કરે છે અને ફરતું રહેવાનું છે. એને હું કે કોઈ અન્ય નહીં જ રોકી શકે...'

'તો એનો કોઈ માર્ગ જ નથી.'

'માર્ગ ક્યારેય હોતો જ નથી, માર્ગ તો બનાવવો પડે છે.'

'એટલે...?'

'સતયુગ હતો નહિ માણસોએ એમના કર્મો દ્વારા એને સત્યનો યુગ બનાવ્યો હતો. બસ એજ રીતે આજે કળિયુગ છે નહીં, પણ માણસોના કર્મ કાળને કળિયુગ બનાવે છે.'

'તો આમાં બદલાવ ન આવી શકે...?'

'આવી શકે ને...? ચોક્કસ આવી શકે. જો માણસાઈનું પુનઃ સ્થાપન થઈ શકે...?' કનાએ આજના યુગમાં અશક્ય વાત સાવ એટલી સહજતાથી કહી નાખી, જાણે હાલ જ હેરી પોર્ટરની છઠી ફેરવતા જ માણસાઈ જીવંત થઈ જશે.

'પણ એ તો...'

'એ શક્ય નથી, એમ જ ને...?'

'હા કાના, તું તો જાણે જ છે ને કે આજના યુગમાં એ બહુ અઘરું છે.'

'તારી આ સમજ પર જ હું દિવાનો છું.'

'મારી સમજ પર...? મારામાં વળી કઈ સમજ દેખાઈ હવે તને...?' હું તો આ જવાબ સાંભળ્યા પછી આશ્ચર્યમાં ઘરકાવ જ હતો હજુ.

'તારા શબ્દોનું ચયન ગમ્યું મને...'

'શબ્દોનું ચયન...!!'

'તે કહ્યું કે એ બહુ અઘરું છે. અન્ય કોઈ હોત તો જરૂર એ આ સ્થિતિમાં અશક્ય શબ્દ જ વાપરત...' કાનાએ સહ સ્મિત કહ્યું.

'ના અશક્ય કાઈ નથી હોતું. હરેક વ્યક્તિના અંદર એક તત્વ સમાન સ્વરૂપે વસેલું છે. જે છેવટે તો તારું જ પ્રતિબિંબ હોય છે. બસ ફર્ક એટલો જ છે કે અમુક લોકો દિશા સમજે છે, અને અમુક લોકો દિશાઓ ભટકે છે.'

'તો દિશા દેખાડવાની જરૂર તને નથી લાગતી...'

'હું અને દિશા...?'

'હા, રણમાં ઊડતી રેતીનાં કણો પણ ત્યાંના પ્રવાસીઓને પવનની વાસ્તવિક દિશાનું ભાન કરાવે છે. તું તો છતાંય માણસ છે. સમજતો, વિચારતો, જીવતો અને હરતો-ફરતો માણસ...'

'તું એ દિશા વિશે વિચારજે, જે કદાચ આ દશાને બદલી શકે.'

'પણ...'

'એ તારે કરવાનું છે...'

'મારે...?'

'હા તારે...?' હું કઈ કહી શકું એ પહેલાં જ ત્યાં શૂન્યતા વ્યાપી ચુકી હતી. ત્યાં એવું કોઈ જ અસ્તિત્વ દેખાયું નહીં જેની સાથે વાતને હવે આગળ લંબાવી શકાય.

સામાન્ય રીતે આ કાનો.. દરેક વાર આવા જ સમયે અંતર ધ્યાન થઈ જાય છે, જ્યારે મારે એની પાસે કોઈ પ્રશ્નનો જવાબ માંગવાનો હોય છે. કદાચ એ મને જાતે મહેનત કરવા પ્રેરણા મળે એ હેતુથી જ એવું કરતો હોય...? કદાચ મારી સમસ્યાઓ હું જાતે સુલજાવી શકું છું કે કેમ...? એ જાણવા માટે જ એ આ બધું કરતો હોય...?

Δ Δ Δ

@snehnusarnamu

અંધશ્રદ્ધાનું વિવેચન

(કૃષ્ણ સાથે નદી, નાળે અને કિનારે...)

ઘણા દિવસો થયા, હવે બધું બદલાઈ ગયું છે. આજે જે ધિક્કાર ભાવથી માતાજીની પધરામણી કરાવવા આવતા લોકોને જોઉં છું, એની બમણી શ્રદ્ધાએ (વાસ્તવિક રીતે અંધશ્રદ્ધાએ) હું પણ ક્યારેક અહીં જ આ કિનારે એજ પ્રતિમા પધરાવવા આવતો. (એક સત્ય એ પણ છે કે એક સાચો આસ્તિક જ સાચો નાસ્તિક બની શકે છે.) આજે પણ જાઉં છું, પણ શ્રદ્ધાથી ઓછો અને વાસ્તવિકતા જાણવાની તૃષામાં વધુ. કિનારીએ કિનારીએ હજુ પણ વીતેલા વર્ષની ખંડિત અને પંચતત્વોમાં લિન થવા ઝુરતી પ્રતિમાઓ જોઈને, અંધશ્રદ્ધામાં ધર્માંધ બનીને ઈશ્વરનું અપમાન કરતા લોકોને બસ જોયા કરું છું. ગુસ્સો તો મને પણ આવે છે, ક્યારેક તો બિચારા ઈશ્વરની પણ દયા આવે છે. જાણું છું કરુણાના અગાધ સાગર સમાં ઈશ્વરને મારી દયાની કોઈ જ જરૂર નથી. છતાંય સહજ પણે એમની સ્થિતિ કંપાવી મૂકે છે. ક્યારેક તો આ લોકોનો વિરોધ કરવાનું મન પણ થાય છે, પણ છતાંય કરુણા મનમાં દબાવીને શાંત રહું છું. કારણ કે આ આજનો યુગ જ એવો છે કે જેટલા ઊંચા અવાજે તમે અહીં ખોટું બોલી શકો, એટલા ઊંચા અવાજે સત્ય નથી કહી શકતા. કારણ કે ધર્મમાં શ્રદ્ધા કરતા ધર્માંધતા સતત વધી રહી છે. જો તમે કાંઈ બોલો તો તમને નાસ્તિક અને ધર્મ વિરોધી કહીને હાંકી કાઢવામાં આવે. ક્યારેક આ જ લોકો એટલી હદે વટી પણ જાય કે તમારી જાનના દુશ્મન બની જાય. પણ, છતાંય શું આ સત્ય નથી કે આજ લોકો કેટલી લાચાર સ્થિતિમાં બિચારા ઈશ્વરને ભક્તિ અને શ્રદ્ધાના નામે વર્ષો વર્ષ તડપવા મજબૂર કરે છે. તેમ છતાંય હું બસ નિઃશબ્દ આ સ્થિતિને જોયા કરું છું. ક્યારેક મનોમન ઈશ્વરને યાદ પણ કરી લઉં છું. હું મૂર્તિપૂજામાં જરા અમથો પણ નથી માનતો. પણ હા, હું પરમાત્માના અસ્તિત્વને આબાદ સ્વીકારું છું. એ છે... હતો અને રહેવાનો જ છે... પણ સામું આ સત્ય પણ છે કે એ જેવો છે એવો કલ્પી જ શકાતો નથી, અને જેવો કલ્પી શકો છો એવો તો એ હોતો જ નથી.

'તું આજ પણ બહુ દુઃખી લાગે છે. પાછળના ચાર વર્ષથી જોઉં છું. તને હવે તો આ ફરિયાદ ન હોવી જોઈએ.' એણે ઓચિંતા જ તોફાને ચડેલી લાગણીઓનો જવાબ આપ્યો.

'ન હોવી જોઈએ એટલે...? કાના તું ચાર વર્ષ પહેલાના મારા આંધળા અનુકરણની વાત તો નથી કરતો ને...?'

'તું પણ આ વ્રત કરતો હતો. આ જ રીતે તું પણ મૂર્તિપૂજા પણ કરતો હતો અને આ જ રીતે વિસર્જન માટે પણ તું આવતો હતો.' એણે બસ આટલું કહીને સ્મિત જ વહાવ્યું

'જો કાના, મને આજે પણ વ્રત સામે કોઈ જ વાંધો નથી. મને વિસર્જન સામે પણ કોઈ વાંધો નથી. કે ભલે હું મૂર્તિપૂજામાં નથી માનતો, પણ અન્ય લોકોની મૂર્તિ પૂજામાં મને કોઈ જ વાંધો નથી.' મેં કહ્યું.

'તો વાંધો ક્યાં છે...?'

'મને વાંધો દ્યનિય સ્થિતિમાં વર્ષો વર્ષ પોતાની પ્રતિમાની પંચતત્વ વિલિનતા માટે ઝુરતા રહેવાની ઈશ્વર પ્રારૂપની સ્થિતિ સામે છે.' સહેજ વિચાર કરતા મેં કહ્યું.

'બહુ અઘરા શબ્દો છે. આટલા મુશ્કેલ સંવાદ તો સ્વયં મહાકાલ પણ નથી કરતા.'

'પણ, આને સરળ રીતે એમ કહેવાય કે ગંદા પાણીના વર્ષો સુધી પડી રહેતી આ મૂર્તિઓની દ્યનિય સ્થિતિ સામે વાંધો છે.'

'ઓહ એમ...'

'હા...'

'એટલે...?' એણે મને પૂછ્યું.

શુ એ નહિ જાણતો હોય, કે હું ક્યા દ્રષ્ટિબિંદુ તરફ જોઈ રહ્યો છું. પણ, કદાચ એ મારા શબ્દોમાં આ બધું જ સાંભળવા માંગતો હોય. આમ પણ, કાનો ક્યારેય ક્યાં કાંઈ બોલે જ છે, એ બસ સમજે છે, સાંભળે છે અને નિઃશબ્દ રહીને પણ ગણું બધું કહી જાય છે.

'શુ તું નથી જાણતો...?'

'તે જ તો વિચાર્યું કે હું તારા વિચારોને આધીન છું. તો પછી કેમ તું મારા મતે વિચારવા મને મજબૂર કરે છે.' એણે એજ સ્મિત સાથે જવાબ વાળ્યો.

એનાથી કાંઈ પણ છુપાવવું અશક્ય જ છે. આજે પણ અને આગળ પણ...

'શુ આ લોકો વાસ્તવિક ધર્મ અને એવી શ્રદ્ધા ન અપનાવી શકે, જે વાસ્તવિક દ્રષ્ટિએ શાસ્ત્રોમાં છે. એટલે કે શ્રદ્ધા સાથે ધર્મ ફેલાવો જોઈએ, અંધશ્રદ્ધા સાથે જરાય નહિ.'

'તો શું વ્રત શાસ્ત્રોમાં નથી...?'

'તું મારો જવાબ જાણો છે.'

'છતાંય તારા વિચાર અને એને રજૂ કરવા માટે વપરાતા શબ્દોનું મહત્વ છે.'
એણે કહ્યું.

'જો કાના, શાસ્ત્રોમાં વ્રત કથાઓ અને ઉપવાસ વગેરેનું મહત્વ છે. પણ તું જાણો છે કે વાસ્તવિકતા એના કરતાં અલગ જ છે, જે હાલના યુગમાં ધર્મ તરીકે પ્રચલિત છે.'

'એટલે...?'

'વ્રત પાછળ સતત ખાવાની આદત અને શરીરને ભૂખ્યા રહેવાથી થતા ફાયદાઓ ધ્યાનમાં રાખીને આ બધા નીતિ નિયમો કદાચ પૌરાણિક કાળમાં ઘડાયા હશે. કોઈ જ નિયમ કે માર્ગ ફરજિયાત ન હતો, દરેક માર્ગ પસંદગી અને જ્ઞાનના આધારે વ્યક્તિ નિર્ધારિત કરી શકતો હતો.'

@snehnusarnamu

'એકદમ સાચું. બધા જ નીતિ નિયમો વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિએ ઘડાયેલા છે. ભારતનું પ્રાચીન સમયમાં શોધાયેલું જ્ઞાન આજના સાયન્સની સમાંતર જ હતું. એટલે દરેક નીતિ નિયમો અમુક વિજ્ઞાનના નિયમને ફોલો કરતા હતા.' એણે આટલું કહીને ફરીથી સ્મિત વેર્યું.

'તો આજનો ધર્મ અને એની શ્રદ્ધા ગણાતી અંધશ્રદ્ધા શા માટે પ્રકૃતિ અને ઈશ્વરના અસ્તિત્વને સતત વિનાશ તરફ ધકેલી રહી છે. શા માટે ધર્મના નામે એને બાંધવામાં આવે છે, ડરાવવામાં આવે છે, ધાક ધમકી અને એવા એવા ધારા ધોરણો બેસાડવા બળપૂર્વક પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે, જેનું વાસ્તવમાં કોઈ અસ્તિત્વ જ નથી.' મેં કહ્યું. હું જાણતો જ હતો કે એ બધું જ જાણો છે, છતાં મારે કહેવું પડ્યું.

'તું બહુ નજીક છે.'

'પણ, છતાંય લોકો પાણી, નદીઓ અને સમુદ્રને pop તથા રસાયણ પ્રતિમાઓ દ્વારા પ્રદુષિત કરવામાં વળગેલી છે. જે મૂર્તિઓ ઓગળી શકવા સક્ષમ જ નથી, એવી મૂર્તિઓ શા માટે બનાવવામાં આવે છે...? શા માટે પ્રકૃતિ સાથે વારંવાર ચેડાં કરવાનો પ્રયાસ આ માણસ જીવ કર્યા કરે છે...? શુ ઈશ્વરને પૂજવા કે

માનવા, માણવા માટે મૂર્તિ જરૂરી છે...?' હું સડસડાટ મનમાં આવતું બધું જ એને કહી રહ્યો હતો. આમ પણ કાનો મારા મનના ભારને એની સામે વહી જાય એવા ઉદ્દેશ્ય સાથે જ તો આવે છે. બાકી એ ક્યાં નથી જાણતો જે કાંઈ પણ ઘટે છે.

'તો શું મૂર્તિ પૂજાનો વિરોધ થવો જોઈએ...?'

'મેં એવું નથી કહ્યું.'

'તું એવું કહેવાનો પણ નથી.'

'તો કાના તું કેમ આવા સવાલ કરે છે...?'

'એ જાણવા જે કહેવા માટે તું આ ચર્ચામાં ઉતર્યો છે. હું જાણું છું, પણ શક્યતા છે કે આપણા વિચારો અલગ હોઈ શકે...?' એણે એજ હાવભાવ જાળવીને કહ્યું.

'જો કાના હું નથી કહેતો કે મૂર્તિ પૂજા જ બંધ થવી જોઈએ. કારણ કે માણસનું મન એવી વસ્તુ છે જેને શાંત કરવા માટે એક માધ્યમ તો જોઈએ જ, પછી એ પ્રાર્થના દ્વારા હોય, અર્ચના હોય, આરતી હોય, ભજન-કીર્તન હોય કે પછી મેડિટેશન હોય. હું જાણું છું આ બધું જરૂરી પણ નથી જ. છતાંય માણસ જાત અનાદિકાળથી આવા રસ્તાઓ પર ચાલીને જ ઈશ્વરને પામી શકાય એવું માની બેઠો છે. પાછું માધ્યમનું આપણને એટલું ઘેલું છે કે આ બધા રસ્તાઓ અપનાવવા પણ આપણે એક આધાર જોઈએ, જે એક મૂર્તિ હોય, કોઈ સિમ્બોલ હોય, કોઈ પ્રતીક કોઈ કે પછી કોઈ વ્યક્તિ હોય, જેને આપણે ઈશ્વરીય દૂત માની લીધો હોય. જો કે વાસ્તવમાં ઈશ્વરનો કોઈ દૂત નથી હોતો, ઈશ્વર સર્વવ્યાપી છે. જેટલો એનામાં હોવાનો એટલો જ તમારામાં પણ હોવાનો. આ જ સનાતન સત્ય છે, ભલે એને સ્વીકારનારની સંખ્યા ઓછી છે.' મેં કહ્યું.

'આ તો સમજ થઈ, મૂર્તિ પૂજાનો મુદ્દો હજુ બાકી છે.'

'હું એ જ વાત પર આવવાનો હતો કાના.'

'હુ પણ...'

'મારો એક પ્રશ્ન છે.'

'બોલ...'

'સર્જનનો આધાર શું છે...?'

'પંચતત્વ... એક રીતે પ્રકૃતિ.'

'તો શું દરેક વસ્તુનો અંત પંચ તત્વમાં વિલુપ્તિ થાય એ જ હોવો જોઈએ ને...? જેમ માણસને અગ્નિદાહ અથવા દફન કરવામાં આવે છે. બંને પ્રકારે આપણે પંચતત્વોમાં શરીરને ઈચ્છાપૂર્વક મેળવી દઈએ છીએ. કારણ કે મુક્તિ માટે આ એકમાત્ર માર્ગ છે, જ્યાંથી અંત નિશ્ચિત અને આરંભની શક્યતાઓ જન્મ લે છે.

લોકો કહે છે જે અગ્નિદાહ અથવા દફન વિધિ ન કરવામાં આવે તો આત્મા ભટકે છે.' મેં કહ્યું.

'શાસ્ત્રોમાં એવું જ છે. જો કે માન્યતાઓને કોઈ બંધનો નથી નડતા. આમ પણ મોક્ષની કોઈ નિર્ધારિત વ્યાખ્યા નથી. છતાં એનાથી કોઈ ફરક નથી પડી જવાનો. અહીં શ્રદ્ધા અને અંધશ્રદ્ધા બહુ અળગી રહે છે.' એણે વાતને ફરી મુદ્દા સુધી લાવી.

'તો પછી આ પ્રતિમાઓ શા માટે અપમાનિત થવા માટે છોડી દેવાય છે. જેનું સર્જન થાય એનો અંત થાય એ જોવાની ફરજ સર્જકની છે. પ્રતિમાનું નિર્માણ પણ એના વિસર્જનને ધ્યાનમાં રાખીને થવું જોઈએ. કારણ કે એવા તત્વો જેનો વિસર્જન પછી પણ લોપ નથી થતો, એનું નિર્માણ ઈશ્વરના પ્રારૂપ સમાન પ્રતિમમાં કરવો જરાય યોગ્ય નથી.'

'ક્યાં તત્વને ઈશ્વરના પ્રારૂપ નિર્માણ માટે તું યોગ્ય માને છે...?'

'માટી...'

'કેમ...?'

'કારણ કે એક માત્ર માટી જ તો છે જે ઓછા સમયમાં ઓગળી જાય છે, અને પંચતત્વોમાં લિન થઈ જાય છે. માટી દ્વારા નિર્મિત પ્રતિમા ન તો વર્ષો વર્ષ ગંદા પાણીમાં કે કિનારાઓ પર ખંડિત અને અપમાનિત થવા પડી રહે છે. કે ન તો આ પ્રકારની મૂર્તિઓ પ્રકૃતિને કોઈ પણ પ્રકારે નુકશાન કરે છે.' મેં છેલ્લો મુદ્દો પણ કહી નાખ્યો. કદાચ આ એકમાત્ર મુદ્દો હતો, જે મનમાં સતત ઘુમળાઈ રહ્યો હતો.

'આ વાત સાંભળવા માટે જ કદાચ આજની ચર્ચા ઘટી હશે.'

'પણ પ્રશ્નો તો એમનેમ જ ઉભા છે.'

'પ્રશ્નો...?'

'હા, જે વધતી જતી સમસ્યા વિશે હું ચિંતામગ્ન હતો. એ ચિંતા અને અંધશ્રદ્ધાનો આતંક તો સતત ધર્મના સકારાત્મક પાસાઓ અને પ્રકૃતિના આધારભૂત તત્વોને નુકશાન પહોંચાડે છે. એનું શું...?' મેં ચિંતામગ્ન સ્વરે કહ્યું.

'એ ચિંતા કરવી આપણો વિષય નથી.'

'એટલે...'

'કદાચ તું કે હું રસ્તો બતાવી શકીએ... પણ એના ઉપર ચાલવાનું તો જેતે વ્યક્તિએ પોતે જ છે. આપણે કોઈને ત્યારે જ બદલી શકીએ જ્યારે એ વ્યક્તિ બદલાવ માટે તૈયાર હોય...' એના ચહેરા પર એવા ભાવ મેં બહુ ઓછા જોયા છે. એનું સ્મિત હવે સતત રહસ્યમયી બનતું જઈ રહ્યું હતું. મને કાંઈ જ સમજાયું નહીં,

એટલે હું બસ નિઃશબ્દ એને જોઈ રહ્યો.

'જો મારી વાત સમજ. ગીતા બધાય માટે છે, પણ કૃષ્ણને એ જ પામે છે જે પોતાની ઈચ્છાએ ગીતાના આદર્શોને પચાવે છે. હું તો ગીતા દ્વારા માર્ગ ચીંધી શકું, મહાભારતના યુદ્ધમાં પણ મારું કાર્ય આ જ હતું. પક્કી, બાંધીને કે બળજબરી પૂર્વક કોઈને ચાલવા મજબૂર કરવા એ મારું કાર્ય નથી. અને તારું પણ નહીં...' આટલું કહ્યા પછી સામે શૂન્યાવકાશ હતો. કાનો હતો કે ભ્રમ એટલું સમજવું પણ મુશ્કેલ બની ચૂક્યું હતું. ક્યારેક વિચારોનું હેંગઓવર પણ આશ્ચર્ય અને ઈશ્વરનું પ્રત્યક્ષીકરણ કરાવી શકે છે.

મારે ઘણું બધું કહેવું હતું, પણ કોને કહેવું...? ત્યાં કાનો હતો ન હતો થઈ ચુક્યો હતો. સહેજ વખત એના શબ્દોને સમજવાની કોશિશ કરી, પણ મને ખાસ કંઈ ન સમજાયું.

પણ, હા વારંવાર ચિંતન પછી હું જેટલું સમજ્યો એ કંઈક આ પ્રકારે હતું. કે આસપાસ જે કંઈ ઘટે છે એને સુધારવાનો પ્રયાસ કરવો આપણી ફરજ છે, એ વાત સાચી પણ આપણે પોતાની જાતને સુધારી શકીએ છીએ અન્ય લોકોને નહીં. કારણ કે આપણા હાથમાં એ છે કે આપણે શું કરવું...? કોઈના જીવનને આપણે કંટ્રોલ કરવાનો અધિકાર નથી ધરાવતા. હા, માર્ગદર્શક તરીકે આપણે એને સમજાવી શકીએ. જેથી જો માર્ગ ભૂલેલો વ્યક્તિ ઈચ્છે તો ફરી માર્ગ પર આવી શકે છે. પણ, મજબૂરી વશ આપણી વાત માનવા એને મજબૂર ન કરી શકીએ. બદલાવની શરૂઆત આપણે કરવી જોઈએ... પણ એનાથી જગત સુધરશે જ એવી ચાહના રાખવી એ નરી મૂર્ખામી જ ઘણી શકાય. કારણ કે કર્મ કરવું એ આપણા હાથમાં છે, ફળની ઈચ્છા રાખવી એ આપણા હાથમાં નથી.

અંતે થોડોક સમય રોકાઈને હું તળાવની કિનારીએથી ફરી ઘર તરફ પાછો વાળ્યો. આ વખતે આ છેડે જ બધી મૂર્તિઓનું વિસર્જન થયેલું, પણ સામેના સુકાયેલા કેનારે ઘણા ચહેરા મારી તરફ નજર નાખીને કાંઈક કહેવા મથતા હતા કદાચ. આ આજ પ્રતિમાઓ હશે જેને આજથી બરાબર એક વર્ષ અને દશ કે બાર દિવસ પહેલા ખરીદવામાં આવી હશે. દશ દિવસ એને ધૂપ, દિવા અને આરતી દ્વારા માન સન્માન આપવામાં આવ્યું હશે. પણ, હવે કદાચ એ આસ્થા શ્રદ્ધા બીજા બુથમાં કેદ હતી, એ પણ હવે વિસર્જિત થઈ ચૂકી હશે. નવા વર્ષે અસ્થાના કેન્દ્ર માટે માણસ ફરી એકાદ પ્રતિમા બીજી શોધશે... આમ જ આસ્થા અને શ્રદ્ધાનું કેન્દ્ર બદલાતું રહેશે... ત્યાં સુધી... જ્યાં સુધી કેન્દ્ર બિંદુને આપણે સમજી નહિ શકીએ...

@snehnusarnamu

રાધા અને પ્રેમ

(કૃષ્ણ સાથે અગાસીએ...)

વાતાવરણમાં સતત પરિવર્તન, વરસાદની આછેરી ટપકતી છમકલી અને બસ ક્યાંકથી રોકાઈ પછડાઈને પસાર થઈ જતો પવનનો સપાટો... મનમાં કેટલાય પ્રશ્નો ભુલાઈ જતા હતા. આકાશમાંથી વરસતી આનંદ વરસાદમાં મનના ઊંડાણમાં વિચિત્ર પ્રકારની હર્ષોલ્લાસની લાગણીઓ ઝૂમી ઉઠતી હતી. મારા મનના ઊંડાણમાં આજે પણ એવા કેટલાય પ્રશ્નો સતત ગોળ ગોળ ફરતા હતા. પણ કોણ મારા પ્રશ્નોના જવાબ આપે...? કાનો...?

'પણ હું દરેક વખતે મારા પ્રશ્નોના જવાબો આપવા માટે મજબૂર ન કરી શકું.' મારા મનના ઊંડાણમાં હજુ આવેલા વિચારને જ મારા દિલમાં ઉદભવતા અહેસાસે દબાવી દીધો. હું ફરીથી શાંત થઈને ખાટલામાં પડ્યો. વરસતો આછેરો વરસાદ એની યાદોને મારામાં જીવંત કરી રહ્યો હતો.

'કાશ આજે પણ એ હોત...' મેં મારા અંતરાત્માને જ સવાલ કર્યો. અથવા કદાચ મારા અહેસાસોમાં જ હું આ પ્રશ્નોને વાગોળી રહ્યો હતો.

'એ તો આજે પણ છે.' મારી કાનની બહુ નજીક છતાં અસંખ્ય કિલોમીટર દૂરથી પણ મક્કમ અવાજ સંભળાયો હોય એવું મને લાગ્યું. પણ, તોય જે મદદ હું માંગવા જ નોહતો માંગતો, એ મદદ મારી પાસે સામે પગલે આવી જ ચૂકી હતી. 'શુ કાનો મને કદી એકલો મુક્તો જ નહીં હોય...?'

'તું હંમેશા એકલો છે, અને હંમેશા હું તારી સાથે પણ છું.' હું અંદરો અંદર ગડમથલ કરું એ પહેલાં જ આછા ચહેરા સાથે દેખાતા એણે મને કહ્યું.

'મને બંને વાક્યો વિરોધાભાસી લાગ્યા.'

'હા, સામાન્ય રીતે જીવનનું સત્ય જ વિરોધાભાસી છે. જન્મ છે તો મરણ છે, શરૂઆત છે તો અંત છે, સત્ય છે તો અસત્ય છે અને ભક્ત છે તો જ ભગવાન પણ છે.'

'છેલ્લા વાક્ય પર તે જે ભાર મૂક્યું એ મને સમજાયું.'

'અને એટલે જ તું મારી સાથે છે.'

'પણ કાના, વિરોધાભાસ સત્ય કેવી રીતે હોઈ શકે...?'

'વિચારો દ્વારા...'

'વિચારો કરવાથી કાંઈ સત્ય વિરોધાભાસ તો ન બની જાય.'

'સંસાર આખોય વિરોધાભાસનું અટ્ટહાસ્ય છે. આ હાસ્ય જોઈને દુઃખી થવું કે ખુશ એ આપણા હાથમાં છે. કારણ કે વાસ્તવમાં જેને ખુશીનો પર્યાય માને છે, વાસ્તવમાં તો આ સંસાર જ નશ્વર છે. સાયન્સ આ સ્વીકારી ચૂક્યું છે.'

'એટલે...?'

'સ્ટીફન હકોઈન્સની થિયરી ઓફ એવરીથિંગ અને આલ્બર્ટ આઈન્સ્ટાઈનની બીગબેંગ થિયરી એ સ્પષ્ટ કરે છે કે જેમ પૃથ્વીનું સર્જન થયું એમ જ અંત પણ નક્કી છે. એટલે કે જે માણસો માટે સત્ય છે, એ જ સમયચક્ર અને કાળ માટે સૌથી મોટું અસત્ય છે.'

'પણ વિચાર, વિરોધાભાસ અને સૃષ્ટિ...?'

'જો વિચાર જ સર્જનની પ્રણેતા ગણાય છે. શું તું નથી જાણતો કે સંસારમાં આજે કાંઈ પણ છે, એ બધું જ એક નાનકડા વિચારને આભારી છે...? પ્લેન છે તો ઉડવાના વિચારને આભારી છે, સ્પેશ સટલ છે તો એ બ્રહ્માંડ ફ્રેક્સવાના વિચારને આભારી છે. એટલે સુધી કે મારું અને તારું આ ચર્ચા પર મંતવ્યો આપવું, એ પણ તારા વિચારોને આભારી છે. મન સર્જનની એવી મશીન છે જે અશક્યતાઓ ને શક્યતાઓમાં ફેરવી શકે છે.' એણે વધુ સૌમ્ય ચહેરે વાતને પૂર્ણ કરી.

'પણ આ બધામાં મારા મનના ઊંડાણમાં ચાલી રહેલા ઝંઝાવાતોનું શું...?'

'તારા વિચારો તારા પોતાના છે, પણ એમાં સર્જતા ઝંઝાવાત એની યાદોના છે. જે છે તો ખરી પણ તારી નથી.'

'એનું શું થઈ શકે...?'

'એજ થાય જેવું રાધાનું થયું. તને ખબર હોય તો રાધા પણ મારી હતી છતાંય નોહતી.'

'પણ કાના, આજના યુગમાં એ શક્ય છે...?'

'તારા જેવું જ મેં કે એણે વિચાર્યું હોત, તો શું એ વખતમાં પણ આ શક્ય બની શક્યું હોત...?'

'એટલે...?'

'એટલે શું...?'

'તું કહેવા શું માંગે છે.'

'એ જ જે તું સમજવા નથી માંગતો. જો મારી વાતને ધ્યાનથી સાંભળ...'.

રાધા અને મારી વચ્ચે કોઈ સંબંધ ન હતો, છતાંય અમારી વચ્ચે જે કાંઈ હતું તે પ્રેમની ચરમસીમા જેવું જ કાંઈક હતું. એટલે કે ન હોવા છતાં જેને ચાહી શકવાની તૈયારી હોય, કદાચ ત્યાં જ પ્રેમની એ કડી છુપાયેલી હોય છે, જે કડી બહુ ઓછા જણા શોધવાનો પ્રયાસ કરે છે. પણ મને લાગે છે તું એ જ કડીની શોધમાં નીકળ્યો છે.'

'મને એવું નથી લાગતું.'

'તો...'

'મને એ બહુ યાદ આવે છે. અફસોસ... કે એ હવે પરાઈ થઈ ચૂકી છે. પણ કાના કોઈ વ્યક્તિ એ સંપત્તિ નથી કે એના પર કોઈના નામના અધિકારો સ્થાપિત થઈ શકે. અને આમ પણ સંપત્તિ પર સ્થપાયેલા અધિકાર પણ માણસોનો સૌથી મોટો ભ્રમ છે. કારણ કે જેને આપણે હક કહીએ છીએ, એ વાસ્તવમાં ભ્રમ હોય છે. કારણ કે આ સંસારમાં ન તો કોઈ કાંઈ પણ સાથે લઈને આવે છે, કે ન સાથે લઈને જાય છે. શરીર પણ પૃથ્વી પર નવ મહિને સર્જાય છે, અને પૃથ્વી પર જ ત્રણેક કલાકમાં બળીને ખાખ થઈ જાય છે. (દફનાવવામાં પણ મૂળ તો પંચતત્વોમાં વિલીન જ થઈ જાય છે ને...?)

'પરાઈ...?'

'યસ સી ઈઝ ગોટ મેરિડ.'

'તો શુ લગ્ન એ સંબંધોને બદલી નાખે છે.'

'ના, પણ સમજ અને સ્વીકારના પર્યાય બદલાઈ જાય છે. જો કે આ પણ માનસિક વલણ છે. વાસ્તવમાં તો એવું કંઈ પણ બદલાતું નથી કારણ કે સંબંધ એ બાહરી ઘટના છે, અને પ્રેમ એ આંતરિક ઘટના. જ્યારે સંબંધો બાહરી દેહ સાથે જોડાયેલા છે અને પ્રેમ એ આંતરિક લાગણીઓ સાથે. પ્રેમ અમર રહે છે, પણ દેહ... દેહ તો નશ્વર છે.'

'તું ઘણું જાણતો થયો છે.'

'પણ, આ જ્ઞાન જ અઘરું પડી રહ્યું છે.'

'તું આજે આવું કેમ કહે છે.'

'કાના, તને નથી લાગતું કે હું અણસમજુ જ વધુ સારો હતો...? 'બેશક તું બાહરી દુનિયા સામે ખુશ હતો એ વખતે, પણ તારું અંતરમન ક્યોવાયેલું રહેતું હતું. જ્યારે અત્યારે એનું વિરોધી બધું જ ઘટી રહ્યું છે. અન્યમાં આ ઘટવું જ ચમત્કાર છે...'

'પણ પ્રેમ...'

'પ્રેમ એ ક્યારેય પર્યાયોમાં કે વ્યાખ્યાઓમાં બંધાતો નથી. સબંધ પ્રેમને બાંધી નથી શકતા. હા, સ્વીકાર કદાચ એમાં મુશ્કેલી બને. પણ, આફ્ટર ઓલ આ બે દિલના અંદર ઉદભવતા પ્રેમની વાત છે. તું જે સ્વીકારી શકે શક્ય છે, સામેની વ્યક્તિ એટલું ન સ્વીકારી શકે. પણ એનો અર્થ પ્રેમમાં ઘટાડો કે ડગમગી જતો પ્રેમ તો ન જ કહી શકાય.'

'તને નથી લાગતું કાના, હું એના વગર અધુરો અધુરો છું.'

'નજરો સમક્ષ દેખાય છે, એટલે એને નકારીશ એવી તારી આશાઓ ખોટી છે.'

'તો હું શું કરું...?'

'એ જ જે તારું દિલ તને કહી રહ્યું છે. એ જ જે તારામાં પૂર્ણતા લાવી શકે...? કદાચ આ મોહ પણ કહી શકાય, પણ પ્રેમના માર્ગમાં જો બંને તરફી સ્વીકાર શક્ય બને, તો આ મોહ ન પણ કહી શકાય.'

'એટલે...?'

'તારે એની સાથે વાત કરવી જોઈએ. આઈ મીન એમની સાથે...'

'આઈ હોપ હું કરી શકું.'

'અહીં અધૂરપ દેખાય છે. તારે એ કહેવું જ જોઈએ જે કદાચ વગર તારું મન અશાંત રહે છે.'

'પણ, એ કહી દેવાથી પણ મળશે એ શક્ય ખરું...?'

'મળવાની આશા તો મોહ છે. તારે તારું કર્મ કારવાનુ છે.'

'જ્યારે મળે નહીં તો કર્મ કરવાનો ફાયદો શું...?'

'પરિણામ તારા હાથમાં નથી. પણ પ્રયત્ન તારા હાથમાં છે.'

'એટલે...?'

'જો એક વાત સમજ. તું એને કાંઈ જ નહીં કહે તો તું અંદરો અંદર જુર્યા કરીશ. અને કહીશ તો... એ જ બે તર્કો સાહેવા પડશે તે જે કર્યા કે વિચાર્યા નથી. જેમ કે શક્ય છે એ હા પાડી દે...? તો તારું કામ સરળ થઈ જશે. શક્ય છે કે ના પાડી દેશે...? પણ હા, એનાથી તારું મન એક વાર પૂછી લીધાનું શુકુન તો અનુભવી શકશે. અને તારા મનમાં એ વિચાર પણ વંટોળ બનીને વારંવાર નહિ ફરે કે કદાચ મેં પૂછ્યું હોત ને એણે હા પાડી હોત તો...?'

'...અને એ માની પણ જાય તોએ યોગ્ય કેટલું...?'

'યોગ્ય અને અયોગ્ય નક્કી કરનારા તમે કોણ...?'

'એટલે યોગ્ય અને અયોગ્યની સમજ ન હોવી જોઈએ...?'

'મને નથી લાગતું કે ફરી એક વાર યોગ્ય કે અયોગ્ય વિશે તને કહેવું પડે...? આપણે અહીં કોઈને નુકશાન નહીં પહોંચાડી રહ્યા એટલે આમાં અયોગ્યનો પ્રશ્ન નથી આવતો. છતાં અત્યારની માનસિકતાને આધારે કદાચ આમાં ભેદ હોય...'

'તો...?'

'જો તમે કોઈનું અહિંત નથી કરતા, તો કર્મની દ્રષ્ટિએ એ યોગ્ય જ છે.'

'પણ એની સામાજિક સ્થિતિ...?'

'એટલે જ તો કહ્યું મેં, કે યોગ્ય અયોગ્યની પસંદગી એને કેમ નથી કરવા દેતો. વાસ્તવમાં સમાજિકતા અને માનસિકતા ક્યારેય સનાતન કે સત્ય ન હોઈ શકે...?'

'એ કઈ રીતે...?'

'જો અહીં આપણે પ્રેમની વાત કરી રહ્યા છીએ. એટલે તારે તારા દિલની વાત એને કહેવી, એ જરાય અયોગ્ય નથી. હા, જો તું તારા પ્રેમને થોપવા માટે અવળે રસ્તે ચડવાના આશય સાથે કઈ પણ કરવાનું વિચારતો હોય, તો એ અયોગ્ય છે. પણ, જો તું એને પૂછીને આગળનો નિર્ણય એની પસંદગી પર છોડી દેવા તૈયાર છે, તો આ યોગ્ય જ ગણાશે.'

'પણ એની રીતે એ ઈચ્છતી હોય તો પણ, હા કઈ રીતે પાડી શકે...?'

'એ સમજ અને ક્ષમતા, વિચારધારા, માનસિકતા અને જ્ઞાન પર આધારિત છે. એ કેટલી મુક્ત રહીને પ્રેમને સમજી શકે છે. અને આમ પણ બંધનમાં પ્રેમનું અસ્તિત્વ અર્થહીન જ રહી જાય છે. જો એ તારા પ્રેમને પણ સમજવા તૈયાર ન હોય, તો એ એની પસંદગી પર આધારિત છે.'

'એટલે મારે કહેવું જોઈએ...?'

'કહેવું પણ જોઈએ, અને એના નિર્ણયને સ્વીકારવો પણ જોઈએ. જો એ સ્વેચ્છાએ જ તને અસ્વીકારે તો એ એના ચયનની વાત છે. પણ જો એ અમુક પૂર્વધારણા, સમાજિકતા અથવા માનસિકતા જેવા બંધનોમાં બંધાઈને નિર્ણય લેશે તો એક ને એક દિવસ એને જરૂર પોતાના નિર્ણય પર અફસોસ થશે જ...'

'હું નથી ઈચ્છતો કે એ દુઃખી થાય.'

'જાણી જોઈને એવો ધ્યેય ન રાખવો જોઈએ. પણ જો અજાણતા જ તમારા અકર્મમાં પણ કોઈકને દુઃખ પહોંચે તો એ તમારા હાથમાં નથી હોતું. એટલે જે આપણા હાથમાં જ ન હોય, એની ચિંતા કરવી વ્યર્થ જ છે...'

'તો મારે શું કરવું જોઈએ...?'

'એ તારે નક્કી કરવાનું છે...'

'પણ...' હું બોલીને સહેજ અટક્યો. કારણ કે ત્યાં કોઈ જ ન હતું. મો પર પડતા પાણીના છાંટા મોટા થતા જઈ રહ્યા હતા. રાતનો અંધકાર ઘટ્ટ વાદળો સાથે મિશ્રિત થઈને વધારે ઘટ્ટ અંધકારમાં ફેરવાઈ રહ્યા હતા. મેં દ્રષ્ટિ સહેજ દૂર પણ ફેરવી, હું જાણતો હતો કે એ હવે ક્યાંય નહીં દેખાય. એવું જ થયું.

ઘણા વિચારો મેં એમનેમ વર્ષાની બુંદો ચહેરા પર પડવા દીધી. અંતે હું ખાટલા સાથે નીચે ઉતરી ગયો. મોબાઈલમાં નેટ શરૂ કર્યું અને એને મેસેજ કર્યો. એ બધું જ કહી દીધું જે મારે કહેવાનો હતો... પણ... એનો અસ્વીકાર એના વર્તનમાં સતત દેખાતો રહ્યો. અને ત્યાર બાદ એણે જે મૌન અનુભવ્યું હશે એ મારો સ્વીકાર હતો... પ્રેમનો પણ, મૌનનો પણ, અને અસ્વીકારનો પણ... એનો પણ અને એના વિના અનુભવાતા અહેસાસોનો પણ...

@snehnusarnamu

ગીતા કેમ શ્રેષ્ઠ

(કૃષ્ણ સાથે ચર્ચા...)

આ ફેસબુકમાં જ્યારે ફિલ્મોના પોસ્ટરો શેરાઈ (શેર કરાઈ) રહ્યા હતા ત્યારે, મને પણ અચાનક જ પુસ્તકો રજુ કરવાનું સુજ્યું. (આ આઈડિયા મારો હતો એવું ઘણા માને છે, પણ જરૂરી નથી કોઈને આ આઈડિયા ન જ આવ્યો હોય. કોઈને પછી કોઈને પહેલા આવ્યો જ હશે.) વાસ્તવમાં તો આ આઈડિયામાં કદાચ ઘણું બધું નવું આવવાનું હતું, પણ આ બધું જ નવું આવે એ પહેલાં એ પ્રશ્ન આવીને ઉભો રહ્યો કે મારે આ ચેલેન્જની શરૂઆત ક્યાંથી કરવી...?

આ પુસ્તકની પસંદગી પહેલા મારે ઘણું મનોમંથન કરવું પડ્યું. સામાન્ય રીતે જ્ઞાન અને સમજ શક્તિના વિકાસ સંદર્ભે મારુ બાળપણ બહુ મજાનું રહ્યું હતું, મમ્મી પપ્પા બને બહુ શ્રદ્ધાળુ એટલે આસ્થા અને શ્રદ્ધા મને વારસામાં મળેલી. પાછો હું એકલો જ એવો છું નહિ, આખું ઘર એવું. એટલે બી.આર. ચોપરાની મહાભારત અને ધારાવાહિક સ્વરૂપે આવતી ત્યારથી જ અમારા ઘરમાં અધ્યાત્મ વ્યાપેલું હતું. પછી એ રામાનંદ સાગરની રામાયણ હોય, હરે ક્રિષ્ના હોય, ગંગા મૈયા હોય, ઓમ નમઃ સિવાય હોય, જય ગણેશ હોય, સંકટ મોચન હનુમાન હોય, શનિ દેવ હોય, વિષ્ણુ પુરાણ હોય, શિવ પુરાણ હોય, સાંઈબાબા હોય કે એવી અનેકો સિરિયલો હોય. આજે પણ મારા ઘરમાં એ જ વાતાવરણ જોવા મળે છે. એટલું ઘેલું છે આ પ્રકારની શ્રદ્ધાત્મક આધ્યાત્મિક સિરિયલનું કે એમના ધ્યાનમાં આવેલી એકેય સિરિયલ એવી નહીં હોય જે અમે લોકોએ સાથે મળીને નહિ જોઈ હોય. (મારા મોટા ભાઈના પીસીમાં આજે પણ નવી આવતી અને જૂની બધી જ સિરિયલો આખે આખી ડાઉનલોડ હોય. પાછું ત્રણ અલગ ડાયરેક્ટર રામાયણ બનાવે તો, એ ત્રણેય જણાની સિરિયલો પણ જોવાની. જો કે શરૂઆતમાં તો જ્યારે ઇન્ટરનેટથી અજાણ ત્યારે અમે રામાયણ, કૃષ્ણા અને મહાભારતની વીસીડી સીડીયોના મોંઘા ભાવના સેટ વસાવેલા. જે લગભગ ઘસાયા નહિ ત્યાં સુધી એને જોવાયા.) મારુ બાળપણ આખે આખું આધ્યાત્મિક સિરિયલોમાં જ વીતી ગયું છે. મેં નાનપણથી જ ઘણું બધું અધ્યાત્મ પચાવ્યું છે, એનો અર્થ જરાય એવો નથી કે હું આધ્યાત્મિક છું અથવા મને એ બધું જ મળી ગયું છે જેને મોક્ષ કહેવાય છે. નાનપણના હું પણ એવો જ અસ્તિક હતો જેવા અસ્તિકને આ દુનિયા સ્વીકારે છે. પણ એક સમજ

સુધીના સ્ટેજ પર આવ્યા પછી હું એ આસ્તિકતા તરફ વળી ગયો, જેને દુનિયા નાસ્તિકતામાં બળજબરી પૂર્વક ખપાવી દેવા ઉતાવળી થાય છે. આમ પણ હવે મારે કાઈ પામવું જ નથી, એટલે એની ઈચ્છા મેં ક્યારેય કરી પણ નથી. જેટલું છે, જે છે અને જે રહેવાનું છે, એ અંગે મારે વધારે વિચારીને મારા અંતર મનને દુઃખી કરવું પડે એ વિચાર મને હવે જરાય પસંદ નથી.

જો કે મેં ગીતાનો વાસ્તવિક મર્મ તો બહુ મોડા સમજાયો. આ મર્મ પચવાની હાઈજિન સિસ્ટમમાં અડધો ફાળો મારા મનોવિજ્ઞાન વિષયના શિક્ષણનો પણ છે. કારણ કે અધ્યાત્મને વિજ્ઞાન સાથે જોડવામાં આ શાસ્ત્રએ મને બહુ મદદ કરી. હવે આજથી ચાર વર્ષ પહેલાં જે ગીતા મેં વાંચી એ મને થોડે ઘણો અંશે વાસ્તવિક મર્મ સાથે કદાચ સમજાઈ હશે, એવું હું માનું છું. આજે પણ મને પાક્કી ખાતરી નથી કે હું સાચો જ છું. પણ છતાંય જ્યારે પણ મારે જીવનને સ્પર્શી જનારી બુકનું નામ કહેવાનું હોય ત્યારે, પ્રથમ નામ મારા મોઢે શ્રીમદ્ ભગવત ગીતાનું જ આવે છે. (મને એનો એકેય શ્લોક મોઢે યાદ નથી.)

એક વખત ગીતાની ચર્ચામાં મને કોઈકે એમ પૂછેલું કે ક્યા પ્રકાશનની ગીતા તમે વાંચી છે. અને મેં સહજ પણ જવાબ આપ્યો કે આશારામ પ્રેસની. જો કે મને એ સમયે એમ નોહતું સમજાયું કે પ્રકાશન દ્વારા ખાસ કાઈ બદલાઈ જાય એવી મતિ એમનામાં ક્યાંથી આવતી હશે. હા, આગળના સોળ સત્તર પેજ જે આશ્રમ વિશે અને બાપુ વિશે માહિતી હોય એ ગાળી દઈએ તો દરેક પ્રકાશનના ઓછાયામાંથી બચી શકાય છે. (આ ગીતા મારા પપ્પાએ મને ખરીદી દીધેલી, એ સમયે રથયાત્રા પહેલા બાપુનો જ સંગ ચાલતો એમાં આ મળતી. પપ્પા તો નથી રહ્યા પણ એમનું જ્ઞાન કદાચ આ સ્વરૂપે આપી ગયા હોય.)

છેવટે બધી મનોમંથનની પ્રક્રિયા પછી મેં ગીતાનું પુસ્તક પ્રથમ દિવસના પ્રથમ પુસ્તક તરીકે મૂક્યું. મેં રિવ્યુમાં ખાસ કંઈ જ નો લખ્યું. પણ નીચે પ્રમાણે રિમાર્ક જરૂર મૂક્યો. કે...

ગીતા એ સમયનો એવો પ્રવાહ છે, જે સનાતન છે. ગીતા કોઈ ધર્મ, સંપ્રદાય, બાબા, ભોપા કે ભગવાન ભક્ત સાથે સબંધ નથી ધરાવતી. ગીતા સબંધ ધરાવે છે સત્ય સાથે, પ્રેમ સાથે, ઈશ્વર સાથે અને આ બધાયનું મુળ પાછું ત્યાંજ આવી જાય.. એકાત્મ સત્ય... કારણ કે ગીતા એ સ્વીકાર વિશેનો વિચાર સ્પષ્ટ કરે છે. કદાચ સ્વીકાર એ જ સત્ય હોઈ શકે. કારણ કે જ્યારે સ્થિતિ બદલી શકવાની ક્ષમતા નામશેષ હોય, ત્યારે સ્થિતિનો સ્વીકાર એમાં માર્ગનું નિર્માણ કરે છે.

કૃષ્ણનું એક વાક્ય મને બહુ ગમે છે... 'હું સર્વસ્વ છું, છતાં હું ક્યાંય નથી...'

અને 'હું સૌનો છું છતાંય કોઈનો નથી...'

મારા મત મુજબ એટલું સમજાય એટલે બાકી કોઈ શાસ્ત્ર સમજવાની જરૂર તો રહેતી જ નથી.

'તને નથી લાગતું કે તારી સાહિત્યિક પુસ્તકો જ દર્શાવવા જોઈએ.' હું એકાંતમાં મારા જ માહ્યલા સાથે વધારે બબડાટ કરતો રહું એ પહેલાં મને આ અવાજે રોક્યો. જો કે આજે અવાજની દિશામાં કોઈ ન હતું.

'મને કાઈ સમજાયું નહીં એટલે મેં મૂક્યું.' મેં દિશા હીન જ જવાબ વાળ્યો.

'પણ છતાંય આ મને જરાક અવળું લાગ્યું...?'

'કેમ કાના...?'

'તને નથી લાગતું કે આ માટે તારે વધારે વિચારવું પડ્યું...?'

'હા... એ તો છે... પણ છતાંય...'

'ભલે... તે એને જે રીતે મૂક્યું હોય.'

'હા... મને માર્ગદર્શનની દ્રષ્ટિએ એ પ્રયોરિટીની દ્રષ્ટિએ પ્રથમ હરોળ કરતા જરાય ઓછું ન લાગ્યું.'

'કઈ દ્રષ્ટિએ એ તને પ્રથમ પુસ્તક તરીકે ગમ્યું...?' એ જ સહેજ ભાવે કાનો સહેજ દ્રષ્ટિમાં સમાઈ શકે એટલો સ્પષ્ટ થઈને બોલ્યો.

'બોધની દ્રષ્ટિએ તો નહીં કહું, કારણ કે પ્રકૃતિના દરેકે દરેક બદલાવમાં કંઈક ને કંઈક બોધ મળે છે. પણ છતાંય ગીતા મને મારા અંદરના પ્રશ્નોને સમજી શકવાની સમજ આપવામાં સહાયક બની શકી છે.' મેં પણ જેટલું મને સમજાયું એટલું ઉમેરીને જવાબ વાળ્યો.

'મને સહેજ વધુ કલ્પના હતી.'

'સમજ વિશે...?'

'ના જવાબની લંબાઈ વિશે.'

'જો કાના તું માને કે ન માને મેં તો આખી ગીતાને શરૂઆતથી જ બહુ માઈક્રો ફોર્મમાં સ્વીકારી છે. માત્ર ૨ જ શબ્દોમાં એની સત્યતા મેં સ્વીકારી છે.'

'એ ક્યા...?'

'રાધા અને મથુરા.'

'પણ રાધા અને મથુરા બંને વિરોધાભાષી છે. સત્યતા અને તથ્યતા કઈ રીતે વિરોધાભાષી હોય...?' કાનાએ સહેજ વિચારીને બીજો સવાલ કર્યો.

'જો કાના, મારી સમજ એટલી છે કે પ્રેમ અને સ્વીકાર એ જ ગીતાનું હાર્દ છે.'

'અને ચયન નહિ...?'

'જ્યારે સ્વીકાર અને પ્રેમ વચ્ચે ઢંધ હોય ત્યારે ચયન બહુ મહત્વનું છે. પણ કાના, આ ચયન પણ પ્રેમ અને સ્વીકાર વચ્ચે જ તો અસ્તિત્વ ધરાવે છે. એટલે ચયનને આપણે અલગથી એમા મૂકીએ અથવા ન મૂકીએ કોઈ ફરક ન પડે.'

'એ પણ છે.'

'તો શું કાના હવે તું મારી પાસે કૃષ્ણની ભૂમિકા કરાવી પોતે અર્જુનની ભૂમિકા નિભાવી રહ્યો છે.'

'ચર્ચા જ્ઞાનને પોષે છે. તું કંઈક નવું જાણીશ તો એ વિશે વધુ જાણવા પ્રેરણા લઈ શકીશ. અને આ પ્રેરણા જ આગળ જતાં સમજમાં પરિવર્તન પામશે.'

'હા તો સાંભળ. એક તરફ મેં પ્રેમ અને સ્વીકાર કહ્યો તો બીજી તરફ મથુરા અને રાધા. એ એટલે કારણ કે શબ્દો અલગ છે પણ બેયનું હાર્દ મને એક જ લાગે છે.' મેં સહેજ વિચારીને ફરીથી કહ્યું.

'હા, મને પણ...' @snehnusarnamu

'કારણ કે રાધા એ તારો પ્રેમ છે, અને મથુરા તારો સ્વીકાર. કારણ કે રાધાને તું છોડી નથી રહ્યો અને જવાબદારી પણ મથુરા જવાના નિર્ણય પર મહોર મારીને તું સ્પષ્ટ કરી રહ્યો છે. અને આ તો થયો તારો સ્વીકાર, સામે રાધા પણ એટલા જ ત્યાગ ભાવે તારો વિયોગ સ્વીકારવા તૈયાર થાય છે. કારણ કે એ જાણે છે કે પ્રેમ ક્યારેય બંધન ન હોઈ શકે. હા, પ્રેમ હિંમત જરૂર હોય છે.' મેં સહેજ બફાઈ ગયું હોય એમ ખચકાતી નજરે કહ્યું.

'તું બહુ સાચું સમજી રહ્યો છે. અને મને એક વાત સાચે જ બહુ ગમી.' કાનાએ હાસ્યના ખજાના ખુલા મૂકી દેતા કહ્યું.

'એ કઈ કાના...?'

'પુસ્તક તરીકે ગીતાનું ચયન...'

'હા... કારણ કે એ વાંચવા અને સમજવા માટે છે.'

'હા... એકદમ સત્ય. જો સાહિત્ય સમજીને એને વાંચશો નહિ, વાગોળશો નહિ, જીવનમાં ઉતારશો નહિ, ઊંડાણમાં જશો નહિ, તો એ ગીતાનો કોઈ અર્થ કે ઉપયોગ મને બીજો દેખાતો નથી.' એણે ઉમેર્યું.

'પણ લોકો પૂજામાં, કોર્ટમાં, ધર્મ ગ્રંથોની હરોળમાં મૂકે છે. એને પૂજે છે, એની સોગંધો ખાય છે, એના નામે આંદોલનો કરે છે... અને ઘણું બધું...' મેં સ્પષ્ટતા કરતા કહ્યું.

'મહત્વનું એ છે કે એમાંથી કેટલા એને વાંચે અને સમજે છે. તને નથી લાગતું કે જો એવું થાય તો જે અત્યારે લોકો ગીતા સાથે કરે છે એ કરવું જ ન પડે. આઈ મીન એની કોઈ જરૂર છે જ નહીં ને...?' એણે કહ્યું. અને સહેજ વાર ફરી ઉમેર્યું. 'કારણ કે જો જાણતા થાય તો અસ્તિકો માટે પૂજા જરૂરી ન રહે, કોર્ટ રૂમો માટે સોગંધ જરૂરી ન રહે અને આંદોલન કારીઓ માટે આંદોલન જરૂરી ન રહે... આમ પણ કૃષ્ણ ભગવાન છે કે નહીં, એ મહત્વનું નથી. મહત્વનું છે કૃષ્ણના આદર્શો ઉપયોગી છે કે નહીં...? મહત્વનું એ નથી કે ગીતા કૃષ્ણએ કહી છે, મહત્વનું એ છે કે ગીતામાંથી કેટલું આપણે પામી શકીએ છીએ...?'

'એકદમ સાચુ... મને પણ આ જ વિચાર યોગ્ય લાગે છે.'

'જે છે એ લાગવાનો જ...'

'પણ...' મારા શબ્દો થંભી ગયા. કહું પણ કોને...? આજે પણ એ ત્યાં ન હતો...

@snehnusarnamu

પણ, હા આખા સંવાદમાં એણે એટલું જરૂર કહ્યું કે ગીતા પૂજવા લાયક ઓછી અને વાંચવા લાયક વધુ છે. માનવા લાયક ઓછી અને સમજવા લાયક વધુ છે. અનુસરવા લાયક ઓછી અને અનુભવવા લાયક વધુ. અસ્તિક માણસો માટે ઓછી અને નાસ્તિક લોકો માટે વધુ છે... કારણ કે આસ્તિક એમાં તર્ક ન કરી શકે અને નાસ્તિક દરેક પ્રકારે તર્ક દ્વારા એ ઊંડાણ મેળવી શકે જે જરૂરી છે.. ♦♦

Δ Δ Δ

બર્થડે ગીફ્ટ

(જન્માષ્ટમી - વોટ્સએપ સંવાદ)

----- 14 august 2017 -----

બલરામ created ગ્રુપ 'happy birthday કાના'

કૃષ્ણ - આભાર મોટા ભાઈ :*

બલરામ - રાધાએ વિષ કર્યું કે નહીં...?

કૃષ્ણ - હા, સવારે યમુના કિનારે સાથે જ હતી. એના વગર મારો જન્મદિવસ કઈ રીતે આનંદમય બને.

----- બલરામ એડેડ સુદામા -----

@snehnusarnamu
----- બલરામ એડેડ સત્યભામા -----

----- બલરામ એડેડ રુકમણી -----

----- બલરામ એડેડ રાધા -----

સુદામા - જન્મદિવસની શુભકામના મિત્ર

રાધા - તું સાંજે વૃંદાવનમાં આવીશ ને...??

કૃષ્ણ - હા... પાક્કું. :*

રાધા - રાહ જોઈસ.. લવ યુ :*

કૃષ્ણ - લવ યુ ટુ :*

કૃષ્ણ - દાઉ ભૈયા એક સંદેશ ગોપાલિકાઓને પણ મોકલજો.
વૃંદાવનમાં સર્વે કુશળ મંગળનો.

સત્યભામા - મારા મેસેજનો રીપ્લાય આપવાનો સમય પણ નથી ને સ્વામી તમારી પાસે...

----- સત્યભામા લેફ્ટ -----

----- બલરામ એડેડ અર્જુન -----

રૂકમણી - નાથ તમે જલ્દી મહેલમાં આવો.

કૃષ્ણ - શુ થયું પ્રીયે...

રૂકમણી - જુઓ નાથ સત્યભામા રિસાઈ ગઈ.

અર્જુન - જન્મદિવસ મુબારક સખા

કૃષ્ણ - આજ કાલ સખી નથી દેખાતા...

અર્જુન - સખી સવારે જ તમારા જન્મદિવસ હોવાથી,
દારિકા આવવાની જીદ કરતા હતા.

કૃષ્ણ - દાઉ ભૈયા, હજુ પાર્ટીનું ગોઠવાયું કે નહિ...?

બલરામ - સુભદ્રા કઈક ગોઠવે છે.

કૃષ્ણ - તો બધાયને દારિકા માટે તેડું મોકલાવી જ દો...

અર્જુન - આજે સાંજ સુધીમાં હું અને પાંચાલી આવી જઈશું.

ભીમ - અને અમે બધા પણ...

સહદેવ - જન્મદિવસ મુબારક દારિકાધીશ. માતા પણ તમને યાદ કરે છે.

કૃષ્ણ - ફોઈને મારી યાદ આપજો. સહદેવ સાંજે ફોઈને પણ લેતા આવજો ને...

નકુલ - જન્મદિન મુબારક દારીકાધીસ...

યુધીષ્ઠીર - જન્મદિન મુબારક કૃષ્ણ...

----- બલરામ એડેડ દ્રૌપદી -----

----- બલરામ એડેડ યુધીષ્ઠીર -----

----- બલરામ એડેડ નકુલ -----

----- બલરામ એડેડ સહદેવ -----

----- બલરામ એડેડ ભીમ -----

ભીમ - કૃષ્ણ પાર્ટીનું શું આયોજન છે...?

દ્રૌપદી - હેપ્પી બર્થડે સખા.

ભીમ - પણ પાંચાલી, પાર્ટી વિશેનું તો પૂછો સખાને...?

દ્રૌપદી - પાર્ટીનું નોતરું આવી ગયું છે. આજે આપણે બધાય દ્વારિકા જવાનું છે.

કૃષ્ણ - દાઉ ભૈયા મને એડમીન બનાવો ને...?

----- કૃષ્ણ નાઉ એડમીન -----

----- કૃષ્ણ એડેડ સત્યભામા -----

----- કૃષ્ણ એડેડ સુભદ્રા -----

----- કૃષ્ણ એડેડ જામવંતી -----

સુભદ્રા - હેપ્પી બર્થડે ભૈયા... :*

સત્યભામા - તમારી પાસે બધા માટે સમય છે, પણ મારા માટે... :/

@snehnusarnamu
----- સત્યભામા લેફ્ટ -----

કૃષ્ણ - સખી તમે અને સખા તો દ્વારિકા આવ્યા જ નહીં ને..?

દ્રૌપદી - સખા, પાર્થ તો કાલે સુભદ્રા પાસે હતા. એમની જ પ્રતીક્ષા કરું છું.

કૃષ્ણ - અર્જુન ક્યાં વ્યસ્ત છે સુભદ્રા.

રૂકમણી - મારુ ગુલાબ તમને હજુ દેખાયું નથી ને નાથ.

કૃષ્ણ - તમારા દિલની દરેક ઘડકન મને અનુભવાય છે પ્રિયે. તો તમારું ગુલાબ મને નહીં દેખાયું હોય એવું કઈ રીતે માની લીધું તમે...?

રૂકમણી - નાથ મેં તો તમારી ભેટ જોઈ જ ન હતી.

બલરામ - કાના, સુભદ્રા દ્વારિકા પહોંચી ગઈ છે. અને આજનું આયોજન પણ એ જ કરી રહી છે. અને હા, જો વાંધો ન હોય તો દુર્યોધનને પણ સંદેશ આપી દઈએ ભલે પાંડવો સાથે એ પણ આવે દ્વારિકા.

કૃષ્ણ - ભાઈ એક કામ કરીએ પાંડવો કૌરવો અને વડીલોને

મળવા માટે તો જાતે જ જઈએ તો...?

બલરામ - તારો પ્રસ્તાવ સરસ છે. સાંજે જ જઈએ.

કૃષ્ણ - જી દાઉ ભૈયા.

બલરામ - તો પાર્ટીનો પ્લાન કેન્સલ...? અથવા એ કાલે રાખીએ...

કૃષ્ણ - હા, દુ ભૈયા. કાલે દ્વારિકા બધાને નિમંત્રણ પાઠવીશું.

કૃષ્ણ - પ્રિયા(રુકમણી), તને મેં અંગતમાં જવાબ આપ્યો છે. રહી વાત સત્યભામાના ગુસ્સાની, તો એ મારા પ્રેમ પર અધિકાર માંગે છે. અને તમે તો જાણો છો, કે પ્રેમ વગર તમારો કૃષ્ણ સ્વયં જ અધુરો છે.

રાધા - પણ કાના તમે સત્યભામા બહેનને સમજાવો ને...? શુ શબ્દોની અછત તમને પણ નડે છે...?

રુકમણી - નાથ રાધા સત્ય કહે છે.

કૃષ્ણ - પ્રિયે એમને સમજાવવા મારે સ્વયં જવું પડશે. એ પ્રેમને અધિકાર માને છે અને હું પ્રેમને સ્વીકાર. હવે તમે જ કહો એના અધિકારને સ્વીકાર કેમ કરીને બનાવું...?

રુકમણી - નાથ... તમારા માટે કઈ અશક્ય હોય એ હું નથી માની શકતી.

કૃષ્ણ - અશક્ય તો નથી પણ, આમ વારંવાર હઠે ચડે એટલે મનાવવાની મજા પણ મને વધુ આનંદ આપે છે. એમની હઠની ચિંતા તમે ન કરો. સત્યભામાની હઠ ક્ષણિક છે. શુ તમે નથી જાણતા પ્રિયે...?

જામવંતી - જન્મદિવસની શુભકામના પ્રાણનાથ. આજે દ્વારિકા તમારા અસ્તિત્વને ઝંખે છે. તમે આજે ક્યાં છો...? અને સત્યભામા દીદીની હઠ કોણ નથી જાણતું.

રુકમણી - હા, મારો પણ આ જ પ્રશ્ન છે નાથને જામવંતી... પણ...

કૃષ્ણ - દેવી રુકમણી પાસે બધા જ જવાબો છે.

અર્જુન - તો સખા, તમારા સ્વાગતની તૈયારી હસ્તિનાપુરમાં આરંભી દેવાઈ છે. કાલે અમે દ્વારિકાના મહેમાન બનીશું.

કૃષ્ણ - દેવી તમે કૃષ્ણના પ્રિયા છો. મનમાં ક્ષોભ કે સંશય આપને શોભા નથી દેતો.

દ્રૌપદી - સખા સત્યભામા પણ તમારી પત્ની છે. અધિકાર તો કરશે જ ને...?

કૃષ્ણ - સખી હું તો જેટલો રાધાનો છું, એટલો જ તમારો છું. અને એટલો જ રૂકમણી, સત્યભામા, જામવંતી અને બીજા સર્વેનો છું. હું તો સૌનો છું અને છતાય હું કોઈનો નથી.

રૂકમણી - તમે તો સત્યભામાની જીદ જાણો છો ને...?? પણ, હું તમારી કુશળતા પણ જાણું છું. તમારી આ કુશળતા પર તો મેં મારું સ્વમાન તમારા ચરણોમાં ધરી દીધું હતું. :)

----- રૂકમણી ઈઝ નાઉ એડમીન -----

----- રૂકમણી એડેડ સત્યભામા -----

----- રૂકમણી એડેડ સાંભ -----

કૃષ્ણ - હું હમણાં દ્વારિકા આવું છું. રૂકમણી...

જામવંતી - નાથ શુ હું તમારી પ્રિયા નથી...?

કૃષ્ણ - તમને મારા પ્રેમ પર આશંકા છે..?

જામવંતી - તમને એ શક્ય લાગે છે. તમારા પ્રેમ પર આશંકા હોઈ જ કઈ રીતે શકે...? હું તો આપના મુખ મંડળને જોવા ઉત્સુક છું.

----- સત્યભામા લેફ્ટ ગ્રુપ -----

બલરામ - કાના... તને મેસેજ કર્યો જો તો જરા અંગતમાં...

સાંભ - મારે કોઈની સાથે વાત નથી કરવી. જે વ્યક્તિ મારી માનો નથી થઈ શક્યો એની સાથે સેની વાત...

બલરામ - સાંભ મો સંભાળીને વાત કર...

કૃષ્ણ - દાઉ ભૈયા શાંત... આજના દિવસે ગુસ્સો..

બલરામ - પણ... આ...

કૃષ્ણ - દાઉ મને ખબર છે બધી...

----- સાંભ લેફ્ટ ગ્રુપ -----

જામવંતી - સાંભની વાત નું ખોટું ન લગાડશો નાથ, એ ના સમજ છે. એને હું સાચવી લઈશ. પહેલા તો તમે સત્યભામાને સમજાવો.

----- જામવંતી એડેડ સત્યભામા -----

કૃષ્ણ - મારા મિત્ર સુદામાને પણ લાવજો. અકુરજી પણ, પાર્થ, યુધિષ્ઠિર, ભીમ, નકુલ, સહદેવ, ફોઈ બા અને કેટલા બધાને મળવાનું હજુ તો બાકી છે..

રાધા - મને તો ભુલીશ જ નહીં હો કાના...

----- સત્યભામા લેફ્ટ -----

----- રૂકમણી એડેડ સત્યભામા -----

રૂકમણી - બહેન વાત તો સંભાળ..

સત્યભામા - શુ સાંભળું કે...? એક તરફ રાધા છે, એક તરફ દ્રૌપદી, અને તમે અને જામવંતી પણ ખરા તો મને સમય ક્યારે મળશે...

રૂકમણી - મારો સમય આપું છું.

@snehnusarnamu

જામવંતી - મારો પણ...

સત્યભામા - તોય રાધા અને દ્રૌપદી પછી સમય વધશે જ ક્યાં...? વૃંદાવન ગયા પછી તો સ્વામી આવશે જ નહીં ને પાછા મહેલમાં...?

રૂકમણી - રાધા તો નાથના દિલમાં છે. એને મળવા જવાની એમને જરૂર જ નથી જણાતી મને તો... અને દ્રૌપદી તો એમની સખી છે, તો સાંજે તો બધા સાથે જ હશે.

જામવંતી - નણંદ બેના સુભદ્રા પણ આવશે ને સ્વામી...??

કૃષ્ણ - હા.

કૃષ્ણ - રૂકમણી તમે વિદુષી છો. મારા મનની વાત સૌથી વધુ સમજો છો. જામવંતી પણ મને અતિ પ્રિય છે અને સત્યભામા પણ...

સત્યભામા - :/

કૃષ્ણ - :)

રૂકમણી - પ્રભુ તમારી લીલા તો ન્યારી છે.

જામવંતી - તમને લાખ લાખ પ્રણામ.

કૃષ્ણ - ધન્ય છે દેવી આપની સમજક્ષમતા ને...

સત્યભામા - હું જ મૂર્ખ છું ને...? બંને સમજદાર છે. રાધા પ્રિયા અને દ્રૌપદી સખી, તો પછી મારા માટે સમય કાઢવા કેમ સમય નથી.

કૃષ્ણ - મારો શ્વાસ જ તમારો છે. તો પછી સમય આપવાની વાતમાં હું ના કેમ કહી શકું. :)

સત્યભામા - તમારું આ હાસ્ય મને નહિ પીગળાવી શકે.

કૃષ્ણ - તમે સમય આમ જ ગુમાવશો કે મારી નિકટ પણ અવશો...?

સત્યભામા - એટલે...?

કૃષ્ણ - તમારા મહેલના ઝરૂખે જ તો છું...

@snehnusarnamu
સત્યભામા - તો આ..

કૃષ્ણ - હું તો સર્વત્ર છું. રાધાની પાસે પણ અને દ્રૌપદી પાસે પણ, રૂકમણી પાસે પણ અને જામવંતી પાસે પણ, દાઉ પાસે પણ અને સખા પાસે પણ, હું તો ગોપીઓ પાસે પણ છું અને પટરાણીઓ પાસે પણ... જેટલાય દિલમાં પ્રેમ છે, સ્વીકાર છે એ દરેક પાસે છું...

સત્યભામા - વાતો કરતા તો કોઈ તમારી પાસેથી જ શીખે...

કૃષ્ણ - બધું જ માયા દ્વારા રચિત છે. પ્રિયે..

બલરામ - કાન્યા તારી લીલા મને તો નથી સમજાતી.

કૃષ્ણ - દાઉ ભૈયા... તમે તો મારા આદર્શ છો. આપથી છૂપું ક્યાં કોઈ રહસ્ય છે.

રાધા - :*

દ્રૌપદી - સખા તમે ધન્ય છો.

અર્જુન - ગોવિંદ તમારી લીલા ન્યારી છે.

બલરામ - આનંદ કર :)

અર્જુન - સખા, હસ્તિનાપુર આપની પ્રતીક્ષા કરશે.

કૃષ્ણ - :)

બલરામ યેન્જડ ગ્રુપ નેમ

'happy birthday કાના' ટુ 'happy birthday krishna'

Δ Δ Δ

@snehnusarnamu

Thanks For Reading

પુસ્તક વાંચવા બદલ આપનો ધન્યવાદ

@snehnusarnamu